

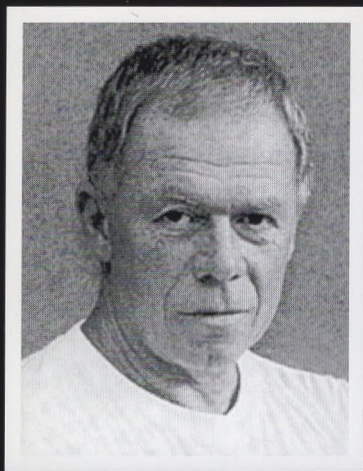
SZEGED

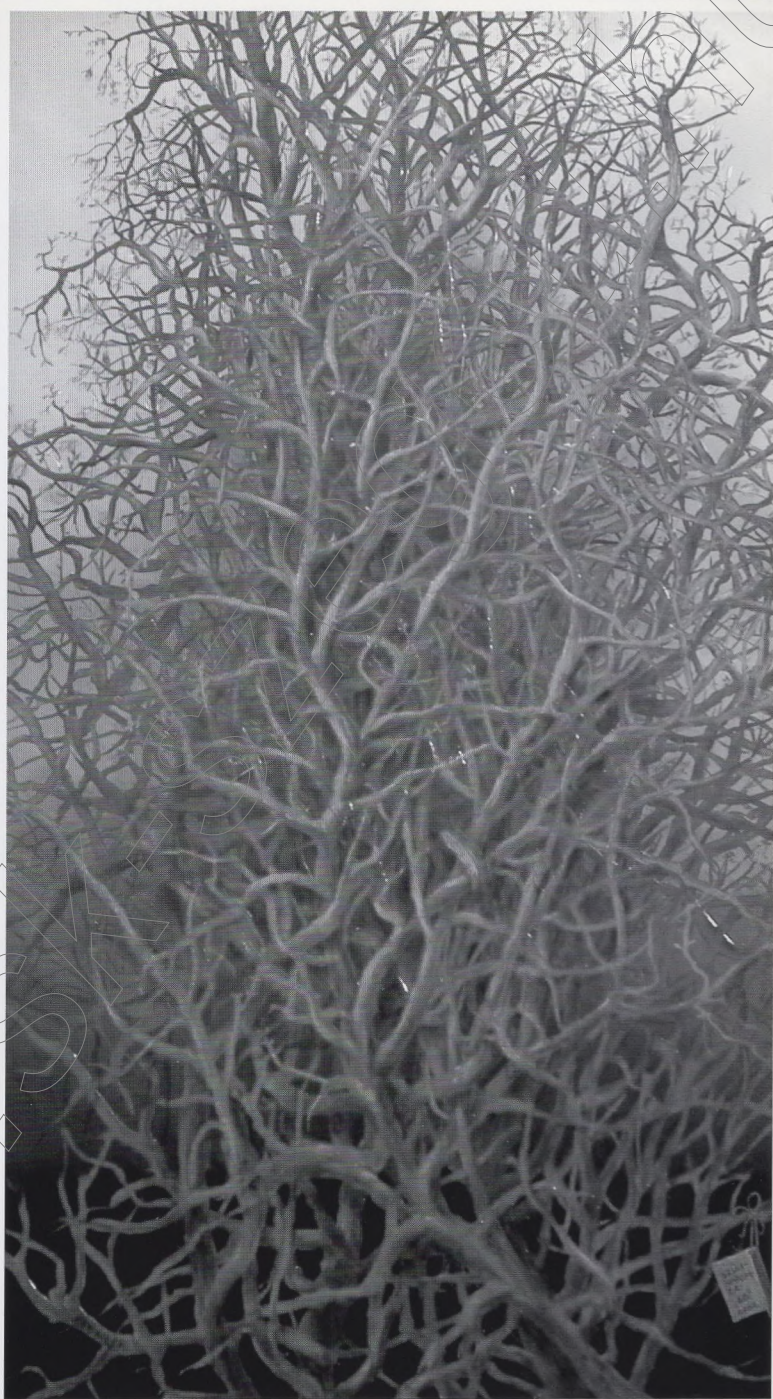
A város
folyóirata

16. évfolyam 9. szám
2004. szeptember

Stéhlik János
(1942–)

Áthatolhatatlan

Takács Tibor

Mikor a jegenye ledől

a jegenyét mindig kívágnak
hogy el ne érje az eget
mert gyűlölik a magasságát
a törpék és az emberek

míg előttük térdre nem roskad:
a baltások verik verik
a madarak meg sikoltoznak
míg a sors beteljesedik

az égben a halál harangoz
mikor a jegenye ledől
Uram légy irgalmas azokhoz
akik nem tudnak semmiről

itt minden jegenyét kívágnak
mégis mindegyik újra nő
újra születnek tettek s vágyak
mert így akarja az idő

SZEGED

Várostitörténeti, kulturális
és közéleti magazin
16. évfolyam, 9. szám
2004. szeptember

Tartalom

MÚLTUNKBÓL	2	Szeged történetének rövid foglalata (A 20. század második felének politikai viszonyai) – <i>Blazovich László</i>
	5	A hit, a szellem és a tudás egysége (Bálint Sándor századik születésnapjára) – <i>Erdélyi Zsuzsanna</i>
SZÜLETÉSNAP	8	Szolgáló élet: figyelem, szeretet, humanitás (Születésnapjára beszélgetés a hetvenéves Ilia Mihállyal) – <i>Kosztolányi Júlia</i>
SZEGEDI AKADÉMIKUSOK	16	„A sejtmembrán annyira finom szerveződés, hogy a vizsgálata – költészet” (Beszélgetés Vigh László biokémikussal) – <i>Sulyok Erzsébet</i>
TANULMÁNY	19	Odisszeia – magyaros formában (Mészöly Gedeon, Szeged tudós műfordítója) – <i>Rakonczai János</i>
	22	„Jóvá kell tenni a hibát” (A katolikus egyház a visszatért szegedi zsidók megsegítéséért) – <i>Pál József</i>
MŰVÉSZET	25	„Ráró szárnyon járó hamar lovak” (A Magyar Nemzeti Galéria kiállítása Szegeden) – <i>Szathmári Gizella</i>
	28	Az idő formateste – Somogyi sugallatok (Két szegedi kiállításról) – <i>Szuromi Pál</i>
	31	„Tizenöt forint szála” (Stélik János festőművész beszélő címei) – <i>Nagy János</i>
PORTRÉ	34	„Ha csak egy napra is, de kineveztetem püspököknek” (Németh József csanádi püspöki helynök) – <i>Miklós Péter</i>
ALBUM	36	Az első „repülőmozdony” Szegedében (Tóth József 1912-es repülési bemutatója) – <i>Takács Ferenc</i>
KÖNYVMUSTRA	38	Ósnyelvi bűvöletben (Kakuk Mátyás: Etymologia eclectica) – <i>Horváth Dezső</i>
EMLEKTÁBLÁK	40	In memoriam A-tól Z-ig (Emléktáblák Szegeden – 2. rész) – <i>Tóth Attila</i>
GLOSSZA	47	Éljen a szabadság! (Avagy Dávid Liebeskind csudálatos megvilágosodása) – <i>Borvendég Béla</i>

A címlapon **Részben az egész** – *Stélik János: Áthatolhatatlan* – részlet. A borító 2. oldalán *Stélik János: Áthatolhatatlan*, 3. oldalán **Bűcsű a nyártól, egy emlékkép a szabadtéri** Nabucco-előadásról. (Fotó: *Veréb Simon*)
A hátoldalon *Initiálé* a *Somogyi-könyvtár* remekeiből.

A lapszám megjelenését támogatja:

Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma

SZEGED

a város folyóirata
Megjelenik havonta

Főszerkesztő: **TANDI LAJOS**

Segédszerkesztő: **Balogh Tamás**

Szerkesztőbizottság: BÉNYIK GYÖRGY, GASKÓ BÉLA,
GYÉMÁNT IVÁN, GYÜDI SÁNDOR, LENGYEL ANDRÁS,
KOCZOR GYÖRGY, SÁNDOR JÁNOS,
SZUROMI PÁL, VERÉB SIMON (FOTÓ), ZOMBORI ISTVÁN

Kiadja a Szeged Ifjúsági Ház
Kulturális, Fejlesztő és Média-központ Kht.
6721 Szeged, Felső Tiszapart 2. Telefon: 423-638.
Felelős kiadó: SZEMENYEI SAROLTA
Szerkesztőség: 6721 Szeged, Dózsa György utca 2.
Telefon és fax: 62/422-831

Készült a Engi és Kis Bt. nyomdájában
Felelős vezető: ENGI GÁBOR
ISSN 0239-1384

Ára 300 Ft

Szeged történetének rövid foglalatja

A 20. század második felének politikai viszonyai

A második világháború befejezésével a teheráni konferencia és a potsdami békeszerződés nyomán Magyarország és benne városunk a szovjet érdekszféra része lett, története 1990-ig e hatalmi zónán belül játszódott le. A hatalmi-politikai, valamint gazdasági változások e nagy birodalom világpolitikában betöltött szerepéből adódó érdekeinek megfelelően következtek be, mindezt árnyalták a hazánk történelmi „önmozgásából” származó események. A fenti két tényező együtthatásának eredményeképp az illető korszakot, amelyet 1962-ig kísérünk figyelemmel (egyéb várostörténeti szempontból tovább is), több szakaszra lehet osztani. Az első 1944 őszétől az MKP (Magyar Kommunista Párt) és az MSZDP (Magyar Szociáldemokrata Párt) egyesülő kongresszusáig (1848. június 12-14.) terjedt. Szegeden a két párt egyesítő konferenciáját már május 9-én megtartották. Eme szakaszt a Rákosi-korszaknak nevezett időszak követte, amely 1956. október 23-ig a forradalom kirobbanásáig terjedt, tizenkét napja után november 4-től a Kádár-korszaknak nevezett szakasz következett 1990-ig, a békés úton megvalósult rendszerváltozásig terjedően. Ennek első része 1962-ben fejeződött be a mezőgazdaság kollektivizálásának megvalósításával és a forradalmi tevékenységük miatt elítéltek számára hozott amnesztia rendelettel. A fennálló rend konszolidálódása befejeződött, amelyet a hatalom a pártkongresszuson úgy deklarált, hogy lerakták a szocializmus alapjait.

A második világháború után Magyarország korlátozott szuverenitású állam lett, bár hivatalosan nem tagolták be a Szovjetunióba. Helyzetét jól kifejezte az 1949-es államcím, amely a szovjet tagköztársaságok címereinek mintájára készült az ország szocialista jellegét hangsúlyozottan kifejezésre juttatva, ugyanakkor nem fejezte ki kellő hangsúllyal magyar voltát (csak egy vékony háromszínű szalag utalt erre), s nem követte a történelmi hagyományokat sem. Emellett súlyosan vétett a heraldika szabályai ellen: címerpajzsot sem alkalmazott, és így csak funkciója révén volt címernek nevezhető. Az 1957-ben elfogadott új címerben a régi gondolat jelent meg, amelyben a búzakalász és a kalapács helyén nemzeti színű pajzs helyezkedett el. Megmaradt a proletár internacionalizmust jelképező ötágú csillag és a Szovjetunió tagállamainak címerére emlékeztető búzakoszorú.

Az országnak nemcsak a külső helyzete változott meg, a belső viszonyokat, a társadalmat és gazdaságot, valamint a kulturális életet gyökeresen át kívánták alakítani. A demokratikus pluralizmussal és föderalizmussal szemben a szocialista centralizmus eszméjét hirdették meg. A hatalommegosztás tanával szemben a munkásosztály kezében lévő egységes államhatalom gondolatát valósították meg. A jogállam helyét a szocialista törvényesség váltotta fel, amelyben a párhatalmazatok felette álltak a törvényeknek, illetőleg a törvényeket az előbbiekhöz igazították. A gazdasági életben a piacgazdaságot a tervgazdálkodással cserélték fel, a parlamentáris demokráciát a munkás-osztály nevében folytatott állampárti diktatúrával, a kormányzati hatalom megszerzéséért folytatott többpárti vetélkedést pedig az állampárt uralmával. Mindehhez járult a korszakban végig jellemző teoretikus vallás és egyházellenesség, valamint törekvés a társadalmi piramis megszüntetésére, a társadalom kialakult rétegeinek egyeneműsítése.

A cél, szovjet mintára kialakítandó társadalom és gazdaság megteremtése lépésről lépésre történt. Előbb éles politikai küzdelemben, később adminisztratív, erőszakos eszközök igénybevételével ért el a kommunista párt a hatalomhoz mindenkor segítve a szovjet hatalom által, amelynek állandóan 30-40 ezret számláló katonai megszálló kontingense tartózkodott az országban.

Az éles politikai küzdelem a városban bekövetkezett hatalmváltás után (október 11-ről 12-re virradó éjjel foglalták el Szegedet a szovjet csapatok) hamarosan megindult.

A szovjet városszervezés október 12-től 17-ig Dr. Pálffy Györgyöt, Dr. Valentiny Ágostont (1888-1958) pedig, az ismert szociáldemokrata vezetőt, 1944 decemberétől 1945 júliusáig igazságügyi minisztert, október 17-én bízta meg a polgármesteri feladatok ellátásával. Tisztségét a következő év júliusáig látta el. A személyét ért kommunista támadások nyomán mondott le mindkét tisztségéről. 1950-ben koholt vádak alapján letartóztatták, 1955-ben szabadult, és Szegedre költözött.

Miközben az élet a front áthaladása után lassan visszatért a megszokott kerékvágásba, Szegeden országos esemény játszódott le. December 3-án vasárnap a színházban tartott nagygyűlésen bontott zászlót a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front (MNFF), és ebben az időben alakultak meg a nemzeti bizottságok, a helyi igazgatás politikai testületei, köztük a szegedi is, amely határozatban rögzítette, hogy az újra alakuló városi önkormányzati testületben, a törvényhatósági bizottságban az egyes pártok milyen százalékban képviselhetik magukat. A város a nemzetgyűlésbe 25 képviselőt küldhetett, közülük a komunisták a többi párthoz képest jóval több képviselőt juttattak.

A szegedi politikai életben az ideiglenes nemzetgyűlésbe jutott pártok: MKP, FKGP, MSZDP, NPP (Nemzeti Paraszt-párt) PDP (Polgári Demokrata Párt) mellett létezett a Keresztény Demokrata Néppárt (KDNP), amely 1945 nyaratól Demokrata Néppárt (DNP) néven folytatta tevékenységét, valamint a Magyar Radikális Párt (MRP). Az éles politikai küzdelem sajtóvitákkal, tömeggyűlések közepette játszódott le. Szegeden a baloldal, főképp az MKP agresszív támadó fellépése ellenére a kisgazda párt 62,2 %-át szerezte meg a szavazatoknak. A támadás a választások után tovább folytatódott, különösen a koalíció baloldali pártjaiból szervezett Baloldali Blokk megalakulása (1946 március) után. Előbb Shvoy Kálmánt, majd Nagyiván János pártelnököt támadták.

A kisgazdapártból kizárt országgyűlési képviselők megalapították Sulyok Dezső vezetésével a Magyar Szabadság Pártot, amely vidéki zászlóbontó nagygyűlését 1947. január 5-én Szegeden tartotta. Ugyanezen időben az MKP harcában bekövetkezett stílusváltás jeleként a belügyi szervek „köztársaság ellenes összeesküvést” fedeztek fel. Ez nem érintette a szegedi polgári politikusokat. Annál jobban a szegedi diáktüntetés, amelyet a fakultatív hittan oktatás bevezetése elleni tiltakozásként tartott Szeged, a jeles iskolaváros szegedi diáksága március 19-én és 20-án. A mintegy háromezres tömeget 19-én a rendészeti szervek a tűzoltóságot bevonva fecskendővel oszlatta fel, 20-án pedig munkásokkal, akik között bizonyára civilbe öltözött ávosok is voltak, verték szét. Több mint 30 sebesülés történt, előbb 38, utóbb 35 diákot

A Szegedi Tudományegyetem oktatói és hallgatói egy május 1-jei felvonuláson

vettek őrizetbe. A diáktüntetés szervezőit a szabadságpárt tagjai között keresték, és erre hivatkozva többet internáltak közülük, bár rájuk bizonyítani semmit sem tudtak.

A világpolitikai helyzet alakulásából következően Sztálin és a Szovjetunió elhatározta a hatalomátvétel és utána a szovjet típusú állam megvalósítását. Rákosi nyomására ezért 1947. augusztus 31-re országos választást tűztek ki, amely később a „kék cédulás” választás néven híresült el a nyilvántaló választási csalás miatt, ugyanis a cédulát szabálytalanul használták fel. Szegeden kevés eredménnyel, mert a polgári pártok a szavazatok 65 %-át szerezték meg. A kommunista akaratnak azonban ez mit sem számított, gőzhengerrel, éles politikai harc közepette, a kommunista kézben lévő rendőrség, az ávó, a bíróságok és a többi pártba beépített kriptó (titkos) kommunisták, mint például a parasztpártban Darvas és Erdei, a kisgazdapártban Dobi István segítségével szétverték a pártokat, majd bekövetkezett a pártegyesítés kísérve törvénysértésekkel és koncepciós perekkel, pl. Rajk-per, MAORT-per, Mindszenty-per, Szegeden pedig kereszt és kard szervezkedés pere, valamint a pártfunkcionárius gárda tudatos lecserélésével. Az 1949. augusztus 18-án elfogadott alkotmány pedig szentesítette a proletárdiktatúra és a pártállam létrejöttét. Szeged helyzetét ebben az időszakban tovább nehezítette, hogy a déli határ mellett húzott határsávba került déli határa, a helyzet 1956 végéig állt fenn sok hátrányt okozva a városnak.

Az új rendről a későbbi fejezetekben szólunk, itt az MKP és MDP szegedi pártvezetőinek nevét soroljuk fel. Az időhatárok további pontosításra vannak/Gombkötő Péter (titkár, 1945) Szirmai István (MKP dél-magyarországi titkárság h. vezetője, vez. 1945), Zöld Sándor (elnök, 1946), Tombácz Imre (elnök, 1947. január) Ifj. Komócsin Mihály (nagyszegedi bizottság, elnök 1948-1950. május), Zombori János (titkár, 1950. június – 1954. április 20.), Ladányi Benedek (első titkár 1954. április 20. – 1956. szeptember 1.), Vereska András (első titkár, 1956. szeptember 1. – 1956. november 4.), Kiss Károly titkár 1956. november – 1957. március), Ifj. Komócsin Mihály (titkár, 1957. március – 1962.) A polgármesteri tisztelet 1945-ben Dr. Valentiny Ágoston, 1945 augusztus 24-től 1950-ig Dénes Leó töltötte be, és ő volt a tanácselnök 1950 és 1956 között.

A kemény diktatúrát nehezen viselte az ország és benne Szeged lakossága. Az 1953. évi kormányprogram és az SZKP XX. kongresszusának határozatai városunkban is éreztették hatásukat. Egyre nagyobb hangot kaptak a Rákosi-rendszert megreformálni vágyó párton belüli és kívüli erők. Szegeden 1956 őszeig jelentősebb eseményekre nem került sor. A megyei pártbizottság által a budapesti Petőfi kör mintájára 1956 júliusában szervezett József Attila kör csak október 16-án tartotta első ülését. Szegedről indult viszont a MEFESZ (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége) újjászervezése (Kiss Tamás, Lejtényi András és Tóth Imre joghallgatók). Október 16-án tartották az egyetem auditorium maximumában az alakuló gyűlést. A jogi kari szervezet alakuló ülésén Kónya Lajos oktatási miniszter is megjelent. A MEFESZ gyűléseken egyre több politikai követelés hangzott el. A munkásság is mozgolódni kezdett, október 22-én egyikük megkísérelte a Sztálin szobrot megrongálni. Október 23-a előtt Szeged volt a forradalom élvárosa, majd a MEFESZ vezetők távozásával és október 23-a után a vezető szerepet Budapest vette át.

Október 23-án a budapesti események hatására – amint Farkas Csaba összefoglalójában írja – a késő délutáni órákban több ezer egyetemista gyülekezett a Dóm téren, forradalmi dalokat énekelt, majd a Széchenyi térre vonult, onnan pedig a Klauzál téri Kossuth-szoborhoz, ahol a Himnusz elénekzése után egy MEFESZ-tag ismertette a budapesti híreket. Felvetődött a munkásság tüntetéshez csatlakozásának kérdése is. Előbb azonban a Nemzeti Színházhoz vonultak, ahol Bitskey Károly Jászay Mari-díjas művész a „Talpra magyar”-ral köszöntötte a tömeget. Ezután, este 9 óra tájban a gyárakhoz (kenderfonó, ruhagyár, konzervgyár) vonultak, majd a csatlakozó munkásokkal együtt visszatértek a színházhoz.

Október 24-e szintén a tüntetések napja volt, ám ekkor a városi pártvezetés az ÁVH-val karöltve elhatározta az erőszakos fellépést, bár ez ellen Baróti Dezső rektorral az élen az egyetem és a színház vezetői tiltakoztak. 3 és 4 óra között ennek ellenére újabb tüntetést tartottak. 5 órától kijárási tilalmat rendeltek el, ám a város lakossága nem nyugodott. Végül a tüntetőket Vereska párttitkár utasítására figyelmeztető lövésekkel és vízágyúkkal oszlatták föl, és éjszaka az egyetemi kollégiumokban házkutatásokat tartottak. Ennek ellenére a tüntetések másnap folytatódtak, és megalakult a 11 tagú Ideiglenes Forradalmi Bizottság, amely éjjel eredménytelen tárgyalást folytatott a hatalom képviselőjével, Ábrahám Antallal.

A hatalom október 25-én elhatározta katonai közigazgatás bevezetését Halász Gyula főhadnaggyal az élen, aminek következtében a lakosságot 26-án reggel a katonai megszállás képe fogadta, ám ez nem akadályozta meg a tüntetés folytatásában. A 10 óra után a Széchenyi térre bevonuló tömeget Gyurkó Lajosnak, a forradalmi erők elleni kegyetlen fellépéseiről elhíresült vezérőrnagynak a hadtestéhez tartozó felsorakozott katonaság figyelmeztető lövésekkel próbálta megállítani, amikor is egy gellert kapott lövedék Schwarz Lajos ifjú munkáson halálos sebet ejtett. A helyet ma emléktábla jelöli. További 17 ember sebesült meg az atrocitás során. A tüntetés feleslegesen brutális szétverését követő felháborodás, valamint az országban kialakult helyzet nyomán a politikai helyzet gyökeresen megváltozott, a hatalom tárgyalásra kényszerült a forradalmi erőkkel, és azok fokozatosan átvették a város irányítását.

Ezen idő alatt elkezdtek szerveződni a pártok (FKGP, MSZDP, NPP) és a forradalom egyes intézményei. Az utóbbiak között egyrészt a vállalati és intézményi forradalmi szervek, amelyeket a vállalatoknál általában munkástanácsoknak neveztek, másrészt a nemzetőrség, amelynek parancsnoka előbb a néphadsereg egykori tisztje, Palotás József, október 30-tól pedig Lazúr Barna, az egyetemi katonai tanszékének oktatója lett. Október 27-én megalakult továbbá a 12-13 főből álló Ideiglenes Városi Munkástanács, amely Dr. Perbíró József egyetemi tanárt, a jogi kar dékánhelyettesét választotta elnökéül. E szerv október 29-én Városi Néptanáccsá, utóbbi néven október 31-től Forradalmi Nemzeti Bizottsággá alakult, és békés úton, tárgyaláson létrejött megegyezéssel átvette a hatalmat a katonai közigazgatási parancsnokságtól.

A Szegedi Forradalmi Nemzeti Bizottság meglepően gyorsan kialakította irányító és végrehajtó szervezetét, ami annak volt köszönhető, hogy az irányító testületek a korábbi testületek, a tanács és a végrehajtó bizottság szerepét vették át, a hivatali apparátust azonban kismértékben alakították át, például megszüntették a begyűjtési osztályt, továbbá lecserélték az erősen kompromittálódott korábbi vezetőket. A nemzeti bizottságon belül elnökséget hoztak létre, amelynek tagjai az egyes hivatali osztályok irányítását is ellátták. Dr. Perbíró József elnök, Joszt István és Királyházi Sándor alelnökök valamint Kovács József a rőszkei gépállomás főkönyvelője felügyelte a pénzügyi és mezőgazdasági osztályt, valamint a rendészeti ügyeket. Szegedi István, Áts Vilmos, Takáts Ferenc, dr. Tóth Ágoston, valamint Lukács Sándorné láttak el felügyeletet a többi osztály felett.

A volt tanácsai hivatal szervezetén kívül az új és különleges feladatokra referatúra-tanácsadói szervezetet hoztak létre. A katonai szervek mellé Arady Lajost, a sajtó felügyeletére Fábian Ferenc újságíró-t neveztek ki. A Délmagyarország című lapot, amely már 1945-ben kommunista kézbe került, Szeged Népe elnevezéssel indították újra, és hét tagú ideiglenes szerkesztő bizottságot állítottak az élére. A nemzeti bizottság november 2-től, miután az ÁVH kommunikációs berendezését megszerezte, a vasúti igazgatóság segítségével igen korszerű felfogással Széchenyi-rádió címmel helyi adót indított be, amelynek irányításával az elnökség-titkárát, Horváth Jenőt, a nemzeti színház főrendezőjét bízták meg. A rendfenntartással, a sztrájkokkal, és sok egyéb feladattal foglalkozott a nemzeti bizottság fennállásának néhány napja alatt, továbbá felvették a kapcsolatot a környező településekkel, megyékkel, a fővárossal, sőt külfölddel is.

A nagyhatalmak között létrejött egyezség, majd a kommunista tömb vezetői között megszületett döntés nyomán az 1956. november 4-i orosz intervenció és a Kádár-kormány megalakulása teljesen új katonai és politikai helyzetet teremtett az országban és azon belül a városban. Az orosz csapatok már november 4-én körülférték a várost, de még nem nyomultak be. Miután bebizonyosodott, hogy a forradalmi tábor nem rendelkezik megfelelő katonai erővel, a nemzeti bizottság fő feladataul az összecsapások elkerülését, Szeged megővését tekintette. Lazúr Barna november 4-én feloszlatta a nemzetőrséget, és társaival együtt Jugoszláviába távozott.

November 5-én hajnalban Újszeged felől nyomultak be a városba a szovjet csapatok, és a híd szegedi oldalán hídfőállást létesítettek. A városban kisebb incidensek történtek: a színháznál, és a Kossuth Lajos sugárúton rálöttek az átvonuló szovjetekre, ők pedig belöttek egy házba. A nemzeti bizottság ülésén, amelyen már orosz tiszt is részt vettek, elrendelték a fegyverek beszolgáltatását. Még aznap megalakult az MSZMP helyi szervezete, a volt MDP apparátusának küldöttsége pedig részt vett az öthalmi laktanyában azon a tanácskozáson, amelyen a város elfoglalásának tervét kidolgozták. Ezt még aznap végrehajtották. Egyúttal feloszlatták a nemzeti bizottságot, amelynek egyes tagjait, pl. Fábian Ferencet, Kovács Józsefet, Szegedi István letartóztatták, és létrehozták a Szegedi Forradalmi Munkás-Paraszti Tanácsot, amelynek elnöke Tombácz Imre lett, elnökhelyettesé politikai magfontolásból dr. Perbíró Józsefet választották. Az eddig rohanó idő ólomlábakon kezdett járni az emberek lelkében.

A szovjet intervenció és a Kádár-kormány hatalomra kerülése új politikai helyzetet teremtett. Egyrészt elindult a menekülők áradata a nyugati és a déli határ felé, amely utóbbi városunkat is érintette, másrészt – mivel nem volt elegendő ereje és legitimitása – a forradalom által létrehozott szervezeteket, például a munkástanácsokat igyekezett ki-sajátítani. A helyzet változására jellemző, hogy az időközben megalakult Szegedi Központi Munkástanács 1956. december 9-től már csak illegálisan tudott ülésezni, és 1957 januárjában befejezte a tevékenységét. Az utolsó sztrájkot a városban december 12-13-án tartották.

Az egyre jobban erősödő megtorlás során közel 700 embert ítéltek el a megye bíróságai. Bár a város forradalma nem követelt emberáldozatokat, forradalmi tevékenysége miatt halálos ítélettel sújtották Kovács Józsefet és Földesi Tibort. Ugyancsak ez fenyegette dr. Perbíró Józsefet és Királyházi Sándort. Ők elkerülték sorsukat. A fentiekén kívül sok száz embert internáltak, illetőleg állásából elbocsátottak. Életpályájukat derékba törte rövid néhány napos részvételük a forradalomban. A megbélyegzést életük végéig, illetve a rendszer bukásáig viselték. A rendszer stabilizálódása után az 1989-ben beindult változásokig jelentősebb politikai események a városban nem játszódtak le. Ekkor érkezett el az ideje, hogy az ideológia által szervezett társadalom és államforma elbukjék a gazdaság szereplőinek vetélkedése alapján felépült társadalommal szemben folytatott versengésben.

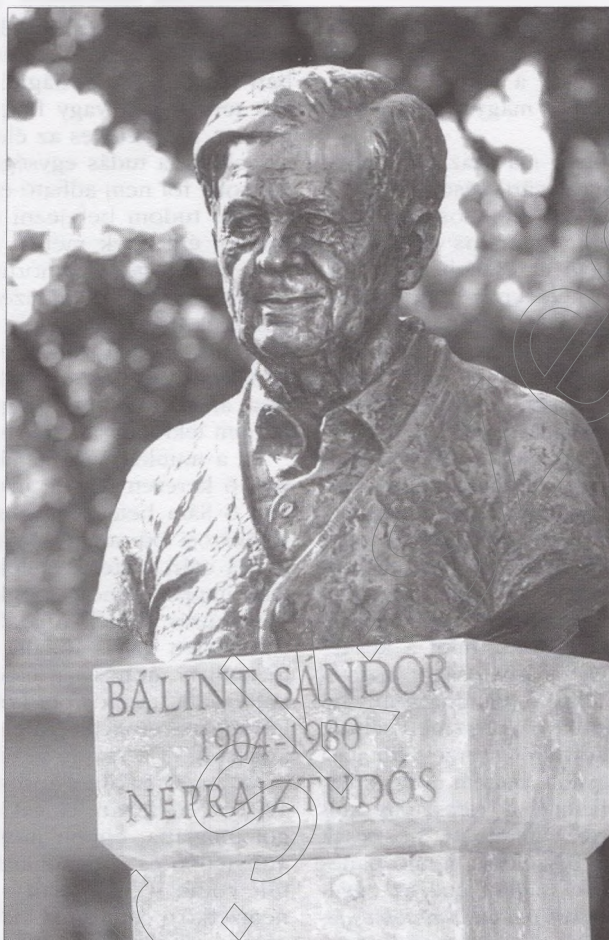
Blazovich László

A hit, a szellem és a tudás egysége

Bálint Sándor századik születésnapjára

Felemelő feladatul kaptam, hogy ezen a jeles napon Szeged híres születtjének, *Bálint Sándornak* az alakját idézzem és az emlékére rendezett életmű-kiállítást megnyissam. Halmozottan jeles ez a nap és az utána következők is, amelyek akár egy ember lelkiségére, sorsára nézve jelzésértékűek is lehetnek, ahogy erre a megsejtett, ám rejtett összefüggésekre maga Bálint Sándor utalt. Ahogy mondta, maga is gyakran elgondolkodott róluk. 1979. augusztus 4-én, Havi Boldogasszony vigiliáján az alsóvárosi búcsún a 75. születésnapját ünneplő baráti körben magnóra rögzítettem szavait. Ezekből idézek valamennyit: „...Ezök, ezök a napok neköm a legnagyobb ünnepeim közé tartoznak. Ugye Vasas Szent Pétör napján születtem. Talán nem véletlen, úgy elgondolkoztam rajta, hogy Vasas Szent Pétör napja Szögednek egyik fogadalmi ünnepe vót kétszáz esztendőn keresztül... 1738-ban ezön a napon szünt meg a pestis járvány... Augusztus 2-án van Porciunkula ünnepe, a franciskanizmusnak, a ferenc rendnek egyik legnagyobb ünnepe... milyen csodálatos költészetet hozott létre a szeráfi szentnek a tisztelete: a közvetlen anyanyelvi imádság, éneklés – talán nem véletlen, hogy éppen ezt a Porciunkulát értem meg a második napon. Akkor a harmadik nap... Szent István vértanú átvitele. Ez valami hitvalló magatartásra ösztönözne. Augusztus negyedike Szent Domonkos napja, az olvasó ünnepe, megint a népi jámborságnak egyik legfőbb eszköze. Ugyanakkor pedig a Havi Boldogasszonynak a vigiliája amit most itt ünneplünk. Augusztus 5-én – akkor péntöki napra esött – akkor ünnepelték a csökö – sokáig vártak a szüleim rám, amíg ide érkeztem. A körösztlői lakomára azt mondják itt a szögediek, hogy csök. Főzték a nagy bográcspaprikást, az atyafiság, vagy harminc-negyven személy, öszegyüleközött ottan. Azt mondják, hogy sokat bögtém azon a napon, hát ez is az ünnepek a hangulatához jár és augusztus 6-án Urunk színeváltozása napján körösztlötek meg, egy vak ferencesrendi barát, bizonyos Rábai Máté. Hát ezök a megilletődésnek és az elgondolkozásnak napjai számomra...”

Valamiféle kegyelmi időszaknak tekintette Bálint Sándor a születés körüli napokat. Az „elgondolkozás-

Kalmár Márton bronzbaöntött portréja a Mátyás téren

nak és a megilletődésnek” évente megismétlődő állapotában, az adott összefüggések megsejtésében sorsirányító, életutat befolyásoló erőt vélt fölfedezni, mintegy jövőbeli feladatok teljesítésére fölkészülni. A számára kimértet mély hittel elfogadó és Isten segítségével végrehajtani, ezzel használni az őt körülvevő kis- és nagyközösségnek, családnak, városnak, népnek, nemzetnek: konkretizálva a magyarságnak és az egyháznak.

Ma már tudjuk, hogy a számára kijelölt feladatot Isten kitüntető kegyelme nélkül nem tudta volna teljesíteni és megpróbáltatásokkal teli pályáját végigjárni. Bálint Sándor egyedi jelenség volt. Az Alsóváros kitermelte nagytehetségű ősöknek „paraszti remeklése”. Ez utóbbi az ő kifejezése volt. Belső mélységeiben követhetetlen. Szellemi gazdagságában utolérhetetlen. Tudása biztonságot nyújtott. Emberi, lelki adottságai meletet árasztottak. Valami fény vette

őt körül, amelynek sugárzása a vele beszélőre, reánk is, áterjedt. Hatott ránk derűje, jósága, létfeltétel erejű vallásossága, szinte Szent Ferenc-i lelkülete. A vele töltött idő során az ember különös belső szűrősen esett át. Úgy érezte, lelke átmosódott, szennyeitől megszabadult. Tisztább lett, jobb lett, talán nem túlzás azt mondani, hogy megigazult. El is szegyllelt magát, mintegy a jóság tükörképében látva önön éné, saját gyarlóságait, hibáit, emberi gyengéit. Úgy, ahogy volt, csodáltam őt. Szegeden járva mindig betértem a dóm-ba. Őerte is imádkoztam, hogy maradjon még sokáig közöttünk. Megköszöntem Istennek, hogy adta őt nekünk, adta a magyar tudománynak és Szegednek, és adta őt példának. Példának, hogy miként kell élni az igaz embernek, miként kell megmaradni Isten közelében a megalázás, megszegényítések alatt és – ellenére. Sose tagadta, hogy megszenvedte a politikai meghurcolásokat, bűnvádi eljárásokat, de mély hitéből telt ezek belső kamatoztatására is. Krisztusi lelkülettel tudott tönkretvivőire nézni. Sőt, még megbocsátani is nekik. 65-ös kényszernyugdíjazásától kezdve élete anyagi gondokkal, méltatlan helyzetekkel volt terhelt. A hite és a munka tartotta benne a lelket. A Vir dolorun – fájdalmak férjija –, azaz a szenvedő Krisztus tudata és látványa emelte őt a napi lép gyötrelmei fölé, olyan-nyira, hogy még mosolyogni is tudott, amikor keser-

ves éveiről szólt. Ellenségeiről, meggyötrőiről szána-
kozó sajnálattal tudta mondani: „Szögényök, nem ada-
tott mög nekik a hit világossága.”

Sajátságosnak tűnhet, hogy először Bálint Sándor
emberi, lelki arculatáról szóltam. Először nála ui. az
ember képe ivódik belénk kitörölhetetlenül s csak
azután a tudósé.

S most röviden róla szólók, a széles látókörű poli-
hisztorról, népe nagy krónikásáról. Népe alatt
szűkítettem az Alsóváros, Szeged, a város kirajzása-
Homokvilág, majd tágítva a kört, a magyar nép, a ma-
gyar nemzet összességét értem.

Bálint Sándor 1904-ben, éppen ma száz esztendeje
látta meg a napvilágot, nagyon várt késői egyetlen
gyermekként, és 1980-ban Budapesten ostoba utcai
baleset következtében halt meg május 10-én. Az
agrárjellegű Alsóváros közösségi és családi hagyomá-
nya a kertészkedő-paprikatermelő civis-szülők gyer-
mekének helyét a kertben és a földeken jelölte ki.
Nem így történt. Az életút más irányba, a tudomány
világába vezetett, nagyívű pályát jelölve ki neki. Bálint
Sándor egy széleskörű tudományág megalapítója, a
magyar vallási néprajz, a népi vallásosság hazai kutá-
sának megalapozója, kibontakoztatja. Mivel a nép-
élet teljességét vizsgálta, sokarcú tudóssá kellett vál-
nia. Az általános néprajzon túl mind a teológia-liturgia,
mind a művelődés-irodalom-nyelvészet, sőt még az
ipartörténet területén is otthonosan kellett mozognia.
Tudományközi rálátása révén hatalmas
összefüggő szellemi földrészt ismertetett meg velünk.
A széles utakat éppen úgy megjelölte, mint a keske-
nyebb ösvényeket, vagyis teljes bejárhatóságot biztosít-
ott a magyar nép szellemi-lelki arculatának, anyagi
kultúrájának múltbéli és jelenkori megismerésében.
Szűkebb hazája a szegedi nagytájról szerzett kutatási
anyagát nem önmagában tárgyalta, hanem a teljes ha-
zai hagyományba illesztette bele és a keresztény kul-
túrába ágyazott Európa háttérrel vetítette ki. Most csak
néhány művét említem, amely e szélesre távolgató pa-
nórámába illik. Nyelvészeti munkásságára utal az egye-
dülálló *Szegedi szótár és a Szegedi példabeszédek és je-
les mondások*, mintegy a szegedi népnyelv enciklopé-
diája. A *Szeged reneszánszkori műveltsége* pedig a 15-
16. századi Szeged társadalmi és szellemi történeti raj-
zát adja. Szeged városa című műve a város
művészettörténeti múltjába vezet minket. A *szegedi
papucs és A szegedi paprika* az alsóvárosi ősök ráter-
mettségét, kézműipari készségét mutatja be. A *Tombácz János meséi* egy kiváló képességű tanyai me-
semondón keresztül a népi alkotótehetségnek állít
emléket. Összefoglaló nagy monográfiája, a háromkö-
tetes *A szögédi nemzet*, a város és a háttér-
Homokország településtörténeti, mezőgazdasági, ipari,
kereskedelmi-kulturális és vallási életét mutatja be.

A hetvenes évek enyhültebb légkörében megjelen-
tethette a Szent István kiadó jóvoltából a vallási nép-
hagyomány területén végzett alapvető kutatásainak
eredményeit. A *Karácsony, húsvét, pünkösd*, majd a
kétkötetes *Ünnepi kalendárium* jelentősége gyorsan
változó, életformát váltó világunkban egyre
szembetűnőbb. Pótolhatatlan tárháza kézikönyve kutá-
tónak, laikusnak egyaránt. E művek birtokában érté-
keljük csak igazán mit jelent a népi vallásosság hagyomá-
ny világában rejtőzködő szellemi örökség, amely az
eurázsiai kultúrához tartozó ember egész hit- és hie-
delemvilága, vallási, fejlődését követi a bonyolult esz-
méi szövevényként vetíti ki.

Nem egy rövid köszöntő-méltatás, de egy hosszú
tanulmány sem érzékeltethetné eléggé azt az átfogó,
sokrétű munkát, emberi, szakmai teljesítményt, ame-
lyet mind a szűkebb haza, Szeged és környéke, mind
pedig az egész magyar néprajztudomány és filológia
köszönhet Bálint Sándornak, ahogy őt elnevezte: *a
legszőgedibb szögédinek*. Köszönheti kimagasló szak-
mai eredményeit és köszönheti sugárzó emberségét,
a keresztény szeretet megtestesítését, a sötét korszakok-
ban másoknak is világító fényét. Bár hirtelen halála
sok tervbe vett vagy félig kész művétől fosztott meg
minket, mégis teljes az életműve, mert hordozza a hit,
a szellem, a tudás egységének napjainkra divatjammúlt,
ám soha föl nem adható eszményét.

Nem tudom befjezni szavaimat anélkül, hogy az
ünnepi érzelmek mellett ne adjak hangot a bennem
lévő mélységes szomorúságnak. Amikor a múzeum
fölkérését elfogadtam, szétáradt bennem az ünnepi ér-
zés, éles képekben jelent meg a múlt. Eszembe jutott
immáron bő negyven éves szakmai kapcsolatunk min-
den mozzanata, az archaikus népi imádságműfaj feltá-
rása, az alsóvárosi búcsúgyűjtéseim, az Ünnepi kalen-
dárium lektorálása során kialakult barátságunk.

Ez a munka gyakori találkozást igényelt. Ha Pesten
járt, ő keresett fel, de inkább én jöttem Szegedre, lé-
vén ő Sára betegsége miatt helyhez kötöttebb. Egyik
alsóvárosi búcsún elstáztunk szülőházához, amelyre
halála után tisztelői emléktáblát is helyeztek és szüle-
tése napján mindig megkoszorúzták. Nem lesz több
koszorúzás. Ennek vége. Szülőházát lebontják, sok ér-
ték mellett ezt is fölfalta a piac igénye, a fogyasztói
mentalitás mohósága, és ezt lehetővé tette a lélekben
kiüresedett társadalom közönye. A társadalom fogalmi
körébe természetesen a hivatal is beletartozik, a
közösség első számú vezetése, felelőse.

Mi most Bálint Sándort ünnepeljük születésének
100. évfordulóján. És azt a házat, amelyben a napvilá-
got meglátta, éppen most verik szét. Ez egyszerűen
érthetetlen és elfogadhatatlan. Ebben a házban szeret-
tük volna – logikusan – a népi vallásosság-kutatás
nemzetközi centrumát kialakítani. A közösség magáról
olyan szegénységi bizonyítványt állított ki, amelyet
még századok múltán is élénken lobogtatnak. E gyá-
szos tény a város történetébe nem éppen ékes
betűkkel lesz beírva, egy korszak hálátlanságának je-
leként.

Bálint Sándor nagyon-nagyon szerette városát. Ízig-
vérig szegedi, alsóvárosi volt. Szinte nagybetűvel írta
névét: Város, Urbs. Minden tehetségét, tudósi tevé-
kenységét szolgálatába állította. A Tisza szögletében
kialakuló Szeged – neve is mutatja eredetét – iránti
hűsége megrendítő volt. Ezt a hűséget a város nem
mértányolta, nem viszonzotta. Sőt. Sok keserűséget
okozott neki a hivatalos Szeged, amikor a hatvanas
évek közepén meghurcolták és elítélték, és sok
keserűséget váltana ki belőle a jelenlegi hivatalos Sze-
ged, ha látná, mi történik a Pálfi u. 72-ben. A mi szo-
morúságunkról, keserűségünkön nem beszélünk, de
biztos, hogy ennek a mai napnak ambivalens érzéseit
nem tudjuk feledni. Ünnepelni jöttem Szegedre és
most nehéz szívvel állok itt, nemcsak én egyedül, ha-
nem velem együtt nagyon sokan. „Szögények, nem
adatott mög nekik a hit világossága”, mondta a 60-as
évek emlékeztető politikai ellenfeleire, pályáját
tönkretetőknek. Most így mondaná: „Szögények, nem
adatott mög nekik a szellem világossága.”

Erdélyi Zsuzsanna

* Elhangzott a Móra Ferenc Múzeumban a Bálint Sándor emlékkiállítás megnyitóján augusztus 4-én.

Templom és szobor – 2004

Fotó: Veréb Simon

Kivonat

Szeged Megyei Jogú Város Közgyűlése 2004. szeptember 10. napján megtartott ülésének jegyzőkönyvéből:
709/2004.(IX. 10.) Kgy.sz.

HATÁROZAT

Szeged Megyei Jogú Város Közgyűlése megtárgyalta dr. Botka László polgármester 40490-5/2004. sz. előterjesztését - Bálint Sándor Alapítvány létrehozása címmel - és alábbi határozatot hozta:

1.) A Közgyűlés, Bálint Sándor európai hírnéprajztudós emlékének és hagyatékának ápolása, közkinccsé tétele érdekében alapítványt kíván létrehozni, melynek feladatát képezi majd az emlékház kialakítása. A Közgyűlés az alapítvány létrehozása során számít a Szegedi Tudományegyetem, a Ferences Plébánia, a Móra Ferenc Múzeum és Bálint Sándor hagyatéka ápolóinak együttműködésére.

2.) A Közgyűlés a Polgármester útján utasítja a szakirodákat, hogy az alapítókkal történő egyeztetést követően készítsék el az alapító okirattervezetet, majd azt elfogadás céljából terjesszék a közgyűlés elé.

Határidő: 2004. november 1.

Felelős: Oktatási Kulturális és Sportiroda vezetője

Jegyzői Iroda vezetője

Erről a tisztségviselőket, a jegyzőket, a Csongrád Megyei Közigazgatási Hivatalt, a Jegyzői Irodát, a Közgazdasági Irodát, a Fejlesztési Irodát, az Oktatási, Kulturális és Sportirodát jegyzőkönyvi kivonaton értesíti.

Kmf.

Dr. Botka László sk.
polgármester

Dr. Mózes Ervin sk.
jegyző

Szolgáló élet: figyelem, szeretet, humanitás

Születésnap i beszélgetés a hetvenéves Ilia Mihállyal

Ilia Mihály egyetemi docens, a Tiszatáj egykori főszerkesztője, több irodalmi nemzedék „nevelője” hetvenéves. Ez alkalomból köszönti az alábbi életmű-interjúval szerkesztőségünk a Tanár Urat. Isten éltesse!

– Hát, minden ilyen élettörténet-mesélés nem igazán hiteles, egyrészt mert akinek beszélek, az nem tanúja az élettörténetnek, másrészt pedig mindjárt hetvenéves leszek, és ilyenkor bizonyos dolgok, ha nem is felejtődnek el, de valamiképpen megszépülnek, vagy más megvilágításba kerülnek, de azért igyekszem objektív lenni.

1934. szeptember 29-én, a nevem napján születtem Tápén, közép-kisparaszti családban öt-hat hold földdel, a szüleim, nagyszüleim, végig az egész család paraszt család volt. Nem voltunk se szegények, se gazdagok, általában az egész Tápé községnek a gazdasági helyzete ilyen közép arányos volt. Falun születtem, paraszt környezetben, ennek ellenére a születésem idején már igen erősen a falu és a család életében is jelen voltak országos jegyek: politika, még ha tetszik, irodalom is. Tápé régi falu, amelyik Szegedtől öt kilométerre van, tisztán katolikus falu volt, olyan irodalmi háttérrel, amelyet – bármily furcsa is – Tápé tudomásul vett. Juhász Gyula, Tömörkény, Móra írtak a faluról, Móricz írt a faluról, járt is Tápén; Bálint Sándor működése már elkezdődött (a néprajzi gyűjtése). Főleg a szegedi sajtó igen sokszor cikkeztek erről a különleges nyelvjárásról, különleges viseletről, teljesen bezárkózott faluról, amelynek lakói '45-ig nem is házasodtak más faluból.

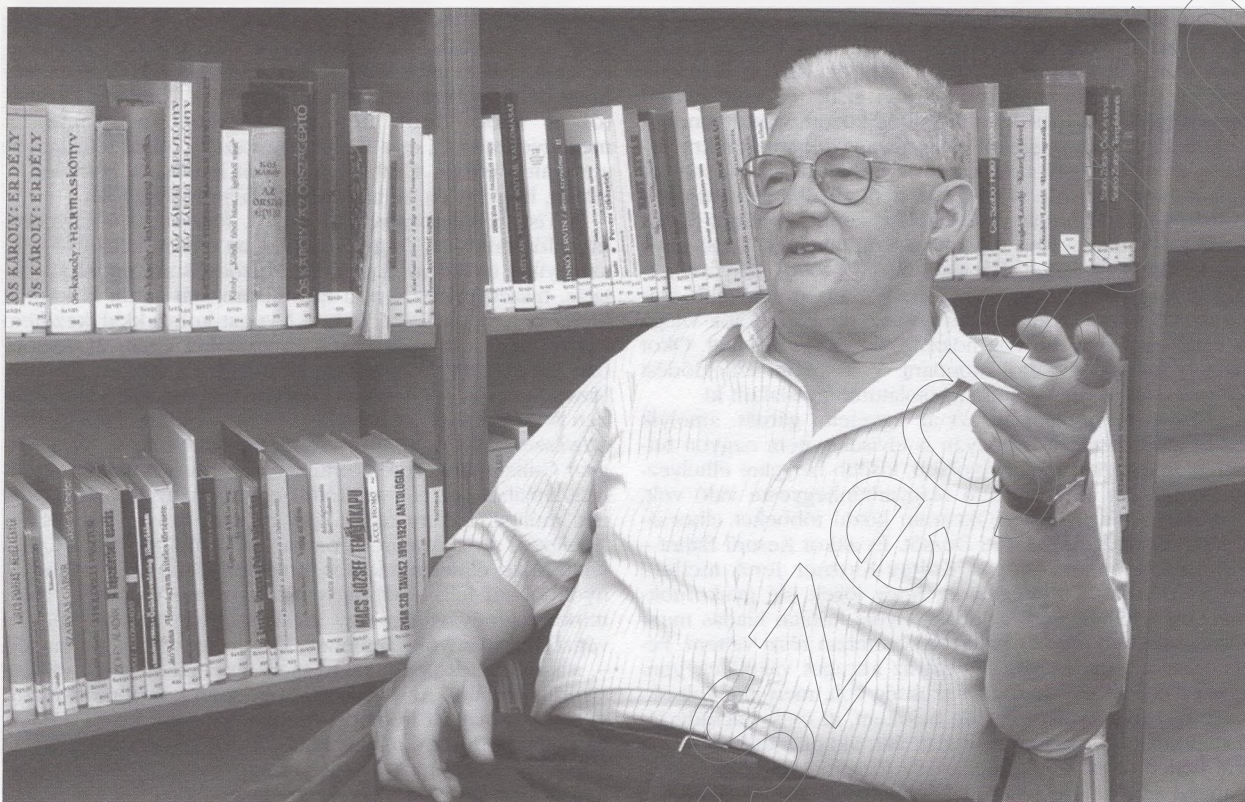
A nagyapám másodbíró volt, aki előbb a Burgban szolgált, látta a császárt, azután az oroszországi első világháborúban vett részt. Cseregyerek volt, ami azt jelentette, hogy főleg a vajdasági, szerbiai részekről hozták fel szerb gyerekeket magyar szóra ide. A családom gyékényszövővel foglalkozott, a szerb zöldségtermelőknek elvitték délre a gyékényt, és ezért a szerb gyerekek feljöttek, őket pedig levitték szerb szóra. Így aztán mikor Oroszországban volt, egy szláv nyelvet már beszélt, tudott egy kicsit németül a bécsi szolgálata után. Még ide számítom azt, hogy a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiuma, tehát Buday, Radnóti, Ortutay, Tomori Viola, mások, éppen ezekben az években, születésem idején kezdték meg a tápai falujárásokat, egészségügyi nevelés, meg ilyeneket csináltak. Nyolchónapos voltam, amikor anyám libát legeltetett, és egy Vásárhelyi Júlia nevű szegedi újságíró, aki Juhász Gyula baráti körébe tartozott, interjút csinált vele a Délmagyarnak, '35 június 14-én. Egy egész oldalas interjú van anyámmal, aki paraszttasszony volt, gépen is tudott varrni, és nyolchónapos gyerekével éppen libát legeltet a töltésen. Tehát azt akarom mondani, hogy egy falu, amelyik jobbára zárt közösség, és mégis a világ... nem azt mondom, hogy az útőerén, de valahogy a világ bent van a faluban. És én ezt – persze, nem a születésemkor, de ahogy növekedtem – egyre jobban éreztem. Anyámnak tíz, apámnak négy testvére volt, ez azt jelenti, hogy ma harmincnyeg unokatestvérem van, ezt azért mondom, hogy mit hoztam én onnan, Tápérol. Ez rendkívül fontos: egyrészt a munka szeretetét – ugye a paraszt gyereket már kicsi korában elkezdik idomítani a munkához –, másrészt a tanulásnak a vágyát, meg a buzgalmát.

Az iskola a szomszédunkban volt, római katolikus elemi népiskola, egy Csóti Mihály nevű tanító tanított meg írni, az iskolai könyvtár is ott volt a szomszédban. Én akár az ablakon is átmászhattam, a konyhánk nézett az iskolára. Csóti tanító úrnak a népiskolai könyvtárából bármit kivethettem, és egész korai korszakomból kezdve erősen olvastam. A nagy rokonság azt eredményezte, hogy tudnom kellett a

helyemet a nagycsaládban, tehát kit hogy kell szólítani, szokások, katolikus család voltunk, tehát az ünnepek megtartása, egyebek. A háború idején katona volt a férfinépség a családból, gyakran magunkra maradtunk. Nagyanym – aki gyékényszövő és gyékénykófa is volt, lóra is ült, szántott, és kaszált – beletanított a munkába bennünket. A háborút tulajdonképpen csak úgy szenvedtük meg, hogy odavoltak a férfirokonok, apám is, habár ő aztán megszökött a frontról, és hazajött. '44 októberében jöttek be az oroszok Tápéra, én '45 szeptemberében kerültem Szegedre tanulni. Nem én voltam az első tanuló Tápérol, de a családban én voltam az első értelmiségi, vagy én lettem az első értelmiségi. Az egész faluban tanár, pap, tanító a kezdetektől kezdve van, valami működött a családban, mert anyám dédapja, nekem szépapám, Tápén kántortanító volt, Remes Józsefnek hívták, és így igen erős vonzódás volt bennem a tanulás iránt.

Szegeden a Klauzál Gimnáziumba – a mostani Radnóti Gimnáziumba – írtak be. Óriási szerencsém volt, nem egyházi iskolába, amelyiket nem sokkal később megszüntettek, hanem Szegednek egy olyan iskolájába, amelyik a szegedi polgárságnak, tehát nagy- és kispolgárságnak az iskolája volt egyrészt, másrészt pedig a Szeged környéki tanya- és faluvilágból verbuválta a tanítványokat. És egy különleges szelleme volt még akkor is az iskolának, régi tanárok is voltak még, és újak is, olyanok, akik valamiképpen az életemet befolyásolták. Ilyen volt Vág Sándor irodalomtanár, aki Debrecenben a zsidó gimnáziumban tanított eredetileg, de tanított Nagyváradon is, ismerte Ady Endrét, baráti körébe tartozott, és ismerte József Attilát is. Tehát valaki odaállt a dobogóra – akkor volt az osztályban tanári dobogó, ott volt az asztal – és akkor azt mondta, hogy „amikor Ady Endre Nagyváradon neki azt mondta, hogy...” Lehet, hogy ez nem volt igaz, de a tény az igaz, hogy Vág Sándor lapszerkesztő volt, Juhász Gyulával Szegeden francia lapot szerkesztettek '19-ben, tehát ő valamiképpen része volt az irodalomnak. De volt Papós Mihály, aki történelmet tanított, Für István, aki ugyancsak irodalomtanár volt, tankönyveket írt, s az igazgató az a Gallé László volt, akinek a fia most a szegedi egyetemen egyetemi tanár. Gallé László világhírű zuzmószakértő meg gombaszakértő volt, valóban a világ egyik leghíresebb embere volt ebben a nemből, és nem átalított nekünk biológiát tanítani, és tanulószobán ügyeletet tartani. Elképesztően nagy tudású ember volt, szinte ömlött belőle ez a tudás, és mikor én egyetemre jelentkeztem, akkor bölcsészetre és biológiára jelentkeztem. Irányított fölvételek voltak, és ide vettek föl, a szegedi egyetem magyar szakára. Nem voltam jó matematikus, bár kitűnően érettségiztem ebből a tárgyból is, de a matematika iránti érdeklődésemet elsős gimnazista koromban Huhn Péter tanárom igen jó előadásaival és gyakorlataival fölkellette. Huhn Péter egyetemi tanár lett, utóbb látom, hogy tudása szerint már akkor is az volt, amikor kisiskolás koromban tanított. Főlnőtt koromban egy sereg szerencsétlenség ért, de az iskolázatással, annak ellenére, hogy a legnehezebb időkben volt – tehát a háború, '45 után, a koalíciós korszak, és Rákosi-korszak meg Kádár-korszak –, óriási szerencsém volt, mert ilyen emberekkel érintkeztem én az előző nemzedékből.

Eljöttem az egyetemre, és itt voltak a régi, szegedi egye-

„Negyvennyolc éve ebben a szobában ülök“

temi tanári karnak olyan emberei, mint Mészöly Gedeon, Nyíri Antal, Klemm Antal Imre, Bálint Sándor, Halász Előd, aki huszonnégy éves korában egyetemi tanár volt germanisztikán, akkor magyar irodalmat tanított, és Koltay-Kastner Jenő, aki – minthogy nem volt olasz oktatás – a magyar irodalom tanszékére jött. Én egy pillanat alatt ráéreztem arra, hogy ha én itt megbecsülöm magamat, és ezektől az emberektől tanulok, vagy komolyan veszem ezt a lehetőséget, akkor úgy föltarisznáznak, hogy egész életemben ebből élhetek, ebből a „zsákmányból”, amit fölük „zsákmányolhatok”. Óriási szerencsém volt, első éves koromban nagyon jól vizsgáztam, és valahogy a tanárainak a kedvessége is, vagy a metodikája is ez volt, hogy be lehetett hozzájuk menni beszélgetni. Tehát, ha valamit nem értett az ember órán, bemehetett hozzájuk beszélgetni. Így kerültem Bálint Sándorhoz is, aki néprajzi gyűjtésre bízott, Mészölyhöz, aki néprajzi gyűjtésre buzdított, Halász Elődhöz, aki a nyelvtani tanulásra, nemzeti irodalomra, Nyíri Antalhoz, ugyancsak magyar nyelv leíró és történeti nyelvészetre oktatott, és Klemm Antal Imréhez, aki a magyar mondattan és a finnugor ismeret klasszikusa volt. Paptanár, papi ember volt, de még a Rákosi-korszakban is tanított. De például Mészöly Gedeon, akinek a nagyapja Petőfit tanította, s ő ismerte a nagyapját. Szóval azt az illýsi mondatot, hogy „a magyar történelem néhány kézfogás története”, azt én személyemben éreztem át. Baróti Dezső – aki Radnóti Miklós barátja volt – volt a fölvilágosodás és reformkori oktató. Tehát engem tényleg nagyon jól feltarisznyáztak, személyes ismeretségben voltam velük, közben kívülről a magyar világ borzasztó volt, láttam otthon is, hogy mi van.

Fiatalabb tanáraink közt volt Velcsov Mártonné, aki leíró nyelvészetet tanított nekünk, Mészöly, Klemm, Nyíri mellett az ő hatásával magyarázható, hogy a nyelvészet iránti érdeklődésemet máig megőriztem. Péter László folkloristát adott elő, amikor egyetemi hallgató voltam, de nem tagadta meg magát, már akkori s filológiai ötleteket szőtt előadásába, vele később munkatársak is lettünk. Nem voltam történelem szakos, de el-eljártam Kulcsár Zsuzsanna és Ormos Mária óráira is, mert a hallgatói folklorban hamar elterjedt a hír, hogy sok okos dolgot lehet ott hallani. Nem is

esalódtam. Pszichológiát Király József tanította, utóbb lártam, hogy nem a korszak sematizmusa szerint, színes előadó, kísérleteket bemutató oktató volt. Még hadd említsem meg a pedagógiai professzorunkat, Tettemanti Bélát, akitől a tanáregyéniség mibenlétéről igen jó eligazításokat kaptunk, és hát nagy aurája volt előttünk, mert tudtuk róla, hogy József Attilát tanította Makón. Néha eljártam Szádeczky-Kardoss Samu óráira is, mert a középiskolai görög és latin tanulást az ő gazdag történeti előadásaival még elevenen tudtam tartani.

Harmadéves koromban lettem csak kollégista, addig hazajártam. Otthon gyékényszövessel foglalkozott a család, én magam a ház kisebb részében tanulhattam, bejáró voltam középiskolás koromban is. Öt kilométer oda, öt kilométer vissza vasalt bakancsban, ez elviselhető volt télen-nyáron. Az évfolyamtársaim is jók voltak; néprajzosok, irodalomtörténészek, egyetemi emberek. Sokan közülük újságírók lettek, és rengeteg tanár került ki közülük természetesen. Jött '56. Ekkor én a Szegedi Egyetemen egyetemista voltam. A MEFESZ, az új ifjúsági egyesület megalakítása itt történt a Maximumban, a kollégiumunkból nemzetőr laktanya lett. Hazamentem Tápéra, és valamikor december tájékán kaptam üzenetet az egyetemről, itt maradt évfolyamtársaimtól, hogy megkezdődött az egyetem, akkor jöttem vissza.

'57-ben elhelyeztek minket – menyasszonyommal – Mezőkovácsházára, Békés megyébe, egy akkor induló gimnáziumba. Későbbi feleségem évfolyamtársam volt akkor, és hát sok lány, kevés fiú, tehát a bölcsész felállás, akkor is így volt. (Nevet.) Ő nem szegedi volt, hanem Magyarbárhelyre való, a régi Csanád megye, elég közel a mostani román határhoz. Egy nagy családból származik, tíz testvére volt. Volt bizonyos azonosság az érdeklődési körünket illetően, Tömörkénnyel foglalkozott, róla írta a szakdolgozatát, és segitettem neki én, aki benne voltam Tömörkényben. Ez volt az ismeretség. A kényelmes ember, ugye, aki nem nagy vadászmezőkre megy, hanem a közeléből választ. (Nevet.) Sok lány van egy bölcsész évfolyamon, akkor is sok lány volt, és kevés fiú. Ő magyar-történelem szakot végzett, Mezőkovácsházán kezdett tanítani, mikor végeztünk, engem is oda helyeztek, s onnét jöttünk vissza, amikor Keszérű visszahívott. S akkor a szegedi Ságváriba,

aztán Újszegedre került tanítani, onnan ment nyugdíjba. Ez diákszerelem volt. Az évfolyamban elég sok házasság volt, csak a mi csoportunkban négy vagy öt. Kisebb létszámú volt az évfolyam, nem volt ennyi szak, és volt valami bensőségesebb kapcsolat a hallgatók között, szinte mindenki kollégista volt, reggeltől estig ugyanazokra az órákra jártunk, és nyilván így a kapcsolatok, a kötődések erősebbek voltak a szokásosnál. Nem gyári, nem alkalmi ismeretségek voltak, a szituáció más volt. Igazság szerint én bármi felé is tájékozódhattam volna udvarlás szempontjából, Tápé ugye egy külön világ, bálók, lakodalmak, és a többi, lányismeretségek. Vagy ifjabb koromban futballoztam, primitívebb, alacsonyabb szintű osztályokban persze, de a sportolók világa is valahogy közelebb volt hozzám, de ez így adódott. Okot nem is tudnék igazából mondani. Volt valami érdeklődési körbeli azonosság, tehát a kapcsolatunk így alakult ki.

'57-ben természetesen azt az egyetemi gárdát, amelyik '56-ot átélt, vagy akárhogyan is elviselte, nem nagyon futtatták, igyekeztek minél távolabb, kisebb helyekre elhelyezni bennünket. A feleségem Magyarbányhegyesre való volt, Mezőkovácsháza mellé. Oktatóim közül többeket elbocsátottak, letartóztatták Baróti Dezsőt. És akkor Keszérű Bálint – aki ismert engem még a Koltay-Kastner Jenő melletti vitézkedésből – meghívott, hogy jöjjenek ide gyakornoknak, mert félbemaradt a Juhász Gyula kritikai kiadás munkálata, amiben én már hallgató koromban részt vettem. Péter Lászlót letartóztatták, és ezt az anyagot valakinek gondoznia kellett, és oktatóra is szükség volt, mert alig volt oktató. Úgyhogy amikor én ide bejöttem, itt csak Nacsády Józsefet találtam, aki fegyelmi alatt állt, akkor munkahelyi esküt kellett tenni, amit én Nacsády Józsefnél tettem le. Munkahelyi esküt, ami teljesen képtelenség volt: Ő nem volt beosztott, fegyelmi alatt állt, úgyhogy egy elég furcsa dolog történt. Visszajöttem ide gyakornoknak, részben egykori tanáraim – Koltay-Kastner Jenő itt volt meg Nyíri Antal, Mészöly és Klemm Antal Imre is itt volt még – és fiatalabb tanárok – akik engem még szeminarizáltak – közé kerültem. Abba a szobába, amiben most ülök – ugyanis én negyvennyolc éve ebben a szobában ülök. Az asztalt Baróti Dezsőtől örököltem, a szoba ugyanaz, a szék időközben összetört – nem tudom már, ki törte össze.

És '57 őszén elkezdtem tanítani. Tizenkét óráim volt, éjjel nappal tanultam, albréletben laktunk, ekkor még nem volt családom – megnősültem '57-ben. És elkezdtem tanítani részben azt, amit tanultam a tanáraimtól, részben pedig azt, amit én kitaláltam magamnak. Az első tanítványok között volt egy olyan gárda, hogy ha befellegondolok, hogy én őket tanítottam, beleborzongok, hiszen gyakorlatilag egy nappal voltam előbb mindig az ő tudásuknál. De hát fiatal voltam, és nagyon szerettem tanítani, gyakorlatilag az egész életemet ez töltötte ki.

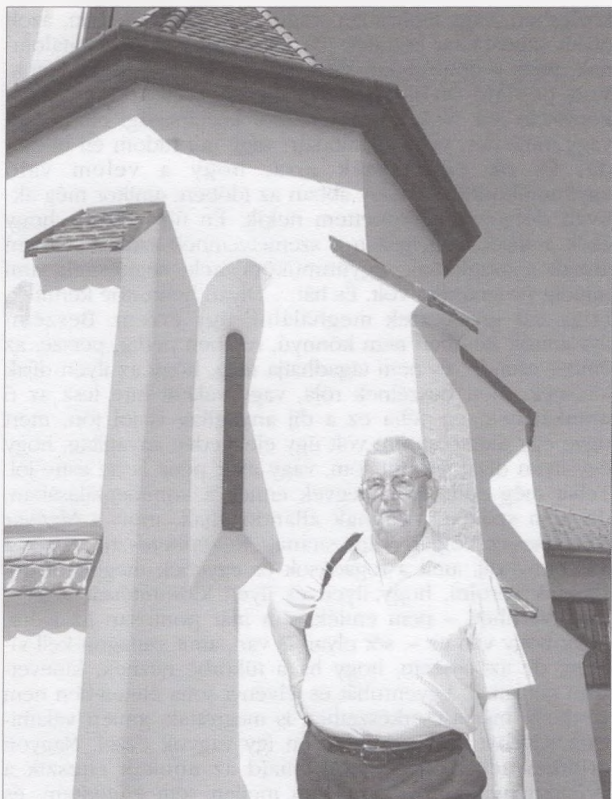
Elkezdtem foglalkozni olyan hallgatókkal, akik szakmailag jók voltak, vagy írtak. Nagyon érdekelt mindig az, hogy ha írnak, mit s hogyan. Így alakult aztán ki, hogy a '60-as évek elején Kovács Sándor Iván – akivel egy szobában voltunk itt – régi magyaros lett, s emellett a Tiszatájnál még kezdő rovatvezető volt. Ő hívott, hogy menjek én is a Tiszatájhoz, és próbáljak ott részt venni nem is a szerkesztésben, sokkal inkább a beérkező kéziratok lektorálásában. Olvassam el, és válaszoljak ezekre a szerkesztői üzenetekben, vagy levélben. Szóval, egy óriási dolog volt, ebben tényleg szerencsém volt, mert fölöttem egy olyan gárdával a magyar irodalomban, amelyik akkor kezdett, fiatalok voltak. Részben ezek a tanítványaim voltak Veress Miklósé és mások, részben pedig azok, akik távolabbról kéziratokat küldtek be a Tiszatájhoz, és válaszoltam nekik. Pirulok persze, mert néha úgy írtam alá a leveleket, hogy Dr. Ilia Mihály. Később jöttem rá, hogy az irodalomban Bajza József híres mondása szerint nincsenek ilyen rangok.

Így alakult ki – egy szegényes kommunikációs korszakban éltem: telefon ilyesmi nem volt, vagy legalábbis központon keresztül lehetett telefonálni – a levelezésem, ez a levelező hajlamom, hogy válaszolnom kellett kézíratra, kéziratot kellett kérnem, s a többi. Az egyetemem az első tanszékvezetőm Király István volt, aki beléptetett engem a pártba, az MSZMP-be, mondván, hogy kívül úgysem lehet

semmit elérni, és ezzel megkezdődött az én –hogy mondjam? – oppozíciós munkálkodásom, mert ugye a vége megiscsak az lett, hogy kiléptem ebből a pártból. A vége az lett, hogy néhány évvel ezelőtt megkapván a Történeti Hivataltól a több mint kétezer oldalas anyagomat a megfigyelésemről, és a III/3-as ügyosztály rólam lehallgatott anyagait – ebben a szobában is volt lehallgató készülék –, láttam, hogy az én megfigyelésem '57-től végig folyt.

A Tiszatájnál rovatvezető lettem, főszerkesztő-helyettes, majd főszerkesztő, és gyakorlatilag az életem kétágúvá vált: az egyik a tanítás az egyetemen, bizonyos szempontból kutatás, hiszen Juhász Gyula életműsorozatát adtuk ki kritikai kiadásban Péter Lászlóval, a Nyugat-korszakkal kezdtem foglalkozni. Különböző tanszékvezetőket éltem át, legjobban Sauder tevékenykedése alatt éreztem magam. Sauder József is tanszékvezető volt, nagyon tág gondolkodású minden szempontból, rendkívül művelt zeneileg, festészetről, művészetekről, és természetesen irodalomban is. Ő a Magyar Csillagban kezdte a kritikus pályafutását, tehát még Illyés lapjában, ez is összekötött egy kicsit az irodalomtörténeti múlttal. Életem másik ága a szerkesztés, rovatvezetés, levelezés, a magyar irodalomban való mozgás lett. Mind a kettő óriási élményt jelentett: a tanítás azzal, hogy a tanítványomból mi lett – bár ugye azt szoktam mondani, hogy minden tanév végén egy kicsit meghal a tanár, mert a végzős tanítványok elmennek, és újra kezdődik a munkája –, a szerkesztés pedig azért, mert úgy érzem, hogy valamit sikerült csinálni. Az egyik az, hogy igen korán rájöttem arra, hogy a magyar irodalom csonka, hiányzik belőle valami, ez pedig nem más, mint a külföldi magyar irodalom. Tehát a nyugati is, de a szomszéd országokbeli is. Ezeket behoztam a Tiszatájba, kritikával, tanulmányokkal, illetve primer szépirodalmi művekkel Szilágyi Domokostól Kányádiig, vagy Tolnai Ottótól a nyugat európaiakig. A másik dolog, a szerkesztés azt eredményezte, hogy kívül maradtam az irodalmi csoportokon, ugyanakkor viszont nagyon jól megismertem a magyar irodalomnak, a magyar irodalmi életnek a mechanizmusát, a működését, a csoportokat egymással szemben, egymás mellett, embereket. Minthogy nem éltem Pesten, ezért távol voltam, naponta nem lehetett kurrentálni ezekben az ügyekben, hogy egyik csoportban, másik csoportban vegyek részt. Ennek pedig a személyes hozzádka az lett, hogy nagyon jó írókkal nagyon jó barátságba kerülhettem Pilinszkytól kezdve Mészölyig, vagy bárkit említhetek, akikkel levelezhettem, vagy személyesen találkozhattam. Ez akkora élmény volt, amit valószínű, hogy az egyetemi élet, az egyetemi oktatómunkám nem hozott volna nekem. Természetesen mindez az egész Tiszatáj szerkesztőségét irányító kultúrpolitikai szituációban azt eredményezte, hogy állandó oppozícióba került a szerkesztés, politikai, a külföldi irodalom közlése, vagy egyebek miatt.

Bizonyos idő után jöttek a letolások. Havonta értékelték a folyóiratok munkáját a minisztériumban vagy a pártközpontban, és ilyenkor mindig előjött a Tiszatáj. A Népszabadságban öles cikkek jelentek meg a Tiszatáj elhajlásáról, meg egyebekről. Ez egy kellemetlen dolog volt, mert a Tiszatáj és a szerkesztői munkám nem tartozott az egyetemhez, de ilyenkor az egyetem mint kenyéradó gazdám természetesen fegyelmezni kívánt. Most utóbb látom ezekből a megkapott anyagokból, hogy nyilván a tudtom nélkül, de az egyetem dékánjait, párttitkárait állandóan fircangolták, hogy tiltsanak le erről, tiltsanak le arról, ilyen vagy olyan lehetőségeket ne adjanak meg, akadályozzák meg külföldi útjaimat, meg egyebek. Úgyhogy 1975-re én abba a helyzetbe kerültem, hogy vagy abbahagyom, vagy rámegegyek erre, rámegegy az életem erre. Családom is volt már. Szabó Dezső azt mondta, hogy gyáva ember mindig arra hivatkozik, ha nem cselekszik, hogy családja van. Ezt persze Szabó Dezső mondhatta, akinek soha nem volt családja, és nem tudta pontosan, hogy az ember bizonyos emberekért, gyerekekért, akár még a tanítványaiért is felelősséggel tartozik. Egy olyan korrektorunk volt a Tiszatájnál, aki Erdélyből jött át, nagyon kedves, kiváló nyomdászember volt, még különböző író barátaimat is ismerte. Nincs cenzúra Magyarországon már ekkor a '70-es években, de ő elárulta ne-

„Szépapám kántortanító volt“

„Katolikus család voltunk“

kem, hogy elviszik a kéziratokat, valahol elolvassák, és ezáltal folyik egy titokzatos cenzúra, amiből nagyon későn, de rájöttem, hogy be vagyok kerítve. Úgyhogy egyszer, amikor egy ilyen kéziratügy szerepelt, akkor én bejelentettem, hogy ezt én nem kívánom tovább csinálni. A szituációt úgy szoktam ábrázolni, hogy az embert a szakadék szélére állítják, és azt mondják, „vagy leugrasz, vagy lelövünk”. Szóval körülbelül ez a szituáció volt, és én akkor megváltam a szerkesztéstől. Sokszor voltam ráporra rendelve Aczél Györgyhez. Aczél György egy nagy hatású kultúrpolitikus volt, az utóbbi tíz évben a személyével és a vele való ironizálások nem mutatják megfelelően ennek az embernek a rendkívül nagy műveltségét. Különbösen Radnóti baráti körébe tartozott, és mindezt tudott a magyar szellemi élet dolgairól, ezért volt bizonyos szempontból veszedelmes. Amikor én lemondtam a szerkesztői munkámról, akkor Aczél azt mondta, hogy „jó, most az egyetemen jó hely lesz, ott marad, és nem lesz hatása”.

Igen ám, csakhogy én a tanítást sokkal komolyabban vettem, mint a korabeli oktatók egy része, és rájöttem arra, hogy ha én naponta tizenöt, húsz, harminc, negyven embernek beszélek, és ebből csak a fele viszi tovább ezt, akkor is az hatványozottan terjed. Én a katedrát valóban egy olyan fórumnak tartottam, ahol szabadon beszélhetek. Tényleg szabadon beszéltem. Politikai ügyekről, külföldi magyar irodalomról, élő irodalmi, kulturális dolgokról, szemináriumon mindig először megkérdeztem, hogy mit olvasnak, hol tart most a könnyűzenei nem tudom micsoda, ki a leghíresebb énekes, milyen könyvek, folyóiratok népszerűek, s a többi. És én tényleg korlátlanul – ezt utóbb látom, hogy felelőtlenül – kölcsönadtam a hallgatóknak azokat a könyveket, amelyeket én a világ minden tájáról kaptam, olyan könyveket, amelyek a magyar szellemi életnek, politikai életnek, vagy a magyar történelemnek olyan értékelései voltak, amelyeket nem Magyarországon írtak. Persze ez is kiderült, hiszen a Történeti Hivatal anyagaiban ez is benne van. Tehát attól, hogy én katedrán voltam, az egyetemen voltam, úgy érzem, hogy nem csökkent le a hatásom. Persze rengeteg vereség ért, voltak hívások Pestre, bár nem nagyon szívesen akartam elmenni Szegedről. Az ember nem szívesen megy el onnan, ahol a szülőföldje

van, ahol halottai vannak – szokták ezt mondani. A lányom huszonhárom éves korában meghalt, főiskolát végzett, magyar-országi szakos tanár volt, éppen elvégezte a főiskolát, és egy súlyos májbetegségben elhunyt. Hirtelen jött, szeptember 1-jén vették észre a baját, és 7-én már meghalt. Feleségemnek itt volt állása. Hiába akartam volna elmenni, úgysem engedtek volna Pesten munkálkodni.

Hívtak szerkesztőségbe, de én itt maradtam az egyetemen, voltam tanszékvezető, intézetvezető, bár az adminisztratív munkákat nem nagyon szerettem, és beleöttem magam a tanításba, részben pedig a külföldi magyar irodalomba, és a Nyugat-korszakkal való foglalkozásba. Az elvesztett szerkesztői munkát, vagy a szerkesztésnek az örömét azzal pótoltam, hogy nagy intenzitással kerestem mindig a hallgatóim között azokat a hallgatókat, akik írtak, akár tanulmányt, akár szépírást, vagy akármi mást. És akkor lassan kialakult egy ilyen írónevelő iskola, amit Pesten, vagy általában a magyar irodalomban, magyar irodalmi életben – hogy mondjam? – számon tartanak, mert ennek van egy nem szándékos, de összeesküvés jellege. Ezt úgy értem, hogy mi, akik itt végeztek, akiket sikerült elindítani, akiknek az első írásaival foglalkoztam, mi akkor is, hogyha személyesen nem találkozunk, vagy naponta nem váltunk szót, valamiképpen mégis összetartozunk a magyar irodalmi életben. Néha pesti barátok ironikusan emlegetik, hogy ez volt a „szegedi összeesküvés”. Nem volt az. Az biztos, hogy arra neveltem őket, segítsék egymást, ismerjék föl egymásban azt az alma mater adta indítást, vagy ismerjék föl azt a – nem tudom pontosan megjelölni, hogy minek nevezzem – magatartásformát, amire szerettem volna ránevelni őket; emberséget, kulturáltságot, a durva viszonyoknak a megvetését, és bárhol is vannak, akár középiskolában vagy általános iskolában, akár szerkesztőségben, ne felejtsek el, hogy valamire ránevelődtek. Nem mondom azt, hogy ez az én hatásom volt.

Meg kell mondanom, hogy én azok közé a tanárok közé tartozom, akik rengeteget tanultak a fiataloktól. Rengeteget tanultam a fiataloktól, tehát saját hallgatóimtól ízlésben, tehát az, hogy nem öregedtem meg ízlésben, az nekik köszönhető. Mindig mondták a magukét, a maguk korszakának az ízlésvilágát hozták magukkal. Én éppúgy meghall-

gattam a zenei ízlésüknek megfelelő zenét, mint ahogy elolvastam az olvasmány ízlésükből hozzám eljutott anyagait, és úgy éreztem, hogy ez is a földadatom, hogy lépést tartsak velük. Juhász Gyulának, kedves szerzőmnek a kedves mondása, hogy ha nem akarsz megöregedni, tarts a fiatalokkal. Hát én megpróbáltam velük tartani.

Azt hiszem, hogy a tanári munka egyik legnagyobb ajándéka volt számomra, hogy fiatal szakembereket nevelhettem s gondolkodásukat megismerhettem. Néha nagyon végletes, tőlem nagyon távoli dolgokat tudtak elővarázsolni és minden ellenkezésem ellenére is elgondolkodtattak, sőt gyakorta maguk világába vonzottak. Négy embert említek itt, akiknek pályafutását kezdő koruktól figyelhettem és néha segíthettem. Baka Istvánt, Zalán Tibort, Lengyel Andrást és Füzi Lászlót. Baka szabályos tehetség volt, aki a költészetet halálos komolyan vette, formafegyelme és érzelmi mélysége a legnagyobbak közé emelte. Zalán egy neovangard, szertelen, habzsoló tehetségnek indult, érett és nemesedett költői hangja, eszközei ma is nagyhatásúak. Lengyel András (aki nem volt tanítványom az egyetemen, de indulását közelről láthattam, néha írását is közölhettem) a gondolatnak mint irodalmi jelenségnek a jelenlétét olyan alapvető irodalomtörténeti kérdésekben mutatta ki, mint József Attila, Kosztolányi munkássága, illetve most már az is látható, hogy az úgynevezett szögedi hagyományt erősen átértékelt és erős hangsúly-áthelyezéseket tett Móra, Juhász Gyula és Tömörkény értelmezésében. Füzi, aki hallgató kora óta foglalkozott Németh László életművének kérdéseivel, egy nagy monografikus munkában hatalmas munkát végzett e tárgyban, és most a Forrás szerkesztője már majdnem húsz éve, egy szerkesztői életformát és kapcsolati világot alakított ki a magyar irodalmi életben olyan hatékonyan, hogy tekintélye és elismertsége vitathatatlan. Ha irodalmi dolgokról gondolkodom, gyakorta tapasztalom, hogy egyikük vagy másikuk szava, írása, vélekedése tőlem elem és elfogadom érvelésüket. Esterházy Péternek mondtam egyszer, és a Forrásban meg is írta, hogy én aligha tudnék húsz kilométert megtenni anélkül, hogy ha rám esteledne, ne találnék ismerőst, akihez bekopogjak. Lehet, hogy nem fogadna be, de vagy tanítvány, vagy irodalmi ismerős, vagy valaki. Sok mindennel foglalkoztam, az érdeklődési köröm, amiatt, hogy oktató voltam, nem zárkózott szigorúan abba az ötven vagy száz év irodalmába, amit tanítanom kellett. Hadd jegyezzem meg, hogy amikor én az egyetemen gyakornok lettem, Koltay-Kastner Jenő – aki nekem régi magyar irodalmat tanított – azt mondta, hogy „kezd a régi magyar irodalommal, és ha a 20. századdal akarsz foglalkozni, majd ott megállsz”. Ennek az lett a következménye, hogy engem máig is a magyar irodalomban gyakorlatilag minden érdekel, nemcsak a 20. század, hanem a régi magyar irodalom is, vagy bármelyik korszaka a magyar irodalomnak. Ez a jó tanárok munkásságának az eredménye. Átélttem néhány korszakot ízlésben is, irodalomtudományban is, nem tartoztam iskolához, ez lehet, hogy a hibám is, így szövetségesem kevés volt a szakmában, nagyon későn kandidáltam.

Sok vereség ért, ezt hangsúlyozom, a mellőzésnek, a vereségeknek a bántásoknak olyan fokai voltak, hogy utóbb beleborzongok, hogy akkor nem vonultam vissza. Más lehetett volna. Ugye, az a híres mondás, hogy „ki jól rejtőzött, jól élt”. Nem rejtőztem, és nem rejtkeztem el ezek elől a dolgok elől. És úgy érzem, hogy ez a lassú, kis-sé sziszifuszi munka lélekben meghozta az eredményét, mert rendkívüli módon gazdagodtam általa. Mert úgy művet olvasni, Pilinszkyt vagy Mészölyt, Weörest vagy Szilágyi Domokost, hogy oda tudom képzelni a testi valóját, a kézfogását, a gesztusát, a mosolyát, az olyan ajándék az élettől, azt hiszem, amely nem mindenkinek adatik meg.

– Nem szólt az elismeréseiről és díjairól. Az a jó, ha az embernek van mire szerénynek lennie – és önnek van bőven.

– A díjakkal úgy van az ember, hogy ha kapja, kapja, ha nem kapja, nem kapja. Nem azért dolgozik. És én ezeknek a kitüntetéseknek a nagyobb részét a rendszerváltozás után kaptam, ami nyilván azt jelentette, hogy azokkal, akikkel előtte együtt dolgoztam, vagy akiknek tudtam, segítettem

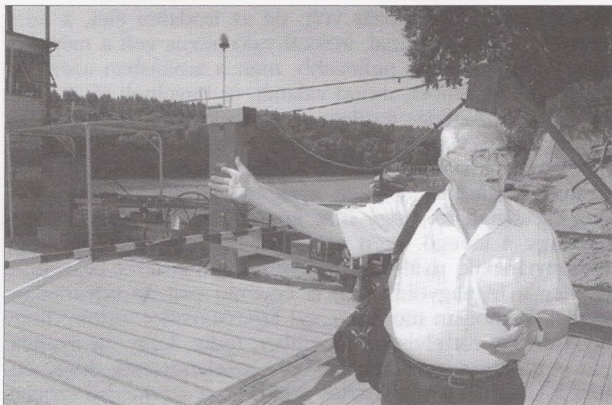
közlésben, vagy tanításban, vagy az irodalmi életben, azok olyan szituációba kerültek '89 után, hogy vagy a hatalomnak, vagy a döntéshozó szervezeteknek az emberei lettek. Volt például öt olyan tanítványom, aki országgyűlési képviselő lett. Volt kolléga, akiből köztársasági elnök lett, vagy miniszter, vagy államtitkár, vagy mit tudom én micsoda. És ők emlékeztek arra, hogy a velém való együttműködésben, vagy abban az időben, amikor még aktívan dolgoztam, segítettem nekik. Én úgy érzem, hogy ezek a díjak nem igazán a személyemnek száltak, hanem annak a munkának, együttműködésnek, segítségnek, ami mindig programom volt. És hát... Olyan helyzetbe kerültek, hogy ezt igyekeztek meghálálni, úgy érzem. Beszélni ilyesmiről? Részben nem könnyű, részben pedig, persze, az ember esendő, és nem tagadhatja meg, hogy az ilyen díjak jólesnek, mert beszélnek róla, vagy valami híre lesz az ő munkájának, és néha ez a díj anyagilag is jól jön, mert ugye egy oktató sosem volt úgy elégedve anyagilag, hogy egy ilyen díjjal járó jutalom, vagy akár pénz is ne esne jól. Tehát még eddig is elmegegyek ennek a kommentálásában, de nem szoktam. Vannak állandó díjak, mint a Magyar Köztársaság Polgári Tagozatának Középkeresztje, vagy a Széchenyi-díj, amit a fogadások és egyebek meghívóin föl szoktak sorolni, hogy ilyen és ilyen kitüntetéseit viselje, vagy viselheti – nem emlékszem már pontosan az ígére, hogy hogy van ez –, sőt olyan is van, amit szalagon kell viselni, de azt hiszem, hogy ha a tükörbe néznék, kinevetném magamat. Egyenruhát és jelvényt soha életemben nem viseltem, már a cserkészeten is megróttak, amiért valamilyen jelvényt nem viseltem. Én így vagyok ezzel. Nagyon örültem neki. Biztos, hogy majd az unokák elteszik a gyűjteményükbe, de a nevem mellett sem engedtem, és nem is vártam el soha, hogy feltüntessék.

– Amikor a rendszerváltozás után nem akart visszamenni a Tiszatájhoz szerkesztőnek?

Hát, az nem az akarat dolga volt. Hamarabb történt a váltás, mint a rendszerváltozás. A régi szerkesztőségben az utánam következőket is leváltották, ők kerültek vissza. Ők nem hívtak, én meg nem akartam menni. Olyan sokat változott ez a szerkesztői irodalmi élet, amiből én kiestem '75-ben, hogy még egyszer már nem akartam megtanulni, vagy nem akartam visszakérülni. Igazán most nem tudnék lapot szerkeszteni, mert az a világ, amelyikben a pénzszerzésnek – már értem ez alatt, hogy a pályázatoknak, meg egyebeknek – a dolgát is végezni kellene, ez kicsit idegen tőlem, mert én szerzővel, kézíráttal, nyomdai munkákkal, egybekkel foglalkoztam, és azt szerettem. De hogy pályázatokot írjak, pénzért kuncsorogjak, ezt nem tudnám már, mert ilyen nem volt az életemben. Visszamenni? Voltam én néhány helyen, a Kortársnál például, a régi Magyar Naplónál, szerkesztő bizottsági tag, meg hát valamicskét ott próbáltam tenni. Sőt most is van egy pici rovatom a Korunk című kolozsvári folyóiratnál, Tájéko című, amelybe kéziratokat szoktam szerezni nekik, de nem veszek részt a szerkesztésnek az aktív munkájában, csak a kéziratokat küldöm el, vagy szerzek ismeretségeim révén. Tehát nem vagyok távol a szerkesztéstől, nosztalgiaim persze vannak, de tudom, hogy ez már nem fog sikerülni.

– Az a kézírateset, amely miatt végül 1975-ben ott hagyta a Tiszatáját, hogyan zajlott pontosan?

– Balogh Edgár, aki a romániai magyar irodalomnak volt egy jeles képviselője, főleg publicista, erősen baloldali ember volt, igen jól írt, Pozsonyban kezdte a pályafutását a sarlós mozgalommal, még a két háború között, aztán visszatért, mert Temesvár környékéről való volt. Eredeti nevén Kessler Edgár, egy szász családnak egy elmagyarosult gyermeke. Ez a Balogh Edgár írt egy írást az akkori magyar irodalmi helyzetről. Politikai jellegű írás volt, és kezdte egy kicsit szidogatni ebben az írásban a hivatalosságot. Ez a Kádár-érában volt. Balogh Edgár – aki erkölcsi alapállású, politikai beállítottságú volt – én nagyon szerettem, mert tisztességes ember volt a maga nemében, naiv, álmodozó típus, aki ült csehszlovák börtönben, Horthy börtönében, Gh. Dej börtönében, szóval mindenütt lecsukták. Ez az írása volt, aminek kapcsán végül én nem akartam tovább folytatni. Valószínű, hogy ezt az írást figyelték, mert annak

„Születésemkor kezdődtek a tápéi falujárások“

azért nem nagyon örült volna a hatalom, hogy megjelenjen esetleg olyan írás, amelyben, különösen, hogy egy ilyen nagy baloldali múlttal rendelkező ember bírálja az akkori idöket. Úgyhogy ennek nem irodalmi, hanem politikai háttere volt, de ismétlem, hogy ezen buktok ki, vagy derült ki, hogy a lapnak elviszik a kéziratait, és hogy egy rejtett cenzúra folyik, tehát hamarabb tudják, hogy mi jelenik meg a lapban, mint én. Mert ugye a lap úgy készül, hogy kimaradnak kéziratok, mert van, ami nem fér bele, vagy nem illik össze a többivel. Vannak ilyen játékok, hogy ha valakit búcsúztatunk, közöljük a nekrológiát, akkor abba a számba nem teszünk persziflázt vagy tréfás verset, és ehhez hasonló. Vagy olyan irodalmi ellentétekben létező szerzőket nem szerepeltetünk egy számban, s a többi, és ezek alapján összeáll a lap. Na most ők – a megyei pártbizottság meg a korabeli III/3-as osztály, ami a belső megfigyeléseket végezte – hamarabb tudták, hogy mi jelenik meg a lapban, mint én. És ezt is elvitték. És ekkor megbizonyosodott bennem az, hogy itt nagy baj van, a személyem ütközéspont lehet, és hogyha távozom, esetleg a lap még tovább működhet. Valóban tovább is működött, még kilenc vagy tíz évig. Az utódaim azon az úton mentek tovább amelyiken én elindultam; a személyi gárda, a kialakult szerzőgárda, a külföldi magyar irodalom, a külföldi magyar kapcsolatok megvoltak. En több száz levelet írtam a szerzőknek, hogy távozom, de azért próbáljanak továbbra is a lap mellett maradni. A kényszer is benne volt az én távozásomban, és az is, hogy tanultam párttörténetet meg mozgalomtörténetet, egyebeket, és tudtam, hogy vannak rehabilitációk az életben, de csak a temetés után. És ezt nem akartam egyrészt, másrészt pedig '75-ben senki nem hihette, hogy tizennégy év után megváltozik ez a világ. '75-ben egy abszolút bebetonozott rendszer volt, és senki nem hihette, hogy majd egy csapásra megváltozik. És családdal, kenyérkereső állással, meg egyebek, nem kockáztatott az ember.

– És ezt hogyan jelentette be? Hogyan fogadták döntését a munkatársak?

– Hát, a munkatársak nem fogadták nagy kedvvel, és a szerzők sem. Külön van egy olyan dossziém, amiben azok a levelek vannak, amit a szerzők, vagy barátaim írtak ekkor. Hát, elég vegyesen fogadták. Volt, aki gyávasággal vádolt, volt, aki azt mondta, „jól tette, elég már ez”. A hivatal örömmel fogadta, mert nem kellett leváltani, a leváltás mindig botrány. És az közismert volt, hogy a Kádár-érában a botránytól nagyon félt a politika, mert a Kádár-éra arra játszott, hogy ő a legvidámabb barakk, Nyugatra kellett, és nekem elég jó nyugati kapcsolataim voltak, vagy vannak, de voltak akkor is – nem csak írókkal, nem akárákival is. Tehát lehet, hogy problémát jelentett volna, ha kirúgnak. Tudom, hogy megkönnyítettem a hivatal dolgát azzal, hogy botrány nélkül elmentem. Nem is nagyon vonzódtam a botrányokhoz, mert ezek a botrányok mindig azzal jártak, hogy van bennük az „áldozat”, a „mártírja” az ügynek, és ebben a szerepben nem jó tetszelegni. Ez torzíja is az embert. Gyakorlatilag már nem gyűlölök senkit sem ezekben az ügyekben, mert a gyűlölet is torzít.

– Mikortól figyelték meg? Sejtette egyáltalán?

„Sokan írtak erről a különleges, zárkózott faluról.“

– Hát, azért annyira naïv nem voltam, hogy ne gondoljam, hogy figyelnek. (Nevet.) Csak azt nem sejtettem, hogy ilyen sok embert sikerül beszervezniük mellém, meg azt, hogy volt a szerkesztőségben lehallgató készülék, és itt, ebben a szobában is, és a lakásomon is, mert a kulcsot – valószínű, a gyerekek iskolai táskájából – ellopták, lemásolták, és aztán visszatették. Benne van az anyagban, hogy hova jár a lányom meg a fiam iskolába, és hogy hogyan kell a kulcsot ellopni, mert a feleségem a fehér tanári köpenyben tanított, és a zsebében hordta a kulcsait, és tőle nem sikerült ellopniuk, mert ő mindig magával vitte a kulcsait, nem hagyta ott a tanári asztalán. De a gyerekek táskájában benne volt. Persze sejtettem én ezt. 1957-ből van egy jelentés, amit egykor egy tanárom írt – aki aztán Pestre került –, az egyetemen tanított, szemináriumi vezetőm volt, hogy bekerülök az egyetemre, úgy tudja, és azt jelenti rólam, és hogy hány hallgatót vettek fel, ezt tőlem tudja. De aztán szünet volt, és '68-ban, amikor a Tiszatájnál voltam rovatvezető, akkor kezdődött el valami. Biztosan egy szerkesztőségi ügy lehetett, vagy a levelezéssel kapcsolatban, és attól kezdve '89 májusáig tartott a megfigyelésem, utána szüntették meg, van erről egy papír, amelyben kimondják, hogy '89 májusában megszüntetik a megfigyelést. Egészen a legvégső pontig tartott. Azokból a szituációkból, amiket leírnak, tehát hogy hol beszélgetek, mikor, miről, rájön az ember, hogy kivel beszélgetett. Mert én erősen pozitívista tanárok tanítványa vagyok, tehát adatra és egyebekre nagyon erősen emlékezem. Ezt tanárként is igyekeztem kifejleszteni magamban. Az az igazság, hogy ritka, de nem jó tulajdonság, azt hiszem. Szent-Györgyi mondja, hogy a fejünk nem arra való, hogy adatokat tároljon, arra ott vannak a lexikonok, hanem arra való, hogy gondolkodjunk, és ebben teljesen igaza van. És egy sereg emberrel meg is beszéltem. Itt az anyag, kérlek, hogy beszéljük ezt meg. És hát bizonyos dolgokban megbocsátó is voltam, mert volt, akit megfenyegettek, hogy nem veszik fel egyetemre, vagy nem adnak neki állást, elbocsátják a papi állásából. Két katolikus pap is volt ebben az anyagban, ami talán a legnagyobb megrázkódtatás volt, mivel én erősen katolikus családban nevelkedtem. A legnagyobb megrázkódtatás volt. De az azért vigasztaló volt, hogy egy vagy két egyetemi hallgató kívül többet nem tudtak beszervezni. A hallgatóim közül egy vagy kettő volt, akit rákényszerítettek, nyilván valamivel, zsarolással, de a hallgatóimnak a nagyobb része, akiket megkörnyékeztek, már akkor elmondták, hogy „tanár úr, azt mondták, hogy az órájáról, vagy a konzációról számoljunk be, és mi mondtuk, hogy nem”. Ez nagyon jólesett.

– Barátok is voltak köztük?

– Igen, közvetlen barátok is, sajnos. De hát én belátom ezt, hogy ha az embert olyan helyzetbe hozzák... És én többükkel beszéltem, elmondtam nekik, megmutattam az anyagot. Szeged nem Budapest. Budapesten a nagykörút másik oldalára átmegyek, ha nem akarok valakivel találkozni, de Szeged kisváros, ahol miért ne mennék el múzeumba, vagy bárhova, rendezvényekre, miért ne sétálnék azokon az utcákon; ahol Tömörkény vagy Juhász sétálgatott,

vagy a kedves régi szegediek – a Tiszát minden nap megnézem – csak azért, mert ott lakik, vagy ott ő is részt vesz, ott ül azon a rendezvényen. Ahogyan öregszik az ember, az élet bizonyos dolgaiban oppurtunus lesz, tehát – hogy mondjam? – vannak erkölcsi nézetei, de nem követelheti meg, hogy azokat mások is betartsák.

– *A Történeti Hivatal értesítette, hogy anyaga van, és kikérheti?*

– Én nagyon korán, mikor először hírt vettem annak, hogy a Történeti Hivatal lehetőséget ad erre, akkor én írtam egy levelet, elmentem a Történeti Hivatalba, és elem tettem egy háromszáz oldalnyi fénymásolt anyagot. Az még egy olyan anyag volt, amiből minden név ki volt húzva, még a besúgók álneve is. Ezt később megváltoztatták. Akkor azt kértem, hogy fénymásolják le nekem ezt az anyagot. Akkor még fizetni kellett érte, nagyon drága volt, emlékszem, 7000 Ft-ot fizettem érte. De később aztán ingyen adták. Onnantól kezdve én ott nyilván vagyok tartva, hogy minden anyagra, ami felbukkan rólam, igényt tartok. És akkor kaptam, különböző változatokban. Kaptam a barátaimtól is, mert a barátaim egy része is kikérte a maga anyagát, és ha abban szerepeltem, akkor azt megkaptam tőlük. Így földuzzadt az anyag, aminek a mennyisége kétezer és valamennyi oldal között van valahol, mert állandóan kapok új anyagot, akkor azokat be kell sorolnom. Az az igazság, hogy – ezt csak a tréfa kedvéért mondom – ez fölmehet tízezerre, mert ez csak a III/3-as anyag. Voltak olyan osztályok, amelyek a nyugati kapcsolatokat figyelték, ez hiányzik ebből, a keleti kapcsolatokat is figyelték, külön volt egy részleg, amelyik a jugoszláv kapcsolatokat figyelte. És én rettenetesen leveleztem, keveset utaztam, ellenőrizhető voltam, mert az utazó nem nagyon ellenőrizhető, hogy ő ott mit mond vagy kivel találkozik, de a leveleket fel lehetett bontani.

– *Mikor került a kezébe az anyag?*

– Hányban is kértem ki...? Hát, annak van már vagy öt éve, amikor a Történeti Hivatal elkezdte ezeket küldeni. De ez most megint szaporodni fog, mert újabb hivatal alakult, amelyik újabb anyagokat kapott, aminek megszüntették a titkosítását, és most megtudhatom a besúgók neveit.

– *Sok mindennel foglalkozott életében. Melyik áll a szívéhez a legközelebb, melyikre a legbízhatóbb?*

– (Nevet.) Hát, igen. Más időben, más helyeken végeztem ezeket, és azt kell, hogy mondjam, hogy az egyik menekedés volt a másik elől. Én néprajzzal is foglalkoztam, és egy időben még a Néprajzi Társaságnak is tagja voltam, kicsit sportoltam, a sport is mindig érdekelt, passzívan is, a tanítás nagyon, mert – mondtam már ezt, biztos ismétlésnek hat – én ugyan tanítottam, de rengeteget tanultam. Sok helyről jövő gyerekek sokféle érdeklődési körrel. Különböző korosztályok más iránt érdeklődnek a könnyűzenétől a sportig. Sok minden belejátszott a különböző nemzedékek érdeklődésébe. Valakinek van egy kenyérkereső foglalkozása, és van egy terület a lelkében, vagy az életében, ahova el tud vonulni. Számomra a kenyérkereső mindig a tanítás volt, de a menekedés az a szerkesztés, az irodalmi életnek a szervezése, az írókkal, a tehetségekkel való foglalkozás. És természetesen az olvasás. (Elmosolyodik.) Két jó barátom közül Szauder József borzongva mondta, hogy „képtelenség, ez mindent elolvas” – az „ez” én voltam. A másik Göncz Árpád, aki azt nyilatkozta rólam egyszer: „Az irodalmi életéről mindent tud – amit nem tud, azt nem érdemes tudni.” Ezt mondhatnám büszkén, valójában ez azonban egyfajta lelki csonkaság is, mert a nagy habzsolásban én az alkotó munkától vettem el időt, ideget, mindent. Tehát valamiképpen a tanításban kamatozódott a tudás, nem az alkotásban.

– *De azért az kárpótolja valamiképpen, hogy a diákok fogékonyak voltak?*

– Igen. Az, hogy tovább viszik, bárhol is vannak. Én olyan büszke vagyok a Bakonyszentlászlón tanító tanárnőre, mint a Szepesi Attilára vagy Zalán Tiborra, Veress Miklósrá vagy Temesi Ferencre, mert tudom, hogy elvitt valamit, amivel föltaisznyáztam, és azt tovább adja, vagy tanítja, hogy segítettem neki, hogy megtalálja a helyét. Engem a tanítás lekötött, erősen foglalkoztatott,

kenyérkereső foglalkozás volt, de az irodalmi élet, a szerkesztés, az irodalommal, írókkal való nexus volt a menekedés. Pedig ez volt a nehezebb, mert a tanításban azért katedrára áll az ember, mond valamit, és figyelnek rá. Az írók világa egy hisztériás területe az életnek. Az író olyan, mint egy színész; a sértődékenységek, a féltékenységek, a bosszúnak, a bosszúállásnak a lehetőségei mindenütt jelen vannak körülöttük, a jöttet gyakran visszajára fordul. Sokszor tapasztaltam, hogy írók között beszéltek valakiről, és megfagy a levegő, mert az illetőt ott nem szeretik, vagy versenytársnak, riválisnak tudják be. A másikról beszélni a tényleg a legnagyobbaknál is egyenlő volt az udvariatsággal, komolyan mondom, ezt tapasztalatból tudom, hogy így volt. De ezt elviselte az ember, tudta, hogy ők ilyenek. Azt is tudta, vagy tudnia kellett a szerkesztőnek, hogy ebben a világban a szerkesztés szolgálat, a szerkesztő szolgálat, nem egyenrangú fél az írókkal, hanem kanonizálja, lehetőségeket teremt működésükre, védi a hatalommal szemben, mert például ilyen is volt, hogy bizonyos időben a hatalommal szemben kellett védeni őket. És ez a védelem nem utcai tüntetésben nyilvánul meg, hanem – mit tudom én – sügni, hogy díjat kapjon, közölni többször, hogy látható legyen a munkája, vagy kritikusokat, vagy főleg a tanítványokat felbízni, hogy írjanak róla. Akár csak egy szemínárúmi dolgozatot is. Egy írónak óriási élmény, nem az, hogy megjelenik x, y folyóiratban egy kritika róla, hanem hogy szemináriumon beszélnek róla. Mert tudja, hogy ott húsz-huszonöt ember ül, hallgatja, és elvisz valamit, és azt mondja egyszer: „Látom a kirakatban Rába György könyvét. Erről beszél valaki órán.”

– *Nem akart soha hozzájuk hasonlóan szépirodalmat írni?*

– Nem, nem, én soha nem írtam. Én soha nem írtam, mert én elég korán rájöttem, hogy milyen nagy dolog az írás, és hogy milyen fontosak a művek. Én a háború befejezésekor tízéves voltam, egy visszavonuló magyar csapat, ami Békés megyéből jött valami kocsival, vagy nem tudom, mivel, valamelyik Békés megyei földbirtokosnak a könyvtárát hozta magával. Ez a könyvtár ott maradt a mi udvarunkban. Nem sok volt ez, néhány száz könyv, folyóiratok, meg mit tudom én még mi, bekötte, aranyozottak meg egyebek. Így én tízéves koromban átvoltam Kis József A Hét című folyóiratának az évfolyamait. És ott Ady Endrétől Ignotusig, Schöpplin Aladártól Kiss Józsefig, Ambrus Zoltánig, Bródy Sándorig mindenkit találtam. Nem tudtam, hogy kicsodák, Csóti tanító úrtól kérdeztem a szomszédban. És rájöttem arra, hogy ők valami egészen nagy dolgot csinálnak, hogy ezek beleszólnak az ember életébe. A Hét minden címlapján van egy fénykép írókról, meg arisztokratákról, meg híres asszonyokról, és elég korán rájöttem arra, hogy hol a helyem. Énekelni nagyon szerettem, Tápé elég erősen folklorista vadászterülete volt a gyűjtőknek Bálint Sándortól visszafele, még Dugonics is idéz tápai énekeket, vagy Kálmány Lajos és mások, a szegediek, Ortutay, Bálint Sándor. Anyai nagyapám mesélő volt, kis kötetben ki is adták a meséit Tápéi tündérmesék címmel, Bodó Imrénék hívták. A folklorizáció, az egyházi éneklés, az iskolai könyvtár, ez a hadi zsákmány, ami aztán nem tudom, hova került el tőlünk, ezek mind arra tereltek, hogy értsem, élvezzem, olvassam, de nem mint alakítója vagy szereplője ennek a világnak vegyek részt benne. Nagyon hamar rájöttem arra, hogy másutt van az én helyem. Ma nagyon nehezen tudják ezt elképzelni, de a paraszti világnak van egy rendje, megvan a helye a megfelelő korosztályoknak. Egy tízéves gyerekre nem bízák rá mondjuk a kaszálást, mert nem bírja elvégezni, de rábízák a tehenek legeltetését, a lovak itatását, és ezt el is végzi. És ahogy nő, mindig növekszik a feladata, és ez felelősséggel is jár. Nem akarom idealizálni a paraszti világot, bár a népi írókat elég sűrűn olvastam, apám paraszt párti volt, és zsákban hozta haza mindig a könyveket különböző helyekről, jó barátságban volt például Veres Péterrel, és ezekkel az írókkal. Egy egyszerű általános iskolát, elemi iskolát végzett ember volt. De ebben a világban a gyerek nagyon hamar megtanulja, hogy megvan a helye ebben a világban, van egy erkölcsi rend, és ezt a helyét nem szabad megsértenie, a helyének a feladatait el

kell végeznie, mert ha megsérti, akkor retorzió lesz. És ez a retorzió nem biztos, hogy verés, megszegyenyítés például, vagy akármi más, vagy valami kedvezmény megvonása, egy rossz szó, egy megfeddés. Az nagyon rosszul esik, különösen a kamasz gyerekeknek. Ezt én nagyon hamar megszoktam, igyekeztem fölötti koromban is, egyetemen, középiskolában és mindenütt másutt a helyemet megtartani, nem mozdulni onnan. Persze, ez egy ravasz paraszti dolog volt, hogy ha a tömegben voltam, nem tudtak – hogy ezt a szót használjam – megszívatni vagy kiszúrni velem, mert a tömeggel nehezebb. Eggyel azonnal, azt megfuttatják, sárba fektetik, hogy a ruháját utána ki kelljen tisztítani, de a tömegben maradva, eltűnve nem tehetik vele. Kialakult bennem ez, és nem akartam kitűnni. Azonnal kitűnést jelentett volna a tömegből, ha írni kezdek, vagy bármi.

– *De azért így sem lehetett eltűnni a tömegben teljesen.*

– Hát nem, mert az alapéletem, hogy aki jól rejtőzött, jól élt, az nem jött be. Faluban, kisvárosban éltem, láthatóvá váltam. És ezt sajnálom, mert mindig van az emberben egy vágyakozás, hogy csöndben egy kertben ülni, és jó műveket olvasni, az soha nem adatik meg. Az megadatott, hogy jó műveket olvassak. Tehát itt bizonyos jellembeli dolgok is szerepet játszanak abban, hogy ír az ember, vagy nem ír az ember. Ezt a legkomolyabban gondolom ezt. És a szabadság léte vagy nem léte. Ha valaki rendkívül szigorúan kordázott világban vagy családban, szociálisan olyan rendben nevelődik föl, amiből nagyon nehéz a kiugrás megalkuvás nélkül, az nem fog a művészet felé hajlani. Ahol viszont a szabadság foka nagy, ott biztos, hogy nagyobb az erre való lehetőség is. Én tízéves koromig egy király nélküli magyar királyságban éltem, királyi Magyarországon, már úgy értem, hogy ez volt a neve, utána egy nagyon rövid ideig volt egy elég zavaros idő a gyerekek számára, az átmeneti koalíciós korszak, és utána jött a Rákosi-rendszer. És ezek a rendszerek mind oly erősen kordáztak voltak, hogy nem lehetett bizonyos fokú önfeladás nélkül írni emberként létezni. Én ezt csak utólag látom, akkor ezt nyilván csak ösztönösen éreztem. Szégyelltem volna, hogy hazamegyek Tápéra írni. Ez nem volt foglalkozás akkoriban,

ez nem volt komoly dolog. Első voltam az egész nagy családban, aki értelmiségi pályára mehettem, aki tanultam, aki középiskolába jártam, az összes unokatestvérem munkás volt, paraszt, mesterember. Anyám legidősebb bátyja vasúti pályaelőőr volt, egyenruhában járt, arra úgy néztünk föl, mint egy félistenre. De hangsúlyozom, hogy a legalacsonyabb, vagy mondjuk középszinten élő paraszti világ, amely nem volt távol a kultúrától. Nagyszüleimnek a fali tékában ott volt az imakönyv, ott volt a Petőfi-kötet, volt Jókai-kötet is, parasztok voltak, hogy hogy került hozzájuk, találták, vették, nem tudom, de Petőfi ott volt, és leültek és olvasták. Vagy a nagymama leült, elővette az imakönyvét, és énekeltünk belőle. Így kezdődik az egyik katolikus ének, hogy „Augustus római császárnak az idejében József Máriával elment Betlehembe”. Tehát öt-hatéves koromban tudtam, hogy Jézus Augustus császár idejében született, amit ha most megkérdezek egy egyetemi hallgatótól, nem fogja tudni. (Nevet.) Tehát a kultúrának ez a leszűrődése véletlenszerűen, s a többi mind-mind azt eredményezte nálam, hogy egy nagy szomjúságot éreztem a tanulás iránt, és elkezdtem tanulni. Általános iskolás koromban nem voltam jó tanuló, maximum a jó jegyig vittem, középiskolás koromban kitűnő lettem, és kitüntetéssel végeztem az egyetemet. Akkor egy öntudatosodás lépett fel bennem. Ha Tápén maradok, akkor paraszt leszek biztos.

– *Ha újra lehetne kezdeni, másképp tenné?*

– Biztos, hogy nem. Mert van valamekkora önigazolása az embernek. Persze, voltak hibák, tévedések, s a többi, de utóbb úgy látom, ez is hozzá tartozik az ember életéhez. Biztos, hogy valamit lehetne korrigálni, vagy kellene korrigálni, de a lényeg nem. Úgy érzem, hogy valahogyan ez a szolgáló élet, minden különösebb vallási vagy irracionális beállítottság nélkül. A szolgáló élet a figyelem, a szeretet, bizonyos humanitás. Nem tudtam én, hogy ezek vannak, hanem úgy éreztem, hogy ezeket kell tenni. Semmiféle keletesség, vagy ilyesmi ebben nem volt, vagy nincs. Így van. Ez van.

Kosztolányi Júlia

„Rengeteget tanultam a fiataloktól.”

Fotó: Veréb Simon

„A sejtmembrán annyira finom szerveződés, hogy a vizsgálata – költészet”

Beszélgetés Vigh László biokémikussal

Az alapkutatóval foglalkozó tudósok között úgy tartják számon, mint akinek érzéke van a szellemi érték, a tudományos eredmény – hasznosításához. Az innovációhoz, a technológiai transzfer mibenlétéhez, a fejlesztéshez, a szervezéshez. Sőt, az üzlethez. A bio-, a nano-, a high-tech világhoz. A 21. századi interdiszciplinaritáshoz. Az ember azt hinné, a világpolgár „korunk bősét”, az örökké meetingelő, szuperaktív posztmodern tudós típusát róla lehetne mintázni. Holott Vigh László alighanem kifejezetten konzervatív alkat. A legjobban – mindjárt a sejtmembránok után – a „normális”, azaz a boldogságra vágyó ember érdekli, a 21. századot pedig eléggé kiábrándultan szemléli.

– Emlékezetem szerint egy évtizede is van annak, hogy Szegedre csődített egy csomó okos embert, professzorokat, tudományszervezőket, bankárokat, akik Önnel együtt mind arról beszéltek, hogyan lehet ide másolni valamit Turkuból vagy Manchesterből. Hogy mi az a technológiai transzfer, biotech, nanotech, high-tech. Amiről még ma is csak beszélünk...

– Valóban, majdnem 10 éve már. 1996-97-ben kezdtünk azon gondolkodni, hogyan lehetne a Szegeden született, -a gyakorlati hasznosítás csirait mutató - alapkutatói eredményeket Szegeden tartani és továbbfejleszteni. Ennek a tudományos potenciálnak a megóvása-fejlesztése érdekében gondolkodtunk olyan korszerű megoldásokon, amelyeket már akkor sem nekünk kellett felfedezni, mert a világ más ferályain már működtek. Például Turkuban, vagy Manchesterben. Azt mondtuk, először is kell egy technológiai transzfer iroda, ahol mindig „rendel” a szabadalmi szakértő. Aztán szükség van menedzserekre – nem ál-, hanem valódi menedzserekre, vagyis olyan különleges tudós emberekre, akik améllt, hogy fizikusok, orvosok, vegyészek vagy biológusok, a gazdasághoz, a szervezéshez, az üzlethez is értenek. Ehhez speciális képzés kell. Harmadszor: szükség van az ugynevezett inkubátorra, ahova az ígéretes, de még védendő projekteket be lehet vinni és ahol az életképességüket igazoló kutatásokat el lehet végezni. E „vezérkísérletek” elvégzése után szabadalmi oltalom alá lehet helyezni ezeket, majd áruba bocsátani olyan befektetőknek, akik terméket gyártanak belőle. Tényleg ide csődítettük Európa legjobb inkubátorainak menedzsereit, nemcsak „meetingeltünk” de közös pályázataink is voltak, sőt nyertünk is.

– Az ügyet aztán a Szegedi Biológiai Központ – az ön munkahelye – sőt, a városháza, sőt, a magyar kormány tűzte a zászlajára, s mostanában mintha csak a háttérből figyelné a szegedi biopolisz-fejlesztéseket. Miért?

– Továbbra is tevékeny vagyok – a háttérben. A Biopolisz Kft., amely időközben örvendetes módon létrejött, felkérte az alapítványunkat arra az igen komoly munkára, amelynek során afféle előzetes szűrőként kiválasztjuk a fejlesztésre érdemes projekteket.

– Milyen alapítványt?

– Ez a Straub Örökség Alapítvány, amelynek kura-tóriumában olyan személyiségek tevékenykednek, akik jórészt még ismerték az SZBK alapító igazgató-

ját, Straub F. Brunót és az ő szellemiségének jegyében kutatnak, tanítanak, szerveznek. A legbüszkébb vagyok a nyári táborainkra, amit azoknak a középiskolásoknak szervezünk, akik tehetségesek az élettudományokban. A két hetes nyári kurzusokon szakmai kiválóságoktól, egyszersmind hiteles személyiségektől kapnak nemcsak korszerű ismereteket, hanem életpéldákat is. Húsz magyarországi és tízenöt felvidéki, délvidéki és erdélyi fiatalot fogadunk évente az alapítványi táborunkban és erősen hiszem, hogy itt érzékelni tudják azt, amit az iskolájukban sajnos egyre kevésbé. Hogy nem holmi plusz pontokért muszáj tanulni, hanem azért, mert a világ, abban is az élő szervezet olyan szép és érdekes, hogy érdemes megismerni, fölfedezni. Itt meglátják, hogy léteznek hiteles életpéldák, vannak sugárzó személyiségek, akiknek sikerült fölfedezni valamit. Megtudják, hogy nemcsak ismeretátadó gépek vannak, hanem hús-vér emberek, akiknek a segítségével rátalálhatnak a saját életpályájukra, amelyen boldogulnak. Úgy értem, boldog emberek lehetnek és még meg is élhetnek abból, ha azt csinálják, amit szeretnek, amihez tehetségük adatott.

– Azt érezni a szavaiból, mintha nem lenne túl jó véleménye a mai iskoláról.

– Helyes az észrevétele. Vekerdy Tamás még kérdőjelet tett a könyvének címe után: Az iskola betegít? Szerintem a mai iskola már beteg és valóban betegít. Ahelyett, hogy mindenkit egyugyanazon zord pályára állítana, abban kéne, hogy segítsen, hogy melyik az a sin, amelyik személyesen nekünk rendeltetett. Amelyiken egy életen át csilingelve lehet járni. Nehogy azt higgye, hogy csak a magyar iskolákról beszélék! Ez világjárvány. Pár éve valóság-gal elmenekültünk a családdal Kaliforniából. A szilícium völgyi középiskolában egyik féléről a másikra kicserélődtek a tanárok – éppúgy mint a többi ember a környezetünkben, hiszen a cégek is jönnek-mennek, csak az számít, éppen hol lehet pár százalékkal nagyobb profittal előállítani ugyanazt a kutyut. Csak a jövés-menés az állandó. Egyszersmind teljesen beszűkült a világ. Mindenki a képernyőre mered reggeltől estig – adaptálódni kell, mert lecserélték a szoftvert, fölösleges erőfeszítésekre megy el a nap, nap nap után. A tudomány is kezd iparszerűvé válni, elmúlt az a romantikus gyönyörűség, ami például az SZBK-ban jellemezte az életet a „hőskorban”.

– Kiábrándult?

Fotó: Veréb Simon

– Egyáltalán nem, a szakmából legalábbis nem, legföljebb a 21. századból, ha ezt a lelketlen gépieséget, embert pazarló hülyeséget jelenti. Amíg az ember kritikus, addig nem kiábrándult és nem közönyös.

– *Mi a legkritikusabb dolog a szegedi biopoliszban?*

– A kritikus tömeg hiánya. Az előbb említett három dolgot egyidejűleg kellene megcsinálni, aztán várni három-öt évet, hogy honosodjon egy eddigig eltérő kutatói gondolkodásmód. Hogy ne csak konferenciázzunk és cikkeket írjunk, hanem szabadalmaztassunk is. Ha ebből az aktivitásból már megvan a kritikus tömeg, akkor a befektetőkből is meglesz: a pénz pedig fenntartja az aktivitást. Ez úgy néz ki, mint a klasszikus tyúk-tojás probléma, pedig nem az. A három emlegetett feltételt – szabadalmi irodát, oktatást, inkubációt – az államnak kell létrehozni és aztán a dolog beindul és önfenntartó lesz. Így ment mindenütt a világon, ahol működőképes a technológiai transzfer. Nekünk a kisebbeket és a hatékonyabbakat kellepe lemásolnunk.

– *Miért megy ez ilyen nebezen és lassan?*

– Az átgondoltság hiányzik. A rendszerváltás óta egyetlen kormány sem vállalta, hogy átgondolja ezt a dolgot. A jövőt. Úgy fest, politikusaink nem jövőt, csak választást akarnak nyerni.

– *Azt mondja, hogy egy tudatos stratégiával akár a világtendenciákkal szemközt baladva is nyerhetnénk?*

– Nyerhetnénk. Értelmes életet. Igen, ellenállhat-

nánk globális tendenciáknak is, ha választás elé állítanánk magunkat. Meglátnánk az alternatívát. Voltam a Toyota gyárban, Japánban. Az egyik óriás szerelőcsarnokban akkor hét ember dolgozott, a vendéglátóm azt mondta, a következő fejlesztési szakasz után egyetlen embernek sem kell oda betenni a lábát, mindent robotok végeznek. De mi lesz az emberből értelmes munka nélkül?

– *Ezzel a kérdéssel direkt stresszel engem? Vizsgálja a türeklépességemet? Tréfán kívül: hol tart most a szakmájában?*

– Az iménti kérdés, vagyis hogy mivégre vagyunk a világon, egy jó kérdés és addig talán nincs nagy baj, amíg jó kérdéseket vagyunk képesek feltenni. De az is jó kérdés, hogy mi az én szakmám? Legkönnyebb lenne azt mondani, hogy biokémikus vagyok, csak hogy ez nem ilyen egyszerű...

– *Sejtmembránkutató, aki stresszel foglalkozik? Vagy stresszkutató, aki membránokkal foglalkozik?*

– Na látja! Azt mondanám, hogy az életemben legalább két dologgal komolyan foglalkoztam: a membránokkal és a stresszel. Ez utóbbinak nagyobb a PR-értéke, végtére évezredek óta egy stresszes világban élünk. Hol háborúk vannak, hol választások, és gyakran bele is halunk abba, hogy rosszul kezeljük ezeket a stresszeket, rosszak a stressz-adaptációs stratégiáink. Vagyis az embernek muszáj foglalkozni a stresszel. De a szívemhez a membránok állnak közelebb.

– *A kutatócsoportjával a 90-es évek elején nagy feltűnést keltett egy hipotézise, amelynek nyomán*

gyógyszerkutatások is indultak. Milyen eredményel?

– Azóta már nem hipotézis, hanem bizonyosság, hogy a sejtmembránok maguk is képesek érzékelni a stresszt és elindítani a sejt belseje, a gének felé az erről szóló jeleket. Korábban évtizedekig a sejtet körülvevő határhártyaként gondolták el a membránt és a funkcióját úgy képzeltek el, mint ami a kerítés és a ház körül. Nyújt valamilyen védelmet, de nem organikus része a működő-élő egésznek. Az utóbbi évtizedekben azonban világossá vált: dehogynem részei, nagyon is fontos elemei a sejteknek, hiszen olyan „szenzorok” vannak bennük, amelyek képesek „fölfogni” a hideget, a meleget, a szennyeződéseket, a szabadgyököket. Az észlelést jellel alakítják és elindítják a jelátviteli folyamatokat. A membránjaink csak egy optimális lipid- és fehérje összetételnél biztosítják a jelképzés és jelátvitel megfelelő, az egészséges szervezetre jellemző működését. A membránok összetétele azonban hibás táplálkozási szokásokkal, vagy bizonyos kórállapotokban módosulhat. És változnak a membránok az öregedés során is – ugyanarra a stresszre kevésbé jól válaszolnak, mondjuk 100 helyett csak 50-30 egységnyi vészjelet küldenek. Áthangolódnak, mint a rádió, amikor eltekerjük a keresógombot: még bejön a hang, de recseg-ropog, halkul, rosszabb minőségű. A membránok kémiai összetétele változik meg: hétköznapi nyelven úgy mondhatnánk, keményebbek, rugalmatlanabbak lesznek a kórosan felgyűrődött telített lipidektől.

– *Ezért mondta néhai Farkas Tibor professzor úr, hogy együnk busát?*

– Azt mondták róla, a mániája lett a busa. Nos, tévesen igazolta az idő és a tudomány, hogy milyen igaza volt. Ma már lipid-terápiáról beszélünk, genetikai, vagy gyógyszeres beavatkozásról – ez utóbbinak nagyobb híve vagyok. De egy jól megválasztott diéta, vagy inkább életforma is meghosszabbítja az életet. Köztudottan számos betegség (diabétesz, szív-és vérkeringési problémák) kóroki hátterében a lipidanyagcserének rendellenessége áll. Ha a membránjaink rugalmasságának megőrzéséért semmit sem teszünk, nagy bajba kerülünk. A membrán eme szenzorfunkciójának felismerése révén kerültünk mi a gyógyszerkutatásba és fedeztünk föl, jellemeztünk elsőként egy olyan molekulacsoportot, amely molekulák membránterápiára képesek. A drog hatására a membrán stresszválasza a stresszhatásnak egy sokkal alacsonyabb szintjén is beindul, mint a drog hiányában. Ugyanakkor ezek a molekulák nem toxikusak, maguk nem okoznak stresszt, nem tesznek tönkre sejteket. Pusztán utánnozzák, szimulálják a stresszhatást és ezzel leszállítják az ingerküszöböt, ugynevezett stresszfehérjéket indukálnak, amelyek pld. bizonyítottan képesek védelmet nyújtani infarktus ellen. Hogy az eredeti kérdésére is válaszoljak: rokon molekulákkal jelenleg is folytatódna a membránterápiás gyógyszerkísérletek. Nemrégiben sikerrel pályáztunk egy olyan high-tech molekuláris vizsgáló rendszerre amellyel nagyon finom időbontásban tudunk rögzíteni akár egy molekula szintjén követhető eseményeket.

– *Mi ennek a jelentősége?*

– Óriási. Gondolja el, micsoda dzsungel egy sejt: sok millió fehérje, nukleinsav, lipid és kismolekula finom összjátéka, amelyről minél többet tudunk, annál maflátabb bálmulunk magunk elé. Mert a végtelen adattömegből az egésznek a pontos működéséről, az egymásrahatásokról egyenként és

összességükben – nem tudunk pontos képet alkotni. Ezzel a csúcstechnikát képviselő vizsgáló rendszerrel viszont időben és térben tudjuk követni az adott stressz kivédését szolgáló jelátviteli utat a membrántól a génekig. Ez azt is jelenti, hogy felismerhetjük a normális működéstől való finom eltéréseket, amelyek az öregséghez vagy különféle kórállapotokhoz kapcsolhatók.

Lenyűgöző a vizsgáló rendszer tér- és időbontása, ez már valóban 21. századi sejt kutatást tesz lehetővé. A készülék prototípus, orvosok, fizikusok, biológusok, mérnökök az osztrák állam pénzén fejlesztették ki egy linzi inkubátorban és a mi kutatócsoportunkat választották membrán-referenciahelynek. Velük közösen elnyertünk egy brüsszeli pályázatot az egészséges és beteg membránok összehasonlító „térképezésére”. Ezzel a berendezéssel valószínűs ugrást lehet végrehajtani a membránok biokémiájában. Korábban úgy kényszerültünk dolgozni a különböző szövetekkel, szervekkel, hogy –képtelen szólni – ledaráltuk a „kísérleti nyulat” majd a pépből következtettünk arra, hogy miért volt gyomorbaja, miért hullott a szőre, miért nem volt étvágya, stb. A jövő gyógyszerkutatásban perdöntő lehet, hogy az egyes, a kettes és az ötös számú esemény, melyek a sejtmembránon belül elképzelhetetlenül rövid alatt követik egymást, valóban ebben a sorrendben zajlottak-e, vagy netán az ötös-kettes-egyes a tényleges sorrend. Ha elromlott-áthangolódtott a membrán, a terápiás – gyógyszeres vagy genetikai – beavatkozás hatékonyságához nélkülözhetetlen a pontos membrántérkép. Eddig a betegségeket okozó membránhibák vizsgálata. A nanotechnológiát a biotechnológiával és a mérnöki-és számítástudománnyal ötvöző csúcstechnológiai rendszerrel belelátunk az élő sejtbe. És haladunk az eredményes lipidterápia felé.

– *És folytatódik az évtizedes szegedi lipid iskola, Farkas Tibor munkássága.*

– Nagy megtiszteltetés számomra, hogy Farkas Tibor örökségként tovább folytathatom az OTKA által támogatott szegedi Lipid-Membrán Iskolát. Szerecsének érzem magam, hogy Farkas Tibor volt a tanítómesterem az SZBK-ban, ahova még egyetemista koromban tudományos diákkörösként kerültem. Tibor valóságos csoda volt. Teljesen elvarázsolta a tudása, szerénysége, embersége, a természetes humora, ahogyan árasztotta magából a nyugalmat ebben a hektikus világban. Nemrég díjat alapítottunk a nevével és emlékére, amelyet fiatal membránkutatóknak ítél oda az alapítványunk kuratóriuma.

– *A lipidek elvették a helyet, pedig őszintén érdekelne, mi érdekli még legalább feleannyira, mint a membrán meg a stressz?*

– Az olvasás, a rajz, a szép természeti tájak, az utazás. A zala megyei Magyarszerdahelyen születtem és a pannon tájtól nem tudok és nem is akarok elszakadni. Sokfelé jártunk a világban, de a családi kirándulások – most már felnőtt gyerekeimmel és kis unokáimmal – mindig Zalában kezdődnek. Innen származik feleségem, Horváth Ibolya is, aki lassan 30 éve nélkülözhetetlen kollégám. Még a nagykanizsai Landler gimnáziumban ismertük meg egymást, amiben talán szerepet játszott az is, hogy akkoriban gitároztam és Ibolyák első osztálybuliján a mi zenekarunk muzsikált. És azóta is szeretem – a zenét is.

Sulyok Erzsébet

Odisszea – magyaros formában

Mészöly Gedeon, Szeged tudós műfordítója

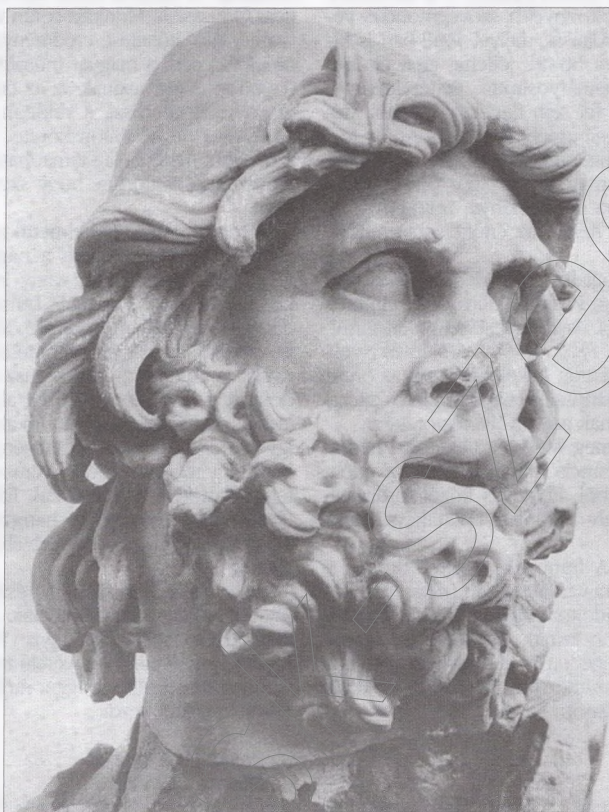
A műfordítások végigkísérik Mészöly Gedeon egész életét. Ha összeállítjuk műfordításai jegyzékét, tekintélyes anyag gyűlik össze. Vajon melléktermékei ezek csupán nagy tudós nyelvészeti kutatásainak, vagy egyenértékű, kongeniális alkotásokról van szó? Abban az országban, ahol a legnagyobb írók, költők fordítottak idegen nyelvből (Vörösmarty, Petőfi, Arany, Kosztolányi, Tóth Árpád, Babits, József Attila, Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, Németh László, hogy csak néhány nevet említsünk), a fordítási tevékenységet nem lehet költői vagy írói munka „melléktermékének” tekinteni. Mészöly Gedeon is tisztában volt ezzel, családjában ez a szellem uralkodott, és nem véletlen, hogy fiatalon elhunyt idős fia, aki római jogásznak készült, a máig egyetlen Iustinianus Institutiones-fordítást hagyta ránk, Dezső fia pedig a 20. század második felének kiemelkedő műfordítója, miközben költői alkotótevékenysége is számottevő.

Ezek után vegyük sorra Mészöly Gedeon műfordításait.

Senecával kezd. Még nincs harmincéves, amikor részleteket közöl Seneca tragédiáiból 1909-ben. Mint kezdő, pályáján éppen csak elinduló fiatal tanárnak a Kunszentmiklósi Református gimnázium 1908/9. évi Értesítőjében jelenik meg a fordítása. Latin a szakja, hiszen latin-magyar szakon végez Kolozsvárt. Családi hagyomány, hogy keveset tartózkodott az egyetem székhelyén, inkább otthon mélyedt el szaktárgyaiban, így a latinban is, amikor a szigorlaton a professzor azt kérdezte tőle, mit olvasott Horatiustól, válasza így hangzott: „Horatius összes műveit”. A professzor végigkérdezte Horatiust, a Carmínákat, az Epistulákat, az Epodiosokat és a Satirákat is, és meglepődve tapasztalta, hogy a fiatal jelölt kapásból fordított minden eléje tett szöveget. A középiskolák évkönyvei jó alkalmat nyújtottak a tudományos érdeklődésű fiatal tanároknak, hogy szármányaikat próbálgassák. Kár, hogy ez a publikációs lehetőség napjainkra gyakorlatilag megszűnt.

Második fordítása 1915-ből való, a szerző Janus Pannonius, a könyv címe: Mátyás, a magyarok királya.

Harmadik fordítása is latin eredetiből készült. Szerzője Johannes Secundus címe: Csókok könyve (Liber basiorum). Alcíme:

Odüsszeusz feje

Mészöly Gedeon (1880–1960), a nagy bíró nyelvész hajdani tanítványain kívül aligha akad valaki is, aki tudná, hogy ennek az iskolatérítő tudósnak életművében van egy indokolatlan bomlályban maradó, kevésbé ismert terület: műfordítói tevékenysége. Irodalmi érdeklődése közismert, széles körű nyelvi és irodalmi tájékozottsága sem titok. Munkáinak jegyzéke erről beszédesen vall. De műfordítói tevékenysége, mely szinte egyenértékű nyelvtudományi eredményeivel, háttérben marad. Széles nyelvi tájékozottsága pedig erre predestinálta: latinul beszélt, görögül folyékonyan olvasott, németül kiválóan tudott (ami nem meglepő a 20. század első felében), olvasott franciául, finnül és észtil, de szótárral az orosz szövegeket is tudta élvezni. Fia, Mészöly Dezső közléséből tudjuk, hogy Magyar Bertával, későbbi feleségével első találkozásukkor, Kunszentmiklóson, amikor a fiatal tanár bemutatkozó látogatásra jelentkezett a járásbíró apánál, s annak távollétében a fiatal, alig tizenhat éves leány betessékelte a vendéget, szenvedélyes társalgás kezdődött Tolsztoj Háború és béke című regényéről. Meglepte a fiatal tanárt a leány irodalmi tájékozottsága. Ez 1903 körül lehetett. Tolsztoj akkor már régén világhírű volt, de mégis nem mindennapi jelenség lehetett, hogy egy kis alföldi településen egy fiatal leány éppen Tolsztojtól lelkesedik, azért az íróért, aki Mészöly Gedeon szívéhez is közel állt.

Johannes Secundus szép latin verseiből a római rithmus muzsikájában költötte át magyarra Mészöly Gedeon, Budapest, 1921.

Közben 1922-ben időt talált arra is, hogy kiadja Madách Az ember tragédiáját (A szöveget gondozta az 1863-i kiadás nyomán Mészöly Gedeon, s ellátta előszóval).

Pogány görög virágénekek a következő fordítása, ezúttal már görögből. A Csengeri Emlekkönyvben jelent meg 1926-ban.

Ezt újabb görög fordítás követi, Sappho Aphroditéhez című költeményét ülteti át, ezt a Napkelet közli 1928-ban a 11. számban.

1933-ban az Észk regény- és elbeszélés-sorozat magyar fordításáról ír a Szegedi Füzet 1. számában, bizonyítékát adva annak, hogy észtil (nyilván finnül is) olvas.

Ezt egy francia fordítás követi. Toussain: Le jardin des carresses című művét fordítja magyarra a Gyönyörűségek kertje címmel. Ez 1936-ban jelent meg a Magyar Elzevirek sorozatban.

Újabb latin fordítás következik: Rogerius Sirmalmas éneke a tatárjárásról. „Deák nyelvről” magyarra fordította Mészöly Gedeon, Budapest, 1939.

Megint kirándulás következik az irodalom területére: ezúttal Zrínyi Szigeti veszedelmét „a régi versekből új versekbe szedte Mészöly Gedeon”; a könyv 1941-ben jelent meg Budapesten a Magyar Klasszikusok sorozatban. E vállalkozás is úttörő: előbb-utóbb szembe kell néznünk a klasszikusok átírásának feladatával, ha nem akarjuk, hogy olyan művek, mint a Szigeti veszedelem, a könyvműzeumok polcaira kerüljenek. Valami olyan vállalkozás lesz ez, mint amilyen hajdanában az „Ad usum delphini” kiadás volt.

Sorrendben az Anyegin-fordítás következik, ezúttal már oroszról, s figyelemre méltó a dátum: 1945. Létrejöttében szerepet játszhatott a II. világháború, a szerencsétlen németszövegség, a várható vereség, annak súlyos következményei. A

magyar nép az 1945-es orosz beavatkozás után is rokonszenvenvel tekintett az orosz népre, bár rendszerét, kiváltképp a sztálinizmust elítélte, ahogyan a fasizmus is alig talált hívekre a „mélymagyarok” körében (Németh László fogalmazása). Mészölyt valószínűleg az motiválta, hogy felmutassa az orosz irodalom világra szóló értéke-

it. Nem akarta, hogy a megszállás, majd az azt várhatóan követő kommunista terror miatt a mosdóvízzel együtt a gyermekket is kiöntsük. Ennek nagy veszélye fenyegetett akkor. Bérczy Károly fordítása után merész vállalkozás volt újra átültetni Puskin remekművét. Igaz, 1866 óta, amikor Bérczy fordítása megjelent, közel nyolcvan év telt el. Márpedig a klasszikus művek fordítása is elavult, ötven évenként célszerű azokat újra fordítani. (Így került sor a Hamlet újrafordítására is Mészöly Dezső tollából, s a színházak újabban ezt a változatot játsszák a könnyebb szövegmondás végett.) Mészöly Gedeonnak ezt a fordítását, melyet 1948-ban is eladtak, méltatlanul a feledés homálya borítja, jóllehet igen értékes munka. Áprily fordítása kissé elhomályosította. Feltételezhető, hogy Áprily megbízásakor a kiadó fel sem figyelt a korábbi Mészöly-fordításra. A Két magyar Anyegin, mely Bérczy és Áprily fordítását tartalmazza (1984), kibővíthetett volna, s Három magyar Anyegin címmel jelenhetett volna meg. Tanulságos összevetni a három fordítást. E sorok írójának az a véleménye, hogy Mészöly fordítása nem kerülne a harmadik helyre az értékelés sorrendjében.

Puskin művészte továbbra is foglalkoztatta Mészöly Gedeont. 1949-ben újabb fordítása jelent meg, Puskin Nulin grófia címmel. Verses, tréfás história ez. Fordította és műfordításméleti tanulmánnyal (!) ellátta Mészöly Gedeon, Szeged, 1949. A Nép és Nyelv külön lenyomata közli Sztipszky Hiador: Mivel tartozunk az orosz irodalomnak? című írását is. Ez a Sztipszky Hiador jelentős szerepet játszott Mészöly orosz fordításainak anyanyelvi lektoraként.

Ugyan ebben az évben jelent meg Mészöly Gedeon Phédra-fordítása is, mely tisztelgés volt a francia drámaíró géniusza előtt, halálának 250. évfordulója alkalmából. Ebben is közöl fordításméleti tanulmányt. A Nép és Nyelv különlenyomataként jelent meg 1949-ben.

Itt állunk meg egy pillanatra. A francia klasszikus dráma, a „théâtre classique” ma már csak Franciaországban, netán frankofon országokban van jelen a színpadokon. Molière kivétel. A franciák azonban állandóan színpadon tartják Corneille és Racine műveit. Nagyon jellemző, hogy Szegeden éppen a magyar nyelv-történet Mészöly Gedeon tartja számon az évfordulót, s közöl fordítást Racine legismertebb drámájáról.

Ezután hosszabb szünet következik, s csak 1959-ben jelenteti meg Homérosz-fordítását, egy évvel halála előtt. Címe: *Uliasz, azaz Homérosz Odüsszeája*, magyarul Kodály Zoltán előszavával. Ezután már csak egy fordítása jelenik meg, ez már posztumusz kiadásban, Szappho Attikushoz címmel, 1961. január 15-én a Tiszatájban.

E sokrétű és szerteágazó műfordítói tevékenység központjában megítélés szerint a Homérosz-fordítása áll, mely e tanulmány tárgya. E mű műfordítói irodalmunkban külön helyet foglal el több szempontból is. Ezek közül első helyen áll a témaválasztás. Második szempont a forma, a rímes felező tizenkettes, ami tudatos választás volt.

Mészöly tisztában volt azzal, hogy vállalkozása Baksay, Csengeri és Devecseri fordításai után vihart fog kavarni, különösen Devecseri 1947-ben publikált, nagy visszhangot kiváltó idomértékes fordítása után. Mészöly azonban több írásában is kiállt a magyar forma mellett. Az Odüsszeája magyarra fordításának módszere c. értekezésében (Népünk és Nyelvünk, 1982) részletesen kifejti fordításméletének sarkalatos pontjait. Utal arra, hogy amikor híre vették a filológusok körében, rímes alexandrinusban készül lefordítani Homérosz művét, a „szolgai alakhűség hívei” úgy vélték, csak a hexameteres fordítás filológiai hűségű, s a magyar hexameter is „szép”. Mészöly erre azt válaszolja, egy-egy versalaknak nemcsak szépsége van, hanem stílushangulata is. Ezzel is számot kell vetni a filológiai hűségre törekedő fordítónak. A fordítás akkor igazán hű, teljes értékű, ha a fordító olyan versalakot használ, mely megfelel a görög hexameter stílusértékének. A műfordítás filológiája megköveteli, hogy az idegen nyelvű költeményből mindent, amit abban a költő mond, olyan stílusú szépségben hozzuk át anyanyelvünkbe, amilyenben az eredeti van írva. Majd hozzáfűzi: „A görög és a magyar filológia két oszlopára kell lépíteniünk a magyar nyelvű Odüsszeája boltívét, mert ha csak egy láb hiányzik is, épületünk leomlik. Az Odüsszeát magyar hexameterekben fordítani olyan filológiai hűség, mint a Toldit ógörög nyelvre rímes, felező alexandrinusokban visszaadni.” Majd azt fejtegeti, Vörösmarty a maga költői erejével magyarázta a hexametert, de az nem vált hagyományossá, nem tudta megszoktatni még az ő zsenialitása sem a versritmusú ívet Árgirus királyfi és

a János vitéz között, a János vitéz és Aranya Toldija között. Ismételtén Arany Jánosra hivatkozik, aki csak komikus eposz versalakjának választotta a hexametert, komoly eposzaihoz azonban a rímes tizenkettest tartotta méltónak, s ebben Csokonai volt a példaképe. Arany még Ariosto stanzáit is magyar alexandrinusokban fordította, s ezzel példát adott arra, hogy más népek sajátos versalakban írt eposzait a magunk nyelvére, a magunk versalakjában fordítsuk. A kérdést ezzel eldöntöttnek véli, s megalkotja, a magyar Odüsszeát. Munkája során végig Arany lebegett szeme előtt, s kongeniális átültetése eredményeként a magyar irodalom (tévedés ne essék, nem a magyar műfordítói irodalom) jelentős művel gazdagodott. Az olvasónak az az érzése, mintha maga Arany fordította volna Homéroszt, s valóban, Mészöly fordítása nem átköltés, amilyen Faludy Villon-köete, hiszen Mészöly fordít, fordítása szövegű, filológiailag támadhatatlan, de olyan gazdagságot, annyi eredetiséget tartalmaz, hogy szuverén írói alkotásnak kell tekintenünk.

A fordítás kapcsán felmerül a kérdés, vajon milyen társadalmat ábrázol Homérosz? Csak a nagyváros, a művelt arisztokrácia, a vezető társadalmi réteg vagy inkább a földművesek, parasztok, kétkézi munkások világát? Természetesen mindkettőt, de a második réteg sem elhanyagolható. Másfelől az arisztokrácia életmódja is patriarkális jellegű volt. Mészöly példákat sorol fel ennek bizonyítására. Laertes, Odüsszeusz apja kinn él a tanyán, szőlőjében dolgozgat, nyáron szabad ég alatt aluszik, a kondás gallyat vet a koldusnak a földre, arra birkabőr fekvőhelynek. Odüsszeusz is így élt, kaszállásban kiállt versenyre bárkivel. A vendéglátó Nesztor királyfia maga a kocsi, Nauszikaa együtt mossa a szennyest a tengerparton a szolgálókkal. Étekezésük rusztikus, kézzel esznek, életfelműjük is az. A mű hangvételének ehhez kell igazodnia, így a fordítónak is. A nép nyelvéből vett, ahhoz közeli nyelv illik a műhöz.

A továbbiakban Mészöly részletesen tárgyalja Devecseri fordítását, annak filológiai problémáit. A Népünk és Nyelvünk ezt a fejtegetést szemérmesen kihagyja (1982). Érvéle a már korábban ismertetett: a népies hangvételű műhöz népies hang illik.

Figyelemreméltó, hogy a műhöz Kodály írt előszót. Kodály egy Petőfi-idézettel kezd:

„Minden mi világos
Minden mi virágzó
Dalodban oh koldusok őse, Homér!”

Majd így folytatja: „Petőfinek ezt a lelkes rajongását száz év óta olvassa már a magyar nép. De a görög költő csak üres szó a mi népünknek, ha nincs olyan nyelvű és ritmusú teljes Homérosz-fordításunk, melyet a magyar nép megért és élvezni tud.”

Ilyen Odüssze-fordítás régi adósságunk. Kultúránk hasonló egy remekbe tervezett, de félbemaradt szőnyeghez. A történelem viharai bele-beletéptek, szálai elszakadva lengenek a szélben. Aki megsejti a terv nagyszerűségét, nem állhatja meg, hogy ne próbálja folytatni, ahol abban maradt.

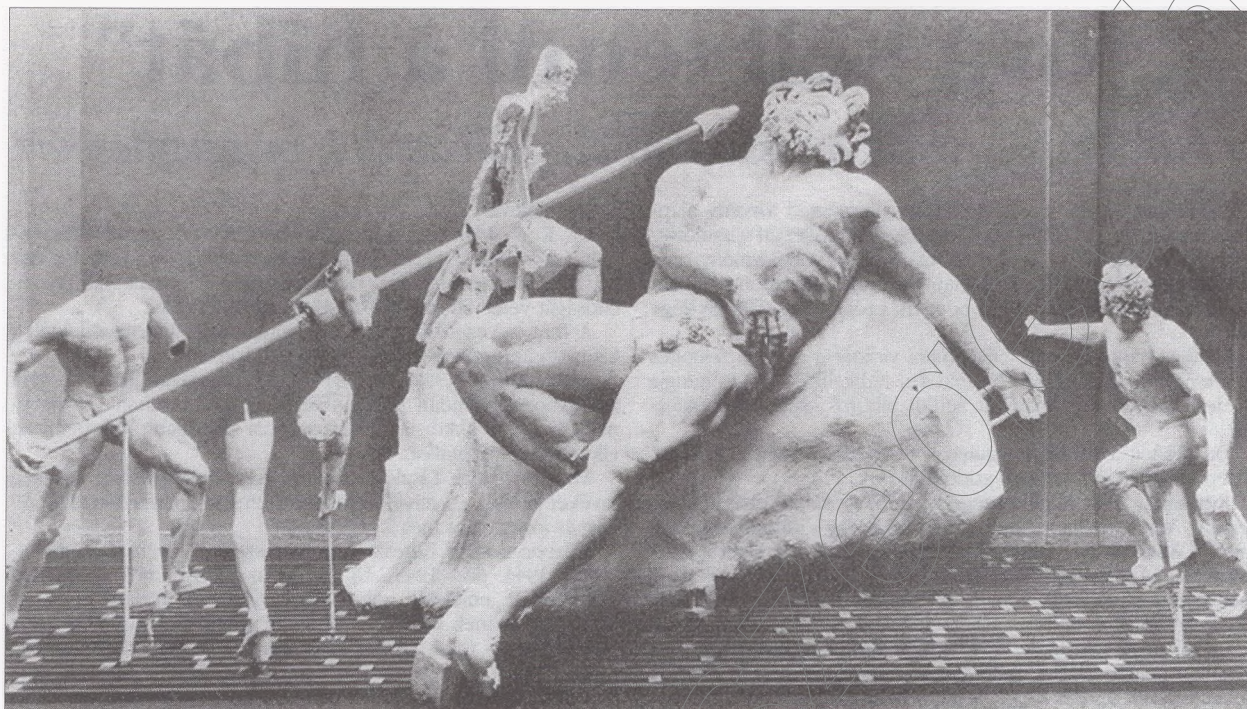
Nagyszerűen induló tizenhatodik századunkban a trójai monda-kör már-már beleszövődött népünk gondolatvilágába, de elszakadt ez a szál is. Viharos korok elhallgatták a Trója nótáját... Hova-tovább nem énekeltek már Argirust sem... Pedig káprázatos elgondolnisi is, mi lett volna belőlünk, ha Argirustól Petőfiig és Arany Jánosig töretlen marad a vonal.”

A fordító e sorokból is bátorítást meríthetett, fordítása megjelentetéséhez, és bevezetésében ismét megfogalmazza: „Igazi filológiai fordítás csak az, mely a költő szépségeit a magyar olvasóval lehetőleg úgy érezteti, mint az eredeti éreztette évezredekkel ezelőtt az egykori görög hallgatóval. E célt úgy érhetem el, ha megtartom fordításomban az eredetiből azt, ami a költő alkotása, kifejezési eszközeit pedig... helyettesítem a magyar epikai nyelvel és verseléssel.”

A továbbiakban szeretnénk ízelítőt adni Mészöly fordításából összevetve azt Devecseri ugyancsak kitűnő idomértékes átültetésével.

Kezdjük az utóbbival. A részlet egy viszonylag kevésbé ismert, ritkábban idézett epizód, melyben Heléné a náluk vendégeskedő Telemakhosznak mondja el Odüsszeusz egyik kalandját. (Od. IV. 235-270).

„Zeusz-táplálta dicső Menelaosz, s oldala mellett
nagynevű hősök sarjai, Zeusz bizony ennek, amannak

Odüsszeusz és társai megvakítják Polüphemoszt (Az i.e. II. századi bronz szoborcsoport rekonstrukciója)

jót oszt, rosszat is ad, mindent tehet ő, amit őhajt;
most hát üljetek és lakomázzatok itt a teremben
és élvezzétek a szót; mivel illő lesz a beszédem.
Mert sose tudnám mind elmondani, sorra nevezni
tűrőlelkű vitéz Odüsszeusz sok bajnoki tettét:
ámde mit is tett még s mit tűrt ez a nagyszerű férfi
Trója alatt, hol a sok bajt szenvedtetek, akhájok!
Elborította saját testét ott csúnya sebekkel
és vállára vetett rossz zsákok, mint aki szolga;
szélesútú várába az ellenségnek eképp szállt.
Így álcázta magát: hadd nézzék kéregetőnek
őt, aki lent, az akhái hajók közt épp nem olyan volt.
Így lépett be a várba, s a trószok mind gyanú nélkül
szemlélték, csakis én ismertem rongyaiban föl,
kérddezgettem is, ám ravaszul kikerülte a választ.
Csak miután megfürdöttem, s megkentem olajjal,
köntöst adtam rá, s esküdtem erőszavú esküt,
hogy föl nem fedem addig a trójaiaknak, ameddig
vissza nem ér az akhái sátrakhoz, a fűge hajókhoz,
akkor mondta csak el mindazt, amit népe kitervelt.
És sok trójait is ledöfött hosszúhegyű ércel.
Így ért vissza az argosziakhoz s vitte tudását.
Ekkor a többi trójai nő zokogott, de nekem már
szívem örült, mert megfordult s vágyott hazatérni,
s már bántam a vakaságot mire Aphrodité vett
rá, mikor elvezetett oda, áldott itthoni földről,
és elhagytam a lányom, a hálótermem, a férjem,
őt, ki mögöttem kinek se maradt elmében, alakban.”
Erre szókehajú Menelaosz válaszul így szólt:
„Asszony, amit mondtál, úgy mondtad mind, ahogy illik.
Már sok hős észjárását és szándoka mélyét
ismertem meg, elég földet jártam be idáig:
ámde sosem láttam szememmel olyant, aki úgy tűrt,
mint-tűrőlelkű Odüsszeusz kedves szíve szokta.”

Ugyanez Mészölynél így hangzik:

„Ej, Zeus tartotta Menelaus, halljad,
És ti, kik itt ültök, igaz hős sarjak!
Bizony, Zeus isten szabados mindennel:
Hol jót, hol meg rosszat kinek-kinek rendel.
Tovább folytassátok a lakomázásokat,
Szép történeteket vígan hallgassátok.
Egy mulatságosat sokkul én is mondok -
Tett kemény Uliisses annyi csuda dolgot!
Hogy vitt véghöz egyet soha-nem-féltében

-Hol ti is küzdtek - a trójai népben?
Véres csapást testén sűrűen fakasztott,
Magára, mint szolga, ringy-rongyot akasztott
S ment be azt ellenség tágas városába,
Mipítha utcák szerte csak koldulni járna;
Egész más volt ottbenn, mint kinn a hajók közt:
Így járt-kelt bizton a Trójába-valók közt;
Rá nem ismert senki az egész városban,
De én megismertem úgy is, alakosan,
Meg is szólítottam, de mikor hallotta,
Ravaszul ki-voltát meg sem is vallotta,
Mígnem kimosdattam, kenettel bekentem,
Tisztességes módon újra öltöztettem;
De megfogadtatta nagy hitemre vélem,
A trójaiaknak ezt ki nem beszélem,
Míg közülük lábát kívül nem emelné,
El a sátoráig, ott a hajók mellé.
Így azután ő is elbeszélte végül,
Hogy a város ellen kicsoda csel készül.
Éjjel szökött vissza, mindent kikémlelve,
Hosszan sebzó karddal sokat le is verve.
Sok trójai asszony azt meg is jajgatta,
De már az én szívem örvendezett rajta,
Mert akkorra bennem változott a lélek,
Vágyva-vágytam arra, hogy már hazatérjek.
Szántam-bántam és már azt a boldogságot,
Vénus istenasszony mit vérembe ártott,
Hogy kedves hazámtól idegenben éljek,
Gyermekeket otthagya és ágyat és férjet -
Bár hiba öbenne nincsen semmi részben,
Bár szívét vizsgáljam, bár teremtet nézem.”
Szóke Menelaus ráfelelt ekképpen:
„Rendjén a beszéded, édes feleségem:
Sok hősnek értelmét, akaratját láttam,
Széltébe-'hosszába' e világot jártam,
De nem került elém soha olyan ember,
Mint kemény Uliisses szívvel és lélekkel!”

Anélkül, hogy magunknak követelnénk a döntés jogát, meg kell állapítanunk, Kodálynak igaza volt.

Devecseri formailag, Mészöly tartalmilag hű. Mindkettő mestere az átültetésnek, a maga nemében mindkét fordítás remekmű. A magyar irodalom, a magyar nyelv gazdagságát bizonyítja e két formájában és tartalmában is eltérő átültetés. Ma már mindkettő szer- ves része a magyar irodalomnak.

Rakonczi János

„Jóvá kell tenni a hibát”

A katolikus egyház a visszatért szegedi zsidók megsegítéséért

Glattfelder Gyula csanádi püspök a természeti törvény alapján a felsőházi viták során és újságcikkeiben föllépett a zsidótörvény tervezetek ellen, de képviselőrsai és a közvélemény nyomására kénytelen volt meghátrálni, és eredeti álláspontjából sokat feladni. Ennek ellenére kora egyik progresszív személyisége volt.

Utódja, Hamvas Endre álláspontja viszont a gettóba telepítés illetve a deportálás során fokozatosan radikalizálódott és hangja is élesebbé, amint fölhangzott Serédi bíboros csendes taktikájával.

De mit tett a katolikus egyház – elsősorban Hamvas Endre – a deportálás után a szegedi zsidókért?

Közismert tény, hogy a szegedi zsidókat szállító első két szerelvény Auschwitzba ment, a harmadik pedig – különböző okok miatt – Ausztria felé vette az irányt, és a benne lévőket a Bécs környéki munkatáborokba helyezték el. Ezek a táborok nem megsemmisítő táborok voltak, és a benne lévőket helyzetét nem lehet egy napon említeni a németországi és főleg a lengyelországi táborok lakóinak helyzetével. Ennek igazolására csak egyetlen példát említek, mely témánk szempontjából is jelentős. Lehetett tőlük levelet kapni, a deportálást sikeresen elkerülő rokonoknak, ismerősöknek.

1944. szept. közepe táján egyik zsidó származású katolikus (konvertita) hívó azzal kereste föl Hamvas püspököt, hogy a táborlakók leveleikben arról panaszkodnak, hogy fáznak, mivel elszállásolásuk előtt a meleg ruháikat elszedték tőlük, és az időjárás igencsak ősziessé fordult már.

Megbízhatónak ítélt német katonákkal ugyan megkíséreltek meleg holmit küldeni nekik Szegedről, de a ruhák nem jutottak el hozzájuk. Ez után fordultak most Hamvas püspökhöz.

A püspök fölkarolta a kezdeményezést, és sürgősen levelet írt Apor Vilmos győri püspöknek. A szept. 12-én keltezett levélben a következőképpen vázolja föl elképzelését a segítséghez: „Eredményt csak úgy lehetne remélni, hogy a svájci vagy svéd Vöröskereszt Egyesületnek kellene gyorsan akcióbá lépnie a Te segítségével, mint aki a zsidószármazású híveink ügyeinek megbízottja vagy. Az idő nagyon sürget. Ha az engedély megvolna, a deportáltaknak itt maradt rokonai, barátai és ismerősei vállalnák a ruhák egybegyűjtését maguk között, baráti alapon, úgy hogy nyilvános gyűjtési akció nem kellene, egyébként sem volna kíváncsú. Nagyon kérek, hogy ezt az ügyet kézbe venni szíveskedjél.” (PL 2460/944)

Az akció eredményéről nincs dokumentumunk, de az abban való részvétel igazolja a püspök segíteni akarását.

Az ország keleti felének – köztük Szegednek – felszabadulása után sorra érkeztek haza a munkaszolgálatra behívott zsidók. Családjaiknak csak hűlt helyét találták. Házuk, lakásuk feldúlva, kifosztva. Minden csatornát megpróbáltak fölkapni, hogy az elhurcoltak súlyos helyzetén enyhítsenek, illetve hazahozatalukat elérjék. A konvertiták természetesen Hamvas püspökön keresztül is keresték a kapcsolatot a Vatikánnal, a Nemzetközi Vöröskereszt Szervezetével, a nyugati hatalmakkal. A püspök támogatta Pártos Endrénél a kezdeményezését is. Pártos Endre a szegedi konvertiták egyesületének, a Szent Kereszt Egyesületnek volt a titkára. Érdekében a következő, latin és magyar nyelven írott ajánlólevelet küldi Angelo Rotta pápai nunciushoz, 1944. november 16-án: „Kedves Barátom! Pártos Endre a Magyarországról deportált zsidók érdekében keres összeköttetést az angolszász körökkel és a Vatikánnal, miért is megkért, hogy ajánló sorokat adjak neki. Nevezett úr szegedi hívem, zsidószármazású keresztény, akinek a feleségét is elvitték Németországba. Ő maga úgy szabadult, hogy katonai munkaszolgálatos beosztása volt. A konvertiták lelki és anyagi érdekeit képviselő Szent Kereszt Egyesület titkári posztját is betölti. Humánusnak ítéltető törekvéseben minden támogatást megérdemel...” (PL 2772/944)

Ugyanígy ajánló sorokat adott dr. Koch László konvertitának is, aki szintén lelkes munkása volt a Szent Kereszt Egyesületnek. A levél csak latin nyelven található. Nyers fordítása a következő:

„Ajánlólevél.

Dr. Koch László úr kapcsolatokra törekszik az illetékes angolszász, vatikáni és más nemzetközi hatóságokkal, azzal a céllal, hogy Magyarországról Németországba deportált zsidók szabadságát védje, illetve szabadulásukat előkészítse.

A fent nevezett személy, eredetileg maga is zsidó, jelenleg azonban keresztény katolikus, szegedi lakos.

A felesége és családja, mivel zsidó származásúak, a szegedi zsidókhoz hasonlóan koncentrációs táborban vannak. A nevezett férfit, aki akkor tartalékos katonai szolgálatra volt behívva, elkerülte a deportálást.

Mivel dr. Koch László a Szent Kereszt Egyesületben lelkesen tevékenykedik, és mivel szándéka humánus, mindenki dicséretére és jóakarására méltó.” (Ugyanott)

Közben a Szent Kereszt Egyesület szegedi szervezete újra beindult, 1944. dec. 12-én. Új székháza a Tisza Lajos krt. 52. sz. alatti ház II. emeletén volt. Célja a zsidó származású katolikus hívek érdekeinek védelme, illetve az elhurcoltak hazatérésének előkészítése – írja a Délmagyarország 1944. december 12-i száma.

Ugyanezekkel a célokkal indult újra a protestáns egyházak zsidó származású híveinek szervezete, a Jó Pásztor is, a református egyházközség lelkesíti hivatalában, a Kálvin tér 2. sz. alatt. (Délmagyarország, 1944. dec. 6.)

Rövidesen a két szervezet egymással és az izraelita hitközség jótéti bizottságával is kapcsolatot teremtett, főleg a hazatért zsidók helyzetének előkészítése céljából.

Szeged felszabadulása után intézményesen is történtek lépések a zsidók érdekében. Még az Ideiglenes Nemzetgyűlés illetve az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása előtt, 1944. október 24-én, Valentiny Ágoston szegedi polgármester rendeletet adott ki a zsidók jogi helyzetének szabályozására. Lényege: mivel a zsidótörvények, rendeletek kényszer hatására születtek és ellentmondanak az alapvető emberi jogoknak, ezért végrehajtásukat felfüggeszti. (Szegedi Népakarat, 1944. okt. 24.)

Amikor látható volt, hogy Magyarország felszabadulása után az ausztriai munkatáborok lakói is rövidesen szabadok lesznek, a munkaszolgálatot túlélők a szegedi zsidóság nevében 1945 márciusában négyenlevő kiáltvánnyal fordultak Magyarországot vezetőihez, a győztes hatalmakhoz, valamint a világ emberbaráti szerveihez, hogy együttesen kutassák fel, segítsék meg a még élő zsidókat.

A kiáltvány azzal a gondolattal zárul, hogy a munkaszolgálatból hazatértek a maguk számára semmit sem kérnek: „De nem restellünk szeretteinkért könyörögni, mindenkihez, aki segíteni tud, mentsük meg a fasizmus szerencsétlen áldozatait, a Magyarországról elhurcolt zsidó aggok, nők és gyermekek meglévő maradványait.” (PL 616/945)

A kiáltványból, melyben megemlékeznek Hamvas Endre bátor kiállásáról is, a püspök is kapott egy példányt, mely Pártos Endre köszönő soraival van ellátva.

A fasizmus üldözötteinek fogadására és megsegítésére 1945 január 19-én a Délmagyarország szerkesztőségében létrejött a Nemzeti Segély szervezet a szegedi jótékonyági, társadalmi, kulturális szervezetek és egyházak képviselőiből. Hamvas püspök, egyik legtekintélyesebb papját, Halász Pál főesperest, belvárosi plébánost delegálta. (Délmagyarország 1945. jan. 19.)

Az ausztriai táborok felszabadulásával párhuzamosan kezdetét vette a deportáltak hazafelé áramlása. Amikor híre jött, hogy köztük menetel 200 szegedi zsidó is, a Nemzeti Segély elnöke – Magyar László – 1945. április 12-én kelt levelében Hamvas püspökhöz is segítségért fordult. (PL 616/945) Néhány gondolat a levélből:

A levél első része a hazatérők testi és lelki támogatásának szükségességéről szól.

„Úgy érezzük, komoly kötelesség terhe nehezedik most ránk. Az a kötelesség, hogy minden téren, minden tekintetben a hazatérők segítségére legyünk, amennyire lehetséges enyhítsük azt a fájdalmat, amely a maga szinte elviselhetetlen nagyságában idehaza zuhan majd rájuk, amikor látniuk kell, hogy semmiük

sem maradt, amikor számba véve házuk népét, meg kell tudniuk, hogy legkedvesebb hozzátartozóikat végképp elvesztették.

Segítségükre kell lennünk anyagiakban, lelkiekben egyaránt, a társadalom jövődó békéjének biztosítása és a nemzet megcsúfolt becsületének visszaszerzése érdekében. Be kell bizonyítaniunk, hogy ami itt történt ahhoz a magyarságnak lélekben semmi köze sem volt.

Szegednek meg kell mutatnia, hogy őszinte szeretettel várja vissza falai közé elhurcolt polgárait, és a hazatérőknek érezniük kell, hogy abban a pillanatban, amikor átlélik apáik, nagyapáik városának határát, valóban hazaérkeztek."

Majd azzal folytatja, hogy mindenkinek megvan a maga gondja, fájdalma, de éppen ez az idő az, amely lehetővé teszi a szolidaritás érzésének felerősödését is. Ehhez kéri a püspök és egyháza segítségét.

"Ehhez a lelki munkához kérjük Megyéspüspök Úr megértő segítségét: a szegedi lelkek előkészítését a hazatérő szegedi polgárok fogadtatására." (PL 616/945)

A püspöknek a deportáltak idején játszott szerepére utalva, így fűzte tovább gondolatmenetét:

"Hisszük, hogy kérésünkkel a legjobb és legilletékesebb helyen kopogtatunk, mert Megyéspüspök Úr feltétlenül megtalálja a leghatásosabb módot ennek az igazán keresztény feladatnak a megoldására. Bízunk benne, hogy Megyéspüspök Úr egyházmegyéjének papjai körében ezen a téren is készséges, lelkes segítő társakat talál, akik a krisztusi szó erejével már annyiszor megnyitották híveik szívét a jó, a nemes, az emberi és a magyar érzések számára."

Hamvas püspök még aznap válaszolt. Közölte vele, hogy a „hazatérő deportáltak mikénti fogadtatása tekintetében a főhatóságom alá tartozó szegedi plébániákat még az irat vétele előtt motu proprio (önszántamból) utasítottam, a legközelebbi espereskerületi gyűlésen pedig az ott lévő papságot személyesen fogom instruálni."

Ugyancsak ápr. 13-án, a Szent Kereszt Egyesület fölkerésére a püspök levelet küldött a szegedi plébánia hivataloknak, hogy a plébánosok a hívőket a zsidók megmentésére szólítsák föl:

"A Szent Kereszt Egyesület felkerésére utasítom a plébános urakat, hogy a híveket a szószékéről a deportáltak visszahozására előkészítsék, rövid bevezetéssel úgy, hogy *távol legyen tőlük minden ellenséges indulat, ellenkezőleg, a keresztény szeretet igazságát érezzék azok, akiket a keresztény név megcsúfolásával illettek igazságtalan elbánásban. Nyilvánuljon a keresztény szeretet a segítőkészségben is, különösen azok iránt, akiket bár keresztények voltak, származásuk miatt mégis elhurcoltak. Hisszük, hogy magyarságunknak ügyét is szolgálják ezen szent vallásunktól megkiván magatartással.*" (PL 616/945)

Közben azonban a püspök rádöbbenhetett, hogy nem volna szerencsés a levél felolvasása, mert azt a látszatot keltené, hogy a keresztény szeretet és segítőkészség csupán a keresztény zsidókra – azaz konvertitákra – irányul, ezért másnap visszavonta a felolvasásra vonatkozó utasítást. A papság teendőit a hazatérő deportáltakkal kapcsolatban a szegedi központi espereskerület április 19-i értekezletén változtatta meg.

"Alkalmas időben közölje a papság a hívekkel, hogy a közel egy év előtt történt deportáció ellenkezett a természetes emberi jogokkal, minden igazságszállal és a keresztény szeretet törvényével.

A keresztény módon gondolkodó emberek elítélték és fájlatják ezt az embertelen eljárást, a püspöki kar felemelte tiltakozó szavát ellene, de sajnos megakadályozni akkor ezt nem tudta.

Most a visszatérőkkel szemben legyen távol minden ellenséges indulat, ellenkezőleg, érezzék a keresztény szeretet igazságát azok, akiket akkor a keresztény név megcsúfolásával igazságtalan elbánásban részesítettek. Nyilvánuljon meg a segítőkészségben is a keresztény szeretet, különösen azok iránt, akiket bár keresztények voltak, származásuk miatt mégis elhurcoltak.

Mutasson rá a papság arra, hogy a visszatérőkkel tanúsított ilyen magatartásukat szent vallásunk követeli, de egyben magyarságunk ügyét is ezzel szolgáljuk legjobban." (PL 710/945)

A jegyzőkönyv tanúsága szerint: A papság a püspök úr hozzászólása után a Nemzeti Segéllyel való együttműködést határozta el. Hamvas püspök a gyakorlati segítségnyújtásra is hajlandóságot mutatott. Amikor 1945. április 12-én, a Zsidó Pártfogó Iroda, Pártos Endre közvetítésével a püspökhöz fordult azzal a kéréssel, hogy az egyházi épületek közül egyet-kettőt engedjen át a hazatérő zsidó deportáltak ideiglenes elhelyezésére, a püs-

pök azonnal intézkedett. Az újszegedi tanítóképzőt és az alsóvárosi zárdaiskolát jelölte ki erre a célra. Még aznap levelet írt dr. Becker Vendelnek, a tanítóképző igazgatójának és Gyöngyösi Mária Piroskának a Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek tartományi főnöknőjének. Sajnos azonban mindkét kénytelenek voltak elutasítani a kérés teljesítését.

Becker Vendel a következőkkel indokolta az elutasítást: „A tanítóképző épületei a háború folyamán bombatalálatot kaptak, és a katonai megszállás következtében annyira megrongálódtak, hogy csak alapos tatarozás és tisztogatás után vehetők igénybe.

A megszállás az internátus élelem-készletét szinte teljesen elfogyasztotta, tehát sertéseit, baromfiállományát és teheneit részben felhasználta élelmezésre, részben pedig a hadsereg számára elszállították.

A Szent Kereszt Egyesület kérését csak úgy teljesíthetjük, ha az egyesület vezetősége gondoskodik a szükséges tatarozási költségek fedezéséről, esetleg városi segély igénybe vételével, és az internátus konyháján biztosítja a visszatérő deportáltak élelmezését." (PL 616/945)

Gyöngyösi Mária Piroska csak a kérés azonnali teljesítését tartja kizártnak, de a tanév befejezése után nem lát semmiféle akadályt.

„A Szent Kereszt Egyesületnek a Szegedre visszatérő zsidó vagy zsidószármazású deportáltak ideiglenes elhelyezésére vonatkozó kérélmé csak az iskolai tanítás szüneteltetése esetén teljesíthető.

Az intézet helyiségei ugyanis teljesen le vannak foglalva nemcsak a zárdaintézet iskolái által, hanem ezeken kívül itt nyert elhelyezést a városi leánykereskedelmi középiskola s ugyancsak itt kapnak oktatást a kir. Katolikus tanítóképző növendékei.

A vallás és közoktatásügyi minisztérium által megállapított tanítási idő befejeztével a kérés teljesítésének részünkről nincs akadálya."

A két intézet vezetőjének választát kézhez kapva, április 21-én Hamvas püspök a következő választ küldte a Zsidó Pártfogó Irodának: „A hozzám Pártos Úr részéről terjesztett azon kérdésre és kérésre, nem lehetne-e egyházi épületeink közül egyiket-másikat átengedni a hazatérő deportáltak ideiglenes elhelyezésére, két intézethez fordultam, mint amelyek számba jöhetnek.

Az egyik a Szegény Iskolanővérek alsóvárosi zárdája, a másik az újszegedi tanítóképző.

Az első szívesen segít, de ezt csak az iskolák szünidejében teheti, mert házában több kilakoltatott iskola is működik, és így zsúfolva van, a második pedig a bombázások következtében megrongálódott, és csak úgy használható, ha a Pártfogó Iroda az épületet használható állapotba hozza.

A továbbiakban a nevezett intézetek igazgatóságával lehet érintkezésbe lépni." (PL 616/945)

Közben városszerte folytak az előkészületek a visszatértek fogadására. A Délmagyarország 1945. április 19-i száma így tudósít erről:

„A város lakossága, mely akkor tehetetlenül a dühöngő nyilas terror miatt (Ilyen szerencsére Szegeden már nem volt – P.J.) látszólag részvétlenül volt kénytelen végignézni ezt a szörnyű színjátékot, most felszabadultan siet kimutatni demokratikus eszméktől áthatott igazi gondoskodását a hazatérő deportáltak számára.

A Pártfogó Iroda Korona utca 8. sz. alatti helyiségében folynak a jelentkezések, s napról napra tömegesebben keresik fel az irodát azok, akik hazatérő deportáltak ismerősöknek, barátoknak átmeneti szállást tudnak nyújtani, ellátásukról gondoskodnak, ágynemüket, ruhaneműket ajánlanak fel, vagy pénzbeli adománnyal segítik elő a Pártfogó Iroda karitatív munkáját.

Az iroda megbízottjai is járják a várost gyűjtővekkel, összeírják a felajánlásokat, ha a szükség beálltakor azok azonnal igénybe vehetők legyenek.

A halál országából érkezetteknek a fogadására megtörténtek az előkészületek, hogy visszaadjuk nekik a bizalmat, megszeretessük velük az életet."

A Nemzeti Segély kezdeményezésére április 19-én megbeszélésre gyűltek össze a katolikus egyház képviselőiben Majtényi Béla, Halász Pál, a református egyház képviselőiben Benkőczy Béla, a város részéről dr. Pálffy György helyettes polgármester és a Nemzeti Segély vezetősége. A lelkek megbékítésének feladatát beszélték meg. (Délmagyarország, 1945. április 20.)

A lelkek megbékítésében a Délmagyarország is jelentős szerepet vállalt: 1945 tavaszán és nyarán sorra jelentek meg a

fajléleletről, a koncentrációs táborok borzalmaíról szóló írások, melyek vagy a szovjet sajtóól átvett fordítások voltak, vagy a visszatérték beszámolóí alapján készülték. E cikkek közül Báthory Lajos Vezeklés című írását emelném ki, mely a lap június 15-i számában, tehát a szegedi zsidóság gyűjtőtáborba való tömörítésének évfordulóján jelent meg. Az eddigi írásokhoz képest, melyek a magyarság felelősségét igyekeztek megkerülni vagy elkenni, Báthory Lajos nagyon keményen fogalmaz:

„Amerre a halálra ítélték gyászos menete elhaladt, az utak mentén ezres tömegek pillantása kísérte tragikus vonulásukat. Néhány szemből az embert megcsúfoló gyalázatos elbánás miatti düh villogott, néhányból a részvét meleg érzése világított elő.

Legtöbben azonban úgy nézték a szerencsétlenek menetét, mint vágóhidra hajtott birkanyáját, közönyösen, részvétlenül. Igen, a magyar nép többsége – sajnos így van, arcpírulva be kell vallanunk – teljes részvétlenséggel szemlélte a szuverenitás megsértését, önállóságunk arculcsapását, magyar állampolgárok idegen parancsra történő elhurcolását. Teljes részvétlenséggel nézte, s nem jutott eszébe, hogy ez a szomorú menet a magyar sorsot mutatja, mert talán nincs messze az idő, amikor esetleg a bámszékodóknak is hasonló karavánokban kell kivonulniuk az országból.

A sors megkínélte attól a magyar népet. A sors, melynek útjai kifürkészhetetlenek, talán azért volt kíméletes, hogy mindjában legyen ennek a sorsnak vezekelnie. Mert a közöny, a nemtörődömség bűn volt. Vétkezett a magyarság nemcsak a kitaszítottak, az elhurcoltak, hanem önmaga ellen is, s ezért a bűnért most egy év múltán vezekelnie kell.

Egy év múlt el azóta! A szomorú évfordulón az országutak ismét tele vannak, fáradt, elcsigázott menetelőkkel. Karavánok húzódnak át újra az országon, de most már nem keletről nyugatra, hanem nyugatról keletre. Jönnek hazafelé az elhurcoltak. A hontalanságot, ezer megpróbáltatást szenvedett magyar állampolgárok igyekeznek megtalálni az egy évvel ezelőtt kénytelenül elhagyott otthont. Lerongyolódva, kiehelve, fáradtan botorkálnak az édes otthon felé és megérkeznek – csupasz falak közé.

Vajon milyen tekintetek kísérik most a haláltáborból visszatérő kísértet karavánokat, a kriptákból megszökötteket?

Százsoros bűn lenne, ha újra az a közöny meredne velük szembe, mely elhurcolásukat kísérte.

Jóvátehetően bűn lenne, ha a magyar nép nem ébredne kötelessége tudatára, és nem igyekeznék jóvátenni hibáját, melyet akkor követett el, amikor engedte kirabolni az elhurcoltakat.

Igen, most itt az alkalom, jóvá kell tenni a hibát. Hogyan? A kérdés kézenfekvő, a felelet egyszerű, ki-ki segítse a visszatérőket anyagi erejéhez mérten pénzzel, étellel, ruházattal...

A magyar társadalom most minden életmegnyilvánulásában vizsgálódik. Amikor az elhurcoltak visszatérésében segítékezik, vezekel és egyúttal rehabilitációjához gyútt a jogot."

Báthory Lajos szerint tehát a segítségben nem azt igazolja a magyarság a demokratikus világközvélemény előtt, hogy a szörnyűségekhez nincs semmi köze, hanem közönyösségét, tehát bűnét elismerve, vezekel és ezzel szerezheti meg a jogot a maga rehabilitációjához.

A közönyből úgy tűnik sikerült felrázni a magyarságot, mert országsszerte – köztük Szegeden is – gyűjtőbizottságok alakultak, a színház egy matinémutort rendezett, és annak bevételeit, a három mozi tulajdonosa pedig egy előadásának jövedelmét ajánlotta föl az elhurcoltakért, és folytatnám a sort tovább. (Dél-magyarország 1945 június 13. és jún. 20)

Ném maradt ki az adakozásból Szeged városának vezetősége sem. A közgyűlés százezer pengőt szavazott meg a hazatérteknek. (Délmagyarország 1945. július 1.)

A visszatérő zsidóság és a magyarság közötti viszony azonban nem lett problémamentes, sőt imitt-amott még antiszemita hangok is jelentkeztek. Ebben a zsidóságnak a politikai rendőrségben játszott nagy szerepe, a politikai rendőrség túlkapásai játszottak szerepet. (Zárójelben jegyzem meg, hogy a magyarországi németeknek 1945 elején a Szovjetunióba való elhurcolása vérszenen emlékeztetett a holocaustra.) A papság körében lévő letartóztatások szintén nem szolgálták a társadalmi megbékélést. (1945 tavaszán nyolc Csanád egyházmegyei pap volt „munkájában akadályoztatva” – azaz internálva.)

a zsidóság körében kezdeményezés indult meg a Keresztények és Zsidók Tanácsa nevű szervezet létrehozására.

A tervezet szerint a cél a következő lenne: Küzdjön minden vallási és faji türelmetlenség ellen, ahol sűrűlődsi felületet lát vagy ellentétét tudomásul szerez, önzetlen közelbepesével segítse elő a harmónia visszaállítását. A tanácsba minden hitfelekezet képviselőjét bevonnák, és rajtuk kívül a politikai pártok, szakszervezetek, kulturális és szociális intézmények képviselői vennének benne részt. A tervezet szerint a tanács elnöke a katolikus egyház képviselője lenne.

A részletes tervezetet 1945 júliusában elvitték Grósz József kalocsai érsekhez, a magyarországi katolikus/egház akkori vezetőjéhez. Grósz érsek egyetértett egy ilyen szervezet létrehozásával, de az szerint legyen társadalmi egyesület.

A többszöri szorgalmazás hatására, és mivel Ravasz László ref. püspök is belement volna a tervezet megvalósításába, Grósz érsek a tervezetet kiadta a püspöktársaknak véleményezésre.

Hamvas püspök lényegében egyetértett Grósz érsekkel. A Keresztények és Zsidók Tanácsa legyen társadalmi szervezet, de – mondja – adhatunk melléje egyházi tanácsadót. Javasolja még, hogy kapjon szerepet a tanácsban a Szent Kereszt Egyesület, mely tagokat delegálhatna oda, sőt az egyházi tanácsadó is a Szent Kereszt Egyesület papi munkatársaiból kerülhetne ki. (PL 1663/945)

Közben bizonyos sűrűlódások támadtak a zsidók és a konvertiták között is a segélyezés kérdésében. Hiába indult be újra a konvertiták szervezete, a Szent Kereszt Egyesület, minden segélyezési dolgot a zsidó szervezetek intéztek, és ezeknek nem mindegyik tagja tekintett jó szemmel a konvertitákra.

Kardos Klára az egyetem irodalmi tanszékének gyakornoka, aki családját elvesztve tért vissza Auschwitzból, például arról panaszkodik a püspökhöz írott levelében, hogy őt, mint konvertitát a zsidó szervek mellőzik a segélyezésnél, azzal, hogy kéri a segítséget a katolikus egyháztól.

Hamvas püspök válaszelevelében szintén nem tartotta helyesnek azt, hogy a konvertiták ügyeit zsidókra bizzák. Szerinte ezzel ugyanazt a hibát követik el, mint egy évvel ezelőtt, amikor a Zsidó Tanács illetékességi körébe sorolták őket. A különbség legföljebb annyi – mondja Hamvas –, hogy míg egy évvel ezelőtt az intézkedés szándékolt volt, most a tények alakították ki, és így csak elvileg van nagy különbség és nem a gyakorlatban.

De mert a mai eljárás nem nyugszik elvi alapon, így a felszólalásra nem lehet indokot találni, „azért jelen esetben csak annyit tehetek, hogy felajánlom hivatalom segítő készségét, s ha elfogadják, szívesen bocsájtok rendelkezésére 10 ezer pengőt.”(PL 2441/945)

A konvertiták helyzetének rendezésére egyébként Hamvas püspök már 1945 tavaszán fölszólította papjait. A források szerint az élve maradt többség kitartott megtett lépése mellett, sőt újabb keresztelések is történtek 1945-46-ban, de az ellenkezőjére is akadnak példák. Közülük csak egyet hozok mutatóul. Gönczi Eleknek Halász Pál kanonokhoz 1946. március 19-én keltezett, szépen megfogalmazott leveléből idéznék pár sort:

„...Hosszas töprengés után arra az elhatározásra jutottam, hogy 75 éves koromban régi vallásfelekezetemhez térek vissza.

Az a meggyőződésem, hogy nálam a vallásváltoztatásnak fiatalabb korban, de legalábbis boldog emlékezetű drága feleségem életében lett volna értelme.

Nagy tisztelője vagyok a r. kat. Anyaszentegyháznak, amelynek mindkét húgom, vejeim és lányaim unokáimmal együtt tagjai sorába tartoznak, de öreg korában az ember már maradjon meg régi vallása mellett, és eszerint imádja mindnyájunk Egyistenét. Ismerve fennkölt gondolkodását, meg vagyok győződve, hogy milyen tisztelt Plébános Úr ezen elhatározásomat bölcs megértésével fogadja, és ez a tudat adja meg lelkemnek nyugalmat.” (Bélvárosi Plébánia iratai 106/946)

Az elmondottakból látható és hallható, hogy Hamvas püspök álláspontja, magatartása nem változott az egy évvel előttihez képest. Hangja lett kissé visszafogottabb. Hiányoznak az egy évvel előtti drámai felhívások. Talán mégis kár volt, hogy nem történt meg felhívásának felolvasása a szöszékekről, pedig a plébániákra már kiküldték.

Rokonszenve megmaradt továbbra is a zsidóság iránt, de hogy a hangja csendesebb lett, hogy tevékenységének kevés nyomát találjuk, abban biztosan szerepet játszott az, hogy idejét, energiáját igénybe vette az újabb üldözöttékért (németek, papok, felvidéki magyarok) való kiállás.

Pál József

Alconierre Tivadar: Lovas képmás (Széchenyi a Vaskapunál) – 1931

„Ráró szárnyon járó hamar lovak”

A Magyar Nemzeti Galéria kiállítása Szegeden

„Nem lú ez, hanem szobor”

(Medgyessy Ferenc)

– mondta a neves szobrászművész a munkáját a mindennapok realitása szemszögéből bíráló polgárnak. Sokszor idézett, híressé vált találó mondásának igazsága a Móra Ferenc Múzeum kiállításán felsorakozott műveken – nemcsak a plasztikákon, de az olajképeken, akvarelleken is lemérhető. Nem lehet – nem szabad – ezeken a valóságghú tükröképét számon kérni, mert önálló, szuverén műalkotásként létre jöttükkel magasabb minőséget testesítenek meg.

A lovak és lovasok ábrázolása egyidősnek mondható a művészet kialakulásával, mégis elsősorban a XIX. és XX. század legfontosabb irányzatait képviselő jelentős alkotók szerepeltek a tárlaton, olykor csak egy művel – ennyit tett lehetővé a terem befogadóképessége – s a nézők érdeklődésével sem lehet visszaélni. Ugyanakkor a kiállítás lehetőséget adott arra is, hogy méltatlanul elfeledett (vagy fel sem fedezett) mesterek munkásságát felvillantsuk.

Hye, például a görög származású templomfestő, *Laccataris Demeter*, akinek a budapesti Rókus kápolna egyik mellékoltárképén kívül alig néhány műve ismeretes. Az itt bemutatott, Dobozi Mihály menekülését ábrázoló képén különösen a reformkorban népszerű és többször feldolgozott valóságos történet jelenik meg. A romantikus esemény egyszerre állít emléket a hazaszeretnek és a hitvesi hűségnek. (A történetet Istvánfi Miklós XVI. századi

történetíró említi először, majd megjelenik Budai Ferenc Magyar ország polgári históriájára való lexikonában [1805], versbe foglalja Kölcsey [1821], Kisfaludy Sándor [1822]; megfesti Jakobey, Lotz, Székely Bertalan, Madarász Viktor.) A művész táltos paripára ülteti az üldöző törökök elől menekülő párt, olyanra, amelynek dült, szélfutta sörénye, elszánt, harcra kész tekintete jelzi: célja és érzései egyek gazdáival. Ez az a táltos, amely a népmese szerint égő parázzsal táplálkodik; hogy megbirkózzon feladatával képes a levegőbe emelkedni, sőt alkalomadtán gazdájának hasznos tanácsokkal, útbaigazításokkal szolgál.

Ugyancsak a XIX. század közepe táján rendkívül népszerűek voltak a lovasábrázolások sajátos válfaját képező ún. *betyárképek*. A betyárromantika 1849, a szabadságharc leverése után virágzott igazán, amikor a népdalokban is megörökített Rózsa Sándor s az üldözött szegénylegények, a futóbetyárok alakja összemosódott a bujdosó honvédekével. (Persze Rózsa Sándor nem volt sem „dúló”, sem „zsivány” – inkább „derék betyár”, a szegények pártfogója, társaival együtt csak a gazdagokat kopasztotta meg). A legszébb, legjelentősebb „lóképeket” a félig német származású, a magyar Alföldet és lakóit rajongásig szerető *Lotz Károly* festette népietképek és alföldi tájképek részeként; száguldó betyárokról ötosfogatot hajtó csikósról.

A magyar arisztokrácia romantikus úti élményeit jelen időben a

Iványi Grünwald Béla: Itatás (vázlat) 1902

személyes részvétel frissességével örökíti meg *Forray Iván* gróf, gazdag földbirtokos és aradi lokálpatrióta, aki lebontja egyik házát, mert az útjába áll a város fejlődésének, érdeklődését felkelti a londoni világkiállítás, oda is utazik; nevéhez ipari találmányok fűződnek – s mindemellett finom tollú, könnyű kezű grafikus. Kis, színes, lendületes, életszerű megfigyelésekről tanúszkodó akvarelljei úti-képek, beszámolók itáliai, máltai, egyiptomi útjairól, melyekre barátai, Batthyány Artúr és Zichy Ödön is elkísérik. A távoli vidéket természetesen hintón, kocsin vagy lóháton keresi fel.

Rudnay Gyula historizmusa a nemzeti művészet hagyományainak ápolását szolgálja a magyar lelkiség" megőrzése. Lovasai, „szegénylegényei” a kuruc korba viszik vissza a nézőt. A vágató, menekülő, száguldó lovasok kettes-hármas csoportjai a magyar múlt romantikus, kortalan, tünékeny, mesés-valóságos képviselői. (Rudnay Gyula kiáll. Katalógus bevezető, Ernst Múzeum, 2003. „A képzelet látomásai”.)

A „lovas nemzet” gondolatával cseng össze történelmi tárgyú festményeinken a harcoló lovas katonák, a harci ménen ülő király, a hadvezér ábrázolása. A lovak, elfogadva gazdájuk akaratát, azt segítve cselekszenek, viselkedésük olykor döntő is lehet a hadi események kimenetele szempontjából.

Than Mór, a millenniumra készülve a honfoglalásról tervez hármas képet, megelőzve ezzel a Képzőművészeti Társulat 1895-ben kibocsátott pályázati felhívását. Állami megrendelésben reménykedik. Árpád – a jó fejedelmhez illően s a hagyományok értelmében – fehér lovon (barna lovon ülő) vezéreitől körülvéve új hazájának határánál szemlélődik. Than műve az ezredévi kiállításon ugyan szerepel, de, mint ismeretes, a reprezentatív tabló megfestésére Munkácsy kapott megbízást. (Műve, melyhez Kacsányi Ödön szegedi festőművésznek a honfoglalás kori leletekről készített rajzait is felhasználta egyéb régészeti dokumentumok mellett, a Parlament róla elnevezett elnöki fogadótermét díszíti. Nagy színvázlata a Móra Ferenc Múzeum tulajdonában van).

Lotz Károly: Ötösfogat, 1858

Márffy Ödön: Itatás 1950 körül

Egy egész korszakot meghatároz *Medgyessy Ferenc* népi gyökerű és nemzeti jelentőségűvé szélesedő ábrázolás módja. A klasszikus művészeti hagyományok: a Louvre antik, görög és egyiptomi gyűjteményeiben szerzett ismeretek és benyomások ugyan inspirálják, de hasonló erővel érvényesülnek műveiben az alföldi népiéletből merített közvetlen élmények, az alföldi embertípus, sajátos külső ismertető jegyeivel és belső tulajdonságaival. Visszaemlékezéseiben leírja, mennyire érdekelték a mozgó lovak. „Az 1914-es világháborúban százával készítettem rajzaimat a katonalovakról, sőt kint a galíciai harctéren mintáztam a közismert Kis lovas bronzszobromat, melyet 1922-ben egy méteres változatban újra elkészítettem. A Turáni lovasomat 1930-ban kezdtem mintázni... lényegében még ma is befejezetlen... kedvtelésből magamnak mintáztam. Elképzeltem milyen a vad ló, mert hasonló lehetett a honfoglaló magyarok lova. A lovas ruházata is csak feltételezett.” (Medgyessy Ferenc visszaemlékezései: MKCS-C-1-37/1172-1. Az MTA művészettörténeti Kutatóintézetének adattárában. – A kis sánta ló történetét közli: Sz. Kürti Katalain: Medgyessy Ferenc, Bp. 1983. 61.)

Megjegyzji, hogy életét egy kis sánta katonalónak köszönheti, melyet, hogy lerajzoljon, otthagya a kávéházat s az másodpercek múlva ágyútalálatot kapott. Lovasszobrai mindig valamely plasztikai gondolatot testesítenek meg, a magyarázás és az illusztratív elbeszélésmód teljességgel idegenek tőle.

Közbevetőleg jegyezzük meg: érdekes és tanulságos lenne a ló és a lovas egymásra utalt, összekapcsolódó alakjába sűrített mondanivalónak az *irodalmi műfajokban* történő megnyilvánulását vizsgálni, akár Balassi Bálint költészetében (akinek *Bücsűja* hazájától című verséből kölcsönöztük a kiállítás címét). Sokrétű és súlyos tartalmat hordoz – például – Ady Endre szimbólumrendszere: magánéletének válsága, a nagyobb közösség, a haza, sőt az egész emberiség alapkérdéseinek megfogalmazásakor erőteljes költői képekkel jeleníti meg az „ezüst patkós” vagy „csillagos vén csatalovakat”.

Szónyi István: Tájkép lóval

Laccataris Demeter: Dobozi Mihály menekülése – 1830-ból

„Patkótlanul felénk, felénk ügetnek” a Halál lovai – „nesztelen, gyilkos paripák s árnyék-lovagok hátukon”. S mint a népmesében, nála is „A ló kérdez”: S a rossz úton... felüti néha fejét a lovam És megkérdi, míg szép feje kigyul: Hát mi lesz ebből, tekintetes úr?”

Adyra is illik Kernstok Károly mondása: „A művész nem lehet a természet tükre – a művész intellektusának tükre, milyen mértékben tud a természetből új értékeket hozni. „Kernstok nevezetes Lovak a vízparton c. műve (a kiállítás a hatalmas méretű vászonhoz készített egyik tusvázlatát mutatta be) a reneszánszból kiindulva, a német expresszionisták látásmódját többé-kevésbé megközelítve, dekoratív rendbe szerkeszti a várakozó lovak és mezelen atléták együttesét, felvillantva a dekoratív monumentális műfaj létrejöttének lehetőségét.

Másfajta, sajátos megközelítése a ló és a lovasábrázolásnak ifj. Vastagh György szobrászművész módszere. Az állatorvosi főiskola bonctermében mintázott lovak anatómiája tökéletes. Művei szabályos „lóportrék”, modelljeit feljegyzéseiben név szerint nyilvántartotta. Ismeretes, hogy a Szegeden 1912-ben felavatott II. Rákóczi Ferenc emlékszobor tervezése során egy Hanek nevű csatámén

Medgyesi Ferenc: Csikós – 1951

szolgált mintául. (Tóth Attila: Szeged szobrai és muráliái. Tanulmányok Csongrád megye történetéből, XX. Szeged, 1993. 44.) A budai vár egyik udvarát díszíti a közismert Csikós, másképpen Lőfékező elnevezésű szobormű, Vastagh historizáló naturalizmusának egyik különösen szép példája. (Korábban – 1945 előtt – a királyi palotához tartozó lovarda előtt állt). A csikós nagyobb közelharc arán, de féken tartja az ágaskodó mént – a Schagya nevű arabs félvér vonásait örökölte meg a művész –, a kompozíció két egyenrangú fél nemes küzdelmét fogalmazza meg.

Végezetül idézzük fel Medgyessy Ferenc idevágó, némi személyes emlékekkel megfűszerezett gondolatait, megfontolásra ajánlva azokat: „A ló-nem rabszolga állat, csupa forma, meg van stilizálva minden izma, minden mozdulata a saját célját szolgálja. Nagy tömeg állat és csupa izom, ideges, nem lehet megenni. És milyen értelmes a szem! Minden hangulata benne van. És milyen hisztérika! Mikor lovagolni tanultam, egyszer rátámaszkodtam a lovam temporára és felnyikkant. Nem tűrte. A ló szeszélyes, önálló lélek”. (Medgyessy Ferenc: Életemről, művészetéről, Bp. 1960. 68. Sz. Kürti Katalin is idézi, i.m. 61.)

Szathmári Gizella

Kernstok Károly: Lovasok a vízparton

Az idő formamestere – Somogyi sugallatok

Két szegedi kiállításról

1.

Hol is kezdjem? Talán az időkeréknél. Három hónapja már mindenki láthatja Budapesten e rendkívül különös, világszinten is unikumnak számító térplasztikát. Egy szegedi kultúrtörténész, dr. Herner János a megálmodója, aki mintegy negyed századot szentelt műve megteremtésére. Nem haszontalanul. A pekingiek máris rendelték egy példányt belőle. De más nagyvárosok, országok is elevenen érdeklődtek. Mi meg alig-alig beszélünk e nagyszerű találmányról. Amelyik kimondottan túllépett a mindenható idő szokványos, hagyományos értelmezésén. Nem a sodródó, ránk telepedő objektív vagy szubjektív idő szellemét akarja szemléletessé tenni. Nem, ennél többre vállalkozik. Mert kimondottan az apró, mikroszkopikus anyag-szemcsékből kibomló térmozgást teszi láthatóvá. Más szóval: az idő formatestét.

Miért idézem a valósággá lett időkereket? Mivel most is aktuális. *Pont 10 éves a Szegedi Művésztelep.* Könnyen meglehet: a város lakóinak többsége egyáltalán nem is tud róla. Ám oda se neki: ennek az alkotói műhelynek ilyenképp is teste és lelke, históriája és érdemi jelentősége van. Először is: úttörő, progresszív szerepet játszik. Szegednek ugyanis még sosem volt alkotótelepe. Igaz, 1926-ban Rudnay Gyula Makó után itt akart gyökeret eresztetni növénydékeivel. De csak egyetlen nyarat bírtak ki, semmi többet. Ehhez képest a jelenlegi műhely már-már nagykorúnak mondható. Gondoljuk csak meg: a XVI-XVII. században mindössze harmincöt-negyven esztendő telt ki az átlagos életkor. Legjobb barátaink, a kutyusok pedig jobbra csak tizenöt évet kapnak a sorstól. Úgyhogy tíz év mégiscsak nagy idő. Ha gyorsan eliszokt, akkor is.

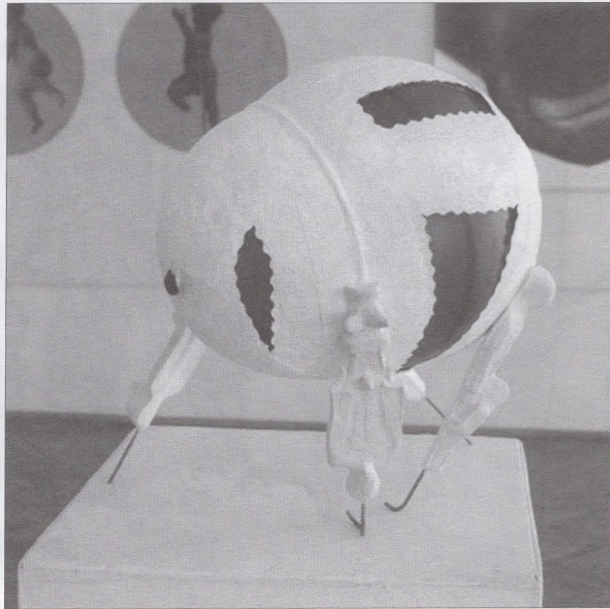
Beszélhetnék most arról, hogy a művészeti bázis meg-

születését voltaképp a korábbi, rangos makói grafikai műhely bezárulása indukálta. Miként az is érdekes: időközben a makói telep újra talpra állt. De maradjunk a Tisza-parti kolóniánál. Annál is inkább, mivel e kerek tíz esztendő alatt nem kevesebb, mint 65-70 középkorú és fiatal művész munkálkodott itt. Zömében fővárosi és szentendrei alkotók. Ez azért testes, tekintélyes szám. Ám ennél is fontosabb, hogy ezzel a fiatalabb művészgeneráció színe-java némileg kötődik e településhez. Ez jórészt az alkotótelep vezetőjének, Kótai Tamásnak köszönhető. Ő kezdettől fogva mozgatta, váltogatta a résztvevők körét, noha egy stabil, biztonságosabb belső magot is okosan megőrzött. Teljesen indokoltan. Mert nincs valószínűbb előfeltétele az erkölcsi, szellemi ellaposodásnak, mint az unaomig ismert kollektív állandóság.

Nem árt megjegyeznem: a szegedi műhely sohasem volt túlzottan elkényeztetve. Sem anyagilag, sem szellemi kíváncsiság tekintetében. Jellemző például: csupán hét év után jutottunk el odáig, hogy tisztes, átfogó katalógust tudtunk megjelentetni. Ebből azért sok minden kiderül. A művészek egy része mindenesetre a folyópart, a Tisza vagy a halászlé miatt szeret itt lenni. Többen viszont egyszerűen úgy vélik: együtt lenni jó. „Még az alvás is óhatatlanul hozzáad valamit a szakmához” – teszi hozzá egyikük. Hogy mi a tétje ezeknek az együttléteknek? „...Válogatott csapat előtt az ember eleve koncentráltabban dolgozik” – vallja egy fiatal művészember. És mélyen igaza lehet. Itt a szakmai, technikai és egyéb tapasztalatszerzés szinte perdöntő jelentőségű. Jóformán fontosabb, mint a természeti, városi környezet, amely az alkotókat körbeveszi. Szó, ami szó, Semprun tételmondata most is

Madácsy Iván: Tondó

Takács Máté: plasztikája

Imre Mariann grafikája

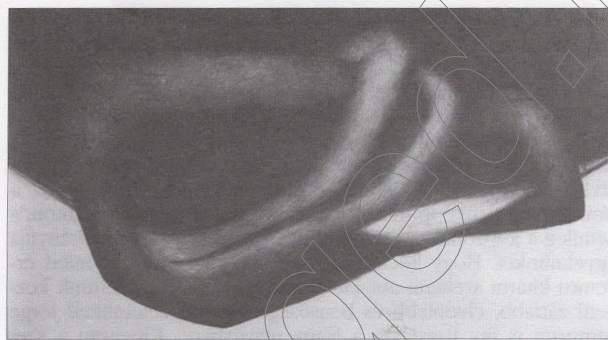
megállja a helyét: „Embereknek van a legnagyobb súlya életedben, embereknek, akiket ismertél”.

Ahogy jeleztem: a szegedi telep eredendően grafikai arcúval szándékozott működni. Néhány röpké esztendő elmúltával mégis kísérleti bázis lett belőle. Nem voltak ugyanis megfelelő gépek, eszközök a korszerű grafikai munkához. Eldöntendő azonban: mit kell értenünk a kísérleti megjelölés alatt. Elvégre a kortárs művészet egészét is amolyan nyugtalan vonaglás, dinamika és metamorfózis jellemzi. Élnek, virágoznak ugyan a műfaji besorolások, a műfaji biennálék, de ez csak az érem egyik oldala. Hisz a másik térfélen egyre bizonyosabban érezzük: a képzőművészet igazában oszthatatlan. Csak egy van belőle. Innen adódik, hogy korszakunkban a festő nem ritkán grafikákat készít, a grafikus pedig fotomontázsokat. És az alternatívákat sorolhatnám. Nem véletlen az, hogy a tárgyformáló alkotók gyakran csak képzőművésznek titulálják magukat.

Nos, szerintem innen foghatjuk be leginkább a kísérleti kategória tartalmát és irányulását. Tudjuk: a múlt század elején a kubista festők élcsapata megindult a kollázsos, domborműves és plasztikás képfarmációk felé. Ahogy az olasz futuristák is sutba dobták az anyagi egység vagy a tárgyyszerű puritanizmus nagy múltú konvencióját. Ezzel egy beláthatatlan távlatú szintetizálódási tendencia vette kezdetét. És e történelmi léptéku folyamat még ma is javában tart. Ki tudja ugyanis megmondani: miféle formai, technikai és gondolati áthajlások léteznek a legdrasztikusabb, legkeményebb és legkifinomultabb előadásformák között? Vagy a sasszemű és elnagyolt fotográfia mennyit és mit tud hozzátenni eddigi látásmódunkhoz? Talán ennyiből is kiderül: a Szegedi Művésztelep kísérleti alapállása mögött valójában korszakos, reális kihívások rejtőznek.

Persze az előbbieknél ne gondolja senki, hogy itt a hagyományos modernség kézenfekvő továbbépítésével van dolgunk. Dehogy, szó sincs erről. Minthogy a kilencvenes évek elején nálunk egy sajátos generáció- és szemléletváltás ment végbe. E nélkül a szegedi műhely törekvései alig-alig érthetők. Ami annyit tesz: ez a korosztály már többé-kevésbé idegennek érzi magától az avantgárd túlexponált indulat és eredetiség kultuszát. Inkább a szelídebb, visszafogottabb, intellektuálisabb szellemiségre aspirálnak. Ebben azután ugyanúgy helye van a természeti vagy historikus értékek tiszteletének, mint az anyag- és technicacentrikus felfogásnak, nem is szólva a szubjektív tartományok egyéb, meditatív régióiról. Vagyis egészében a minimalista és anyagelvű nézetek újszerű kombinációit látjuk, amelyben az analitikus, sorozatszerű és konceptuális szemlélet is jelentős szerepet játszik.

Ezzel némiképp máris a mostani kiállításhoz értem.

Visnyei Iлона alkotása

Kótai Tamás puritán, szuverén nyelvezetű művei mindenestre különös dualitásukkal hatnak. Míg apró, titokzatos jelhalmozai a távoli összetartás képzetét sugallják, addig bensőséges, levegős felületeit valami kikezdehetetlen szerbesség élteti. Mintha maguk a csupasz háttérfelületek is főszerepet akarnának kapni. Imre Mariann pedig egyféle archaikus, tisztelgo szitasorozatot állít elénk. Nem elég az egyszerű, régi ruhaneműk megidézése, de mindezt a szövleges ismétlődés hagyományörző, monoton karaktere is jócskán felerősíti. Madácsy István viszont opálos, lírikus sejtelmű tondó variációkkal lep meg bennünket. Számára a figurális gyerek képzet, a pausz és a só ugyanúgy evidencia, minthogy a vízsugarak életmegváltó természetére kíváncsi.

Azután Eperjesi Ágnes és Huszár Imre művei már a hétköznapi paradoxonjait fürkészik. Ha az előbbi alkotó piktogramszerű képei a mosás metamorfózisáról szólnak, akkor a kenyeres ikonobjektusokba már a mechanikus, jóléti végzetszerűség is keserűen beleszól. Ahogyan Kovács Keve fanyar, csontváz motívumos sorozatát is a reklámok világa inspirálta. Mármost Toscani világhíres kötete: A reklám élő hulla. Visnyei Iлона és Bernáth András ellenben a vonalak energikus természetét firtatja. Érdekes, hogy az előbbi művésznek a kontrasztos, monumentális hatásrend éppúgy testhez álló, akárcsak a szálkásabb, törekenyebb intimitás. Igaz, most az előbbire ad megkapó példát. Persze nem kell féltünk a fiatal, tehetséges szobrászokat sem. Szabó Ádám szikár, romantikus és analitikus természeti mágiája ugyanúgy megkapó, tanulságos, mint Takács Máté kozmikus sejtelmű, erotikus emberképe. Miként Wechter Ákos fotólátomásai is egyszerre aktuálisak, szellemesek és jóízűen parabolikusak.

Az időkerékkel kezdtem mondandómat, s végül ide kanyarodnék vissza. Egyszerűen azért, mert a parányi anyag-szemcsék, a picurka időmozzanatok mozgásában nem csupán a ciklikusság képzete dokumentálódik. Hanem a linearitás előreszaladó eszméje is. Márpedig az évek szaporodásával egyre tetemesebb, jelentősebb lesz az a műálmány, amelyet a Szegedi Művésztelep képviselői rendre a városra hagyományoznak. Mi tagadás: jóformán semmi ismeretünk sincs e változatos, talányos gyűjteményről. Úgyhogy előbb-utóbb kiállítást kellene ebből is teremteni. Nincs kizárva ugyanis, hogy a hazai művészeti progresszió egyik legértékesebb kollekcióját pont e konzervatívnak kiáltott város őrizgeti. (A tárlat a Bartók Művelődési Központ B Galériájában lett megrendezve július 31–augusztus 22 között.)

Megkapóan egyszerű, mégis rendkívül összetett, inspiratív címet visel Halmos Klára grafikusművész jelenlegi kiállítása. Pusztán csak annyit mond: *Zárt és nyitott ablakok*. Aztán magunkra hagy bennünket műveivel, szubjektív gondolatainkkal. Márpedig az ablak nem akármilyen lakás- és épületrés. Egyszerre elhatárol és összeköt bennünket a környező, kinti valósággal. Igen, az ablakokat akár a házak szemeinek is tekinthetjük. Ahogy a falirákban meg szívünk lüktetése dokumentálódik. Úgyhogy ez a címadás mindenképp túlmutat a józan, tárgyilagos tartalmakon, s némileg a képzőművészeti létforma alapvető dilemmáira irányítja figyelmünket. Hogy korszakunkban mikor, meddig és miért érdemes kitárni szellemi ablaktekinteteinket. Majd mit bírunk kezdeni zártabb, elvontabb és bensőségebb képzeletünkkel? Jorge Semprun is így fogalmaz a Nagy utazásban: „Kinyitom a szemem, becsumok a szemem, szempillám verdesése az életem.”

Halmos Klára életpályája a praktikus, gyakorlatias és az alkotó tevékenység pólusai közé van kifesztve. Hiába grafikusművész, ám mindennapi kenyerét az a közművelődési munka biztosítja, amelyet a kaposvári művelődési központban végez. Rendezvényeket szervez, tárgyal füvel-fával, s közben egyre-másra idegeskedik. Hogy minden rendben legyen. Persze mondanom sem kell: számára mindenekelőtt a képzőművészeti megmozdulások az igazán kedvesek. Nem csoda így, hogy a somogyi térség igen-csak sokat köszönhet áldozatos, ötletes organizátori tevékenységének. Nélküle aligha funkcionálna a kaposvári országos groteszk seregszemle, nem is szólva a Kapos-Art tárgyformáló egyesületről. Mint ahogy az is a művészno nyitottságát, agilitását dicséri, hogy egynehány jeles, progresszív szegedi alkotónak bemutatkozási lehetőséget biztosított saját városában. Szó, ami szó: Halmos Klára igazában a kultúra példás mindenese.

Ám miként lehet így az alkotómunkával is komolyan, igényesen foglalkozni? Esténként? Hétvégeken? A nyári szabadság alatt, a művésztelepeken? Nem tudom pontosan. Legfeljebb annyi bizonyos: itt egy meglehetősen kemény, emberpróbáló életformával állunk szemben. Amihez elkötelezett hit, állhatatos akarat és jókora energiabázis szükséges. Szerencsére Halmos Klára nincs hiján ezeknek. Mostani bemutatója is szépen igazolja: számára a grafikai formálás ugyanúgy kicsattanó öröm, mint folytonos kutakodás és keresgélés. Mert egészében egy dinamikus építkező, expreszszív alkotóval találkozhatunk. Aki alkalmanként tényleg kinyitja szellemi ablakait, hogy formai, szerkezeti motívumokat nyerjen a külvilághól. Aztán különféle belső, szuverén vándorutakra indul, hogy érdelemleges fénnyel, levegője és belső kisugárzása legyen érzéki fantáziájának. Ne feledjük ugyanis: a modern művészet szférájában a külsődleges fényenergiák jócskán visszaszorultak.

De csak azért, hogy annál nagyobb teret adjanak a belülről felszikrázó szubjektív forma- és fényértékeknek.

Hogy miféle anyagi, tárgyi elemek bírják a művész képzeletét? Látszólag sokféle alakrend villog előttünk. Aki azonban figyelmesebben megnézegeti e műveket, az előbb-utóbb egyféle befogható viszonyrendszerre talál. Látható például: Halmos Klára legfőképp a szelíden vagy szenvedélyesen hullámzó organikus vonalrendre aspirál. Idézhet archaikus, népies ru-

harészleteket vagy szecessziós, elegáns épületportálokat, hála a természeti gyökerű növény- és virágmintázatok gyakran felbukkannak. Lehet ugyan, hogy művei egy része a tokaji borospincék vasrácszatára, netán a klasszikus olasz városok épületritmusaira hivatkozik, de itt lépten-nyomon egy sajátos, karakteres formai transzformációról kell tudomást vennünk. Arról, hogy Halmos Klára ki nem állja a szűrös, merev és lehatárolt alakzatokat. Számára sokkal inkább a végtelenséggel kacérkodó gömbölyded alakzatok mértékadók.

Persze ahány tematika, ahány sorozat, annyiféle formai, stílár is változat kerül elénk. Jellemző például: a művészno mentalitásában ugyanúgy helye van a műves, aprólékos és anyagszerű előadásnak, mint a könnyed, felszabadult, már-már gesztusszerű tolmácsolásnak. Elég csak megtekintenünk a *Törédekek* című rézkarc sorozatot. Nem elég a súlyos, archaikus motívumok szigorúan szerkesztett halmaza, ám mindezek belsejében úgyszólván mikroszkopikus finomságú részletek sorjáznak. A *Vonalak* című sorozatban viszont mintha oldódna a szigorúság, oldódna a jég. Igaz, ezúttal is a sötétebb és világosabb foltok feleselésénél vagyunk, de valahogy levegősebb, nyitottabb lett a tér. Akárha valóságos és virtuális lombkoronák hajladoznának előttünk, mintha szeles, szelfújta időben járnánk. Ezért némiképp fel is frissülünk.

Itt van azután a leghövebben kifejtett címadó sorozat, amely a *Zárt és nyitott ablakokra* hivatkozik. Tanulságos, érdekes műgyűjtés. Elvégre Halmos Klára ezúttal egyféle betekintést ad szakmai műhelyébe. Közben azt sem tagadja: menet közben azért csak csak alakul, sőt gyarapodik szemléletmódja. Kiderül többek közt: nem csupán az ablaktámlák mögötti dolgok érdekesek és mozgalmasak. Dehogy. Az is megannyi újdonsággal, meglepetéssel tölti el az ember tekintetét, ha valamelyest szűkebbre vesszük szempillánkat. S ahogy ezt a kutató tudósok gyakorolják: bizonyos mikroszkopikus, analitikus nézőszöggel vizsgáljuk és ábrázoljuk a valóság részelemeit. Persze az sem mellékes: jelenleg a szögletes, mértanias ablaklécek is szerephez

jutnak a képeken. Ezzel azután egy olyan felismerést kapunk, amelyek révén az omlékonyabb, hajladozóbb formák is másképp viselkednek. Arról van szó, hogy a kontrasztos kiemeléseket mégsem lehet mindenestől kiséprűzni a művészi tolmácsolásból.

Talán ennyiből is kiderül: Halmos Klára grafikai munkássága bizonyos formai, gondolati csomópontok köré szerveződik. Ha túl van a zártabb, töményebb és drámaibb megoldásokon, akkor jönnek a felszabadultabb, spontánabb és elvontabb kísérletek. Mi sem jellemzőbb például, mint-hogy mostanában már a számitógépes alkotói metódust is bátran kipróbálta. Ennek ellenére a művészno valódi szellemi karakterét talán a Szárnyalás című alkotása közvetíti leginkább. Hisz ő sorra-rendre távolodik az anyagi, földi gravitációtól, hogy egyre szellemibb, éterikusabb hangot adjon műveinek. És ez nem ritkán sikerül is az alkotónak. Most már csak az a kérdés: hogyan, meddig bír előre jutni a továbbiakban ezen az elvont, atmoszférikus útvonalon. (Halmos Klára kiállítását a B galériában láthattuk augusztus 26-tól szeptember 24-ig.)

Halmos Klára: Törédekek

Szuromi Pál

„Tizenöt forint szála”

Stéblik János festőművész beszélő címei

1. A címek mint hangzó frázisok

A szellemi alkotások jelentésképzésének egyik természetes tényezője a címük. Rendszerint tömör nyelvi frázis a cím (ha nem rövid, annak is köze van az értelmezéshez). A mindenkor cím elnevezés is: a szerző nevezi el, azonosítja ezzel a művét.

A különböző típusú címek közül vizsgáljuk meg azokat, amelyek valóságosan vagy lehetségesen (akár irodalmi szöveg lehetséges világában) elhangzó frázisok. Ilyen Nietzsche műve: az „Ímígyen szóla Zarathustra” az ismert bevezető frázis; a francia film, az „Allons enfants!” a Marseillaise indítása; a magyar filmben a „Szeressétek Ódor Emiliát!” novella címe; Szabó Ferenc szimfonikus költeménye, a „Föltámadott a tenger” Petőfi (sokszor szavalt) versének címe és első sora; Sienkiewicz regényében a „Quo vadis?” Péter apostolnak a kérdése; Kodály kórusművében az „Egyedem, begyedem...” a mondókából való; a példákat sokáig sorolhatnánk. Az irodalmi szövegekben se szeri, se száma hasonlóknak, mint pl. Ady „Ki látott engem?”, József Attila „Levegőt!”, Petőfi „Világosságot!” vagy Nagy László „Adjon az Isten”... A képzőművészetben jelentős a számuk a hasonlóknak: jellemző a bibliai és más irodalmi idézetek sora a címekben, pl. Munkácsy „Ecce Homo”. De szinte felsorolhatatlan a „Te is, fiam, Brutus?” vagy „Magnificat” vagy „Rekviem” vagy „Hozsanna” vagy „Íme a te fiad” elnevezésű alkotások mindegyike. A klasszikus orosz festészetben a „Nem vártak” („Nye zsdáli”) című kép, a száműzött hazaérkezésének megörökítője is hasonló az eddigiekhez.

Amint utaltunk is rá, az adott címek néhány típusba rendezhetők, annak megfelelően, hogy az adott frázis irodalmi eredetű-e (azon belül bibliai eredetű-e), élőszóbeli-e; hogy milyen művészeti ághoz születt az alkotás címe; hogy a címek milyen szövegszervező szerepe van stb. A továbbiakban csakis olyan címekkel foglalkozunk, amelyek képek megnevezései, s ráadásul mindegyik Stéblik János festőművész alkotása. Ennek az utóbbi tényezőnek az az indoka, hogy az alkotói attitűd is bevonható legyen a vizsgálatba. A festőművészt az utóbbi évtizedben ismertem meg, a személyes ismeretség és a műterem-látogatás segített a gondolatmenet megfogalmazásában.

2. A címek mint (lehetséges) közlések a festmények szövegében

Az alábbiakban néhány olyan kép címét és világát elemezzük, amelyek elnevezésükben az elhangzó nyelvi formákat őrzik. Mutatn egyenként vizsgáljuk őket, egy-egy közös és eltérő sajátosságukra utalunk.

A figurális és a „beszélő címek” az adott példákban összefüggnek: kézenfekvő, hogy a szóban elhangzó (vagy „elhangozható”) nyelvi frázisok emberi alakoktól származzanak. Ugyanakkor nem föltétel, hogy az adott (ember)alakok jelen is legyenek a képeken. A 2.1. és 2.2. képen jelen van egy-egy ember figurája; a 2.3. madárijesztője csak emberalak jelzése, a 2.4. pedig egyáltalán nem ábrázol emberi figurát, csupán emberek által írt hirdetés három szavát.

A címekben közös az, hogy valamennyi megnevezés elhangzik vagy elhangozhatik. A különbség közöttük az, hogy az első címet mondhatja maga a néni; a másodikat mondhatja a munkás, mondhatja a járókelő; a harmadikat csak az arra járó, a madárijesztőt szemlélő; a negyediket pedig felolvashatja magának, aki meglátja. Így a „beszélő címek” túlnyomórészt a néző „hangosításában” szólalhatnak meg.

Mi más mondhat egy-egy nézőnek ugyanaz a cím? A kérdésre akkor válaszolhatunk, ha a néző elvárásokkal szembesítjük a címeket. (Életszerűen: amikor a romló látású néző közel megy a címtáblához, és néha meglepődik.) Tekintsük tehát rendre néhány címünket és a képeket.

A vizuális szövegek és a címek kapcsolatát elemezve akkor kerülhetünk közelebb a fentebb tárgyalt címek és a hozzájuk tartozó szín- és formaanyag sajátos kapcsolatához, ha feltesszük azt a kérdést: kinek és mit mondanak az adott címek; valamint ha összehasonlítjuk az adott címeket más lehetséges címekkel.

Fentebb említettük a klasszikus orosz képet. A múlt idejű igealak nincs személynév-mással ellátva, tehát azt is jelentheti: „nem vártak”, s azt is: „nem vártuk”. Valószínű persze, hogy inkább az első; de nincs nyelvtani ok, ami miatt ne lehetne a cím magyarul: „Nem vártak” vagy „Nem vártunk”. (Sőt: „Nem vártatok”.) A tanulság közhelyes: a cím más és más mondhat a nézőnek, attól függően is, hogy ki nézi.

2.1. „Tizenöt forint szála”

A képen idős parasztasszony látható, aki előtt vödörben krizantém, a temetőben szokásos virág van. A cím frázisa a megelőző *„Hogy adja? Mennyi a krizantém?”* típusú kérdésre adott lehetséges válasz. A

barázdált arcú, fejkendős nőalakon és a vödörön kívül más nincs is a képen, a háttér nem figurális.

A festő szavai szerint a modell valóságos piaci néni (1980-ban), sőt a kép nézői azonosították is egy Szeged széli, kecskés-telepi parasztasszony személyében.

Az indító kép asszonyalakja és a cím nyelvi frázisa szorosan összekapcsolódik: a piacon áruló (nem „árusító”) idős néni görbült hátú képe láttán egyértelműen népi(és) megnyilatkozást vár el a néző. A testtartás mintha éppen a vevő felé lépő árúst jelezné, erre vall a bal kéz hátsó helyzete a jobbhoz képest: ez a testhelyzet az előrelépést jellemzi.

A piacon szokásos megkülönböztetés, hogy a vevő számára darabonként vagy valamilyen mértékegységben (kilogramm, liter, csomó, csokor stb.) határozza meg az árat az eladó. A virágot a néni adhatná csokorral is, de ősszel, különösen halottak napja előtt inkább szálanként árulja. (Talán reménykedik is abban, hogy valamivel többet kap érte.) A „szála” szóalak jellemzően falusi. Hivatalosan lehetne pl. „1 szál 15 forint”, de ez is írott nyelvi a beszédben tipikus „Tizenöt forint szála” frázishoz képest. (Ma is így hangzik a magyar piacon: „Ötven forint kilója”, „Száz forint csomója” stb.)

A „Tizenöt forint szála” a piacot nem járó (városi) gyerek számára valószínűleg mást jelent, mint a piacot ismerő idősebbek számára. A szituációból nem is feltétlenül érti, mit is lát. A történetiség is releváns: 1980-ban tizenöt forint egy szál krizantémért nem volt kevés, 2004-ben, napjainkban viszont sokkal kevesebbet ér. Így a két és fél évtizedes ár valószínűleg ősszel volt érvényes: a nagy fejű, a hitelesen friss krizantémért az igényes vevő meg is adta. A hitelességet garantálta az eladó személyisége, habitusa, – és a „Tizenöt forint szála” frázis is.

2.2. „Cigarettaszünet”

Az útjavító és út tisztító munkások mellényébe öltözött idősebb férfiak kezében cigaretta van, a munkás elgondolkodva néz maga elé. A cím lehet(ne) hivatalosan kihirdetett munkaszünet neve is. Mint hogy azonban az ilyen típusú munkákban legfeljebb maguk a munkavégzők diktálták a tevékenységek ritmusát (azaz a szünetek tartását is), elhagynam saját magának tart szünetet az adott férfi. A testtartása kissé görnyedt, arckifejezése rezignált, egész alakja fáradtságot sugároz. A címül választott szó lehet kérdésre adott válasz is, a magányos emberek szokása szerint a férfi önmagának is vezényelhetett vele. (A kubikusok világában ez a „Pipahuja”.)

A figura eredetileg valóságos út tisztító munkás, a festő közvetlen mindennapi újszegedi környezetéből, a 70-es évekből.

Az út tisztító munkás tevékenységében sajátos átmenet figyelhető meg a hivatalosan végzett munka és a magánosan, egyedül, a maga tempójától vezérelt munka között. Erre a fajta köztes, lényegében ide is, oda is (vagy éppen sem ide, sem oda nem) tartozó helyzetre tekintettel a címek választott összetett szó mint egyelemű közlés legalább annyira magának a tevékenységnek a megnevezése, mint amennyire valamiféle hivatkozási alap, mentegetőzés. Hogy ti. azért állt meg, azért nem dolgozik éppen, mert – és ekkor hivatalossá válik a szó! – „Cigarettaszünet” van. Más kérdés, hogy milyen gyakran (és netán a munkakedv hiányában, esetleg némi alkohollal lustább tevő hatására is) lel ilyen mentségre az adott öregember. A képen látható alak szájából tehát kétféle módon is értelmezhető a címben adott kifejezés: lehet természetes ritmusban bekövetkező munkaszünet is, a napidíjas munkában alkalmazott időtöltés is. Mondhatja maga a szünetelő munkás is, az őt megpillantó járókelő is.

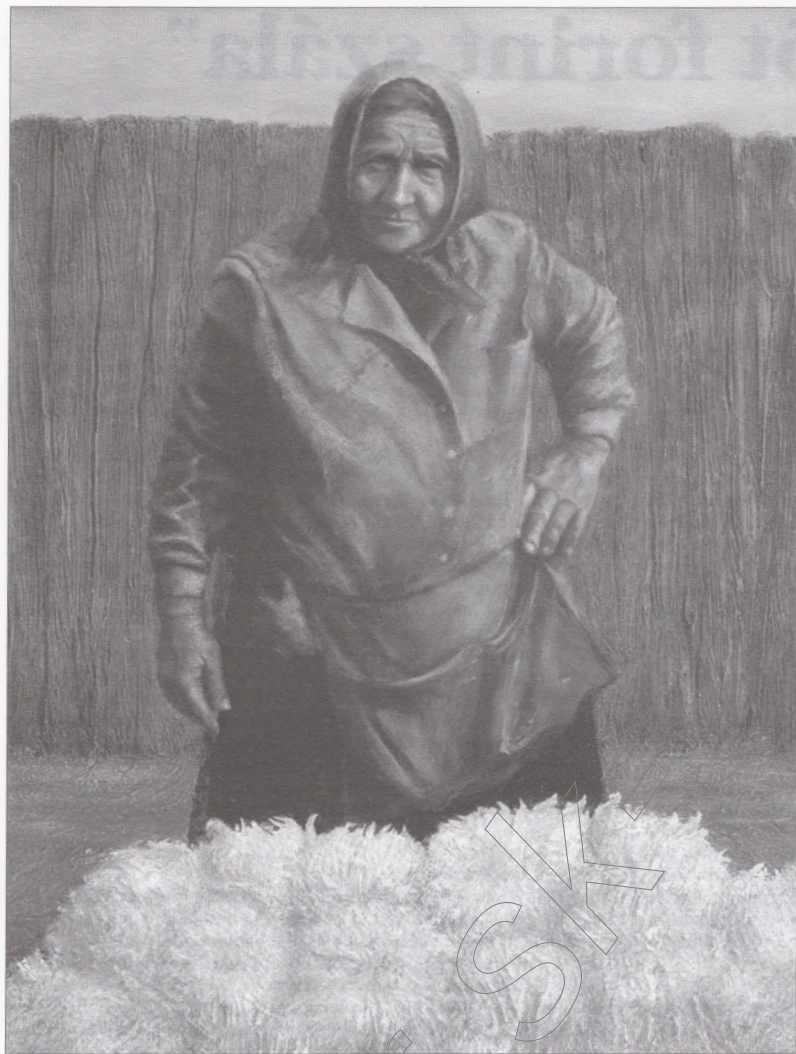
A „Cigarettaszünet” megszokottabb cím az előzőnél: fentebb már bemutattuk, ahogyan kissé más konnotációkat hordoz, ha maga a képen látható figura mondja, s másokat, ha a jelenség nézője nevezi meg az eseményt. A nézőre gyakorolt hatás fontos forrása az emberalak testtartása, az arc vonásai, a kifejező tekintet, az öltözk. stb. A hatásnak történeti tényezője az is, hogy mai valóságunkból hiányzik az emberi rendteremtésnek ez a munkása: gépekkel biztosítják (?) az utak tisztaságát.

2.3. „Ott felejtették”

A képen madárijesztő áll tartórúdján, egyedül. Amint a környezetéből látszik, már betakarították körülötte a termést, s a magára hagyott figurára lehet mondani: „Ott felejtették”. A rúdon lógó ruhafélék a szokásokkal: kalap, kabát, sál. A figura tehát nem élőlény, bár a kártevők számára (őket fenyegető, elriasztó) élőlényt formál. Maga a nyelvi frázis a szemlélő lehetséges kommentárja: értelmének a népi szemlélet szerint tárgyas szintje is van, érvelő szándéka is.

A modell itt is valóságos, elhagyott madárijesztő.

A madárijesztőt ábrázoló alkotás címét természetesen nem mondja

„Tizenöt forint szála”

„Cigarettaszünet”

maga a figura; mond(hat)ja viszont bárki, akinek a szeme elé tárul az adott kép. Ilyen módon tehát a cím kifejezése a látvány lehetséges magyarázataként hangozhatik el: mintegy „a néző teszi hozzá” a képhez. Ráadásul éppen ebből a jelenetből vezethető le az elhagyottságnak általánosabb hangulata is, amikor a ruhadarabok együttese az emberre csupán emlékeztet, az embert csak jelzésekkel képviseli.

Az „Ott felejtették” igéjének múlt idejű formája önmagában is valami elmúlóra, a jelenből visszafelé indulva megközelíthető jelenségre vonatkozik, s ez az elmúltság, a ma már nemigen tapasztalhatóság szimbolikusan is érvényes a képre. S ami az egészre igaz, igaz a részletekre is: maguk a ruhadarabok is idejüket kiszolgálták, a madárijesztőre akasztva az eredeti céljukat, az emberi test burkolását, hidegtől való óvását mint az elmúltat jellemzik. Ilyen módon a képnek van valamiféle archív, valami múzeumi jellegű érvényessége is.

2.4. „Krumpli van eladó”

A kép négy részre osztott falusi ablakot ábrázol, a cím a jobb alsó sarokban (osztásban) nyomtatott betűkkel áll három sorban:

KRUMPLI
VAN
ELADÓ

Ez a fajta reklámozás a falvak világának sajátja volt (talán itt-ott még ma is sajátja). Nem véletlen, hogy Weöres Sándor rövid szövegét így indítja: „Van-e szoknya eladó?” (Vásárban) A sorrendben legfelül áll az elsődlegesen tematizáló szó, a „KRUMPLI”, hiszen akit nem érdekel, már nem is kell tovább olvasnia. A folytatásban a „VAN / ELADÓ” nyomtatékos(abb) felhívás, a kínált mennyiségre is utalhat. Gondoljunk arra, hogy az egyszavas kiíráshoz képest (KRUMPLI), vagy a kétszavassal összevetve (KRUMPLI ELADÓ) milyen többlete van a képen látható háromszavas közlésnek.

A kép nem köthető a festő egyetlen vizuális élményéhez: a falvak és tanyák korábban szokásos hirdetéseit példázza.

Az ablakreklám szövege betűivel is jelen van a képen. A nyelvi

forma az apróhirdetésnek a sajtóban kialakított/kialakult szövegsajátosságai előtti hirdetés megfogalmazását idézi. (Az apróhirdetés azzal kezdődne: „Eladó...”.) Gyermekkoromból még emlékszem a polgármesteri hivatal épületének tetejére szerelt (a Községházán működő) hangszóró zörgő harsányságára is, a kisbíró dobolásakor elhangzó szövegre is. Ezekben a „Közhírté tétetik...” bevezetés után elhangzhatott valami hasonló, mint amit az ablak négyyszögében látunk. (*Krumpli van eladó Kovács Istvánnál, a Pacsirta utca 68-ban...) Az adott kép szituációjában persze elég annyi, amennyit írva látunk: értelemszerűen abban a házban vásárolhat a vevő, amelynek az ablakában a feliratot olvassa.

A „Krumpli van eladó” pontosan érzékelteti azt az elmúló világot, amelyben az egymás közelében élők egymásnak adták tudtára a híreket. (L. a formulában is: „Adatik tudtára mindenkinek, akit illet, hogy...”.) Maga a kiírás, annak pontos nyomtatott betűi utalhatnak arra is, hogy a nem íráshoz szokott kezek gazdája megkért valaki (iskolába járó?) fiatalot a megformálásra. (A tanyák és a falvak lakói a „burgonya” elnevezést nemigen használták.)

Ma az utak mentén mintha inkább csak egyszavas reklámozás látszanék: „Dinnye”, „Szőlő” stb. A képen látható felirat (és egyben a cím) az elmúlóban lévő paraszti valóság valamiféle rendezettségének, nyugalmanak (szintaktikailag is jellemző) megnyilvánulása lehet.

3. Hogyan jött létre a cím?

Beszélgettünk a festőművésszel. Stéhlik János elmondta, hogy a képeinek rendszerint az éves munkaperiódus után, a kiállításra vitel előtt adja meg a címüket. Ennek az a szokása alakult ki, hogy a műteremben maga elé teszi az elkészült anyagot, s rendre elnevezi az egyes darabokat. A címek adásában kerüli azt a sztereotípiát, hogy a téma megnevezése szerepeljen címként (szokásos ilyen címek: „Alkonyat”, „Táj felbőkkkel” stb.): inkább olyan, az értelmező tevékenységgel kapcsolatos hangulati tartalmat ragad meg, amely mintegy lehetséges inferenciaként, implicit módon következhetik mindabból, amit az alkotás a figuráiban vagy a szín- és formavilágában valóságosan a néző szeme elé tár. Legyen például a „Misztikus hangulat” című képe: a

bolthajtás keretében két égő gyertya áll, mögöttük kis belső tér látszik. Maguk a gyertyák nem indokolnak misztikát: ahol nincs villany, pl. pincékben is kell világítani. Azaz a festőtől néhány éve valószínűsített kis szerb templom hangulata a látottakhoz a cím segítségével idézhető elő, teremthető meg, sugalmazható.

Úgy látszik tehát, hogy a fenti gondolatmenetben tárgyalt címadási jelenség nem más, mint eredmény: ezzel az eljárással Stéhlik János tudatosan eltér a szokástól. A cím hatása felől nézve pedig az élőszó közvetlensége, szituációt teremtő, felidéző ereje mindenképpen releváns.

Illyés Gyula így ír a változatosságra törekvésről az irodalomban: „Minél jobban tudjuk, mert kiszámíthatjuk, annál kevésbé ízleljük azt, amit ma terem nekünk. A kötetet, amely nem lep meg, azaz nem ad újat abból, ami csak versben mondható el, kár kinyitni. Boldogan szoktuk meg a költőket. De viszolygunk, ha megszokottal traktálnak... Nem lehet elégszer leírni: a költészetnek egy komoly ellensége van, az irodalom. Mi hátráltatja egyre kisebb területre, végül egy fellegrábra vagy szegénylegénytanyára a költészetet? Az, ami annyi más téren diadal: a maga-megismétlése. Kronoszt nem eszik, nem üldözik úgy a nemzettjei, mint a Múzsákat.”

4. Hasonlítsuk össze a fenti képeket és címeket más lehetséges címekkel!

A Petőfi-Benkes szerzőpáros kreatív-produktív gyakorlataiban a résztvevők jellemzően teendője volt, hogy címet kell adniuk (verbális és multimediális) szövegeknek. Sőt: a feladatok elvégzése után indokolniuk kell választásukat.

4. 1. *Kézenfekvő volna a némit ábrázoló képnek a „Virágárus” vagy „Virágárus néni” vagy „Krizantém” tematikus címet adni. Ebben az esetben a sablonos, szokásos (és Stéhlik János kerülte) megoldást választanánk. Ha inferenciákra törekednénk a címadásban, akkor lehetne a „Megveszi?” vagy „Mennyit adjak?” kérdést a néni szájába adni; a vevő felől nézve pedig a „Hogy adjá?” vagy a piacra mint az alku helyére vonatkoztatva az „Enged belőle?” kérdés adódhatik. Mindkét esetben jellemző, hogy a csupa élet, szinte megszólaló asszony alakja sugallja a fenti megoldásokat.*

4. 2. *Az úttisztító munkás képének szokásos címe lehetne „Gigaret-*

ta” vagy „Pihenő” vagy „Szünet” is. A Stéhlik János választotta címben több az élet, inkább kinálkozik „hangosításra” is. Ha valami „likkfangosabb” címet keresünk, lehetne „Megálltam” vagy „Mára ennyi” elnevezése. (Az utóbbi nyelvi formájánál fogva kissé többet is mond, mint amennyit a vizualitás.) Következtetéseken alapulhatna az „Egy kis öröm” vagy a füstölésre is vonatkoztatva a „Megmaradt”.

4. 3. A „*Madárjesztő*” cím *eléggé megszokott lenne*, hasonlóképpen az „Ősz végén” vagy az „Őszi táj”. Ha hatásosabbat keresünk, lehetne „Egyedül” vagy „Magány” vagy akár „Már nem ijeszt” a cím. (Ez a legutóbbi közülük a legbeszédesebb.) Tovább következtetve lehetne az elnevezés „Mire vigyázzak?” vagy „Várakozó”, sőt „Tavaszcímzés” is. A címek sorozatából nyilvánvaló, hogy a címet adó egyéniség közel ugyanazt jelentős különbségekkel formálhatja meg nyelvileg: az „Ott felejtették” következtetése előbb kapcsolatban van a látvánnyal.

4. 4. A *reklámlablak képének szokásos elnevezésében* szerepelhetne maga az „Ablak” vagy „Ablakban”, átfogóbban a „Hirdetés”, kissé maibb megfogalmazásban a „Reklám”. Ahhoz, hogy a hangulathoz többet éreztesen meg a nézővel, s ráadásul újabb konnotációkat indítson, lehetne a cím „Hogyan hirdessek?” vagy „Krumplit vegyenek!” vagy „Őszi reménykedés”. Az első a meghirdetés módját, a másik az eladási szándékot, a harmadik a pénzhez jutás lehetőségét állítja a középpontba. (Mindegyik újabb következtetéseket indít el.) A Stéhlik János által választott megoldás nem áll ellentétben egyikkel sem, de úgy határos, hogy többféle következtetésre nyújt lehetőséget.

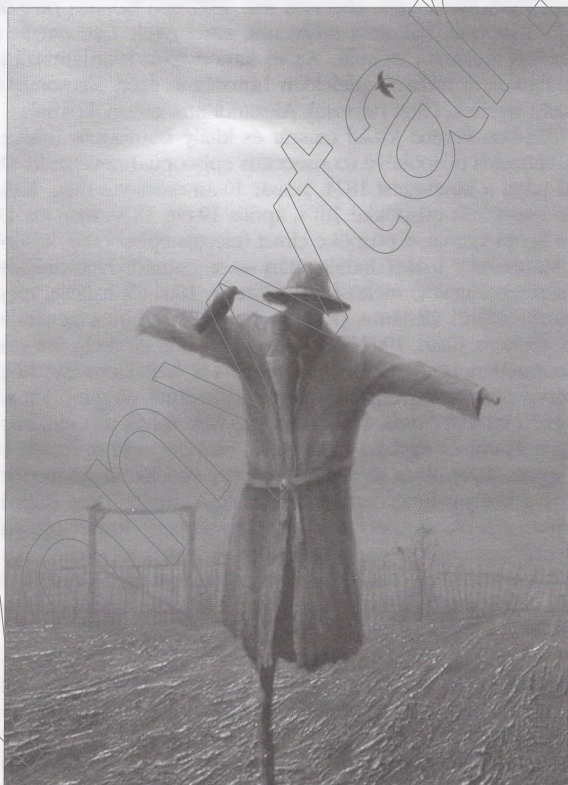
5. A festmény, kép és cím együttese

A néhány képből álló sorozat csak korlátozott érvényű következtetésekre ad alapot az elemzőnek. Felvillantottunk néhány olyan tényezőt a címek és a képszövegek együtteseinek értelmezéséből, amelyek hozzájárulhatnak a verbális-grafikai médiumokból álló szövegek egy típusának vizsgálatához. Ebben a típusú művészi alkotásban (Petőfi S. J. szerint multimediális kommunikátum-ban) Stéhlik János festőművész sajátos címadása speciális befogadói/nézői értelmezésekhez vezetett. Mert négy elem van: a név, a dolog, a név ismerete, a dolog ismerete. (Augustinus: A Tanítóról 9, 27.) Úgy véljük, a festmények világához közelebb kerülhetünk – a név ismerete által is.

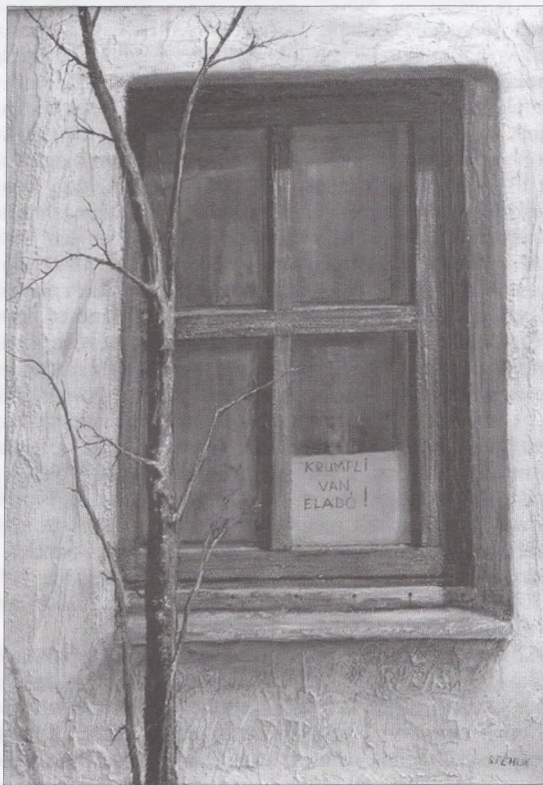
Nagy János

Irodalom

- Benkes Zs.–Nagy L. J.–Petőfi S. J.: Szövegani kaleidoszkóp. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1990.
 Horányi Örséb: Vizualis szövegelmélet. Kandidátusi értekezés. (Kézirat) MTA Kéziratár, Bp. 1985.
 Illyés Gyula: Bevezető szöveg a Dólt vitorla c. ciklushoz. Idézi: Benkes–Nagy–Petőfi, 32.
 Kibédi Varga Áron: Ami a szöveg és a kép között van. A határ problematikája. Korunk 2000. 71–78.
 Kibédi Varga Áron: Text and Visuality. Rodopi, Amsterdam. 1999.
 Pethő Ágnes (szerk.): Képválaszték. Tanulmányok az intermedialitás tárgyköréből. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2002.
 Petőfi S. János: A szöveg mint komplex jel. Bevezetés a szemiotikai-textológiai szövegelméletbe. Akadémiai Kiadó, Bp. 2004.
 Petőfi S. János–Benkes Zsuzsa: A szöveg megközelítései. Iskolakultúra, Bp. 1998.
 Petőfi S. János–Benkes Zsuzsa: A multimediális szöveg megközelítései. Iskolakultúra, Bp. 2002.

„Ottfelejtették”

„Krumpli van eladó”

„Ha csak egy napra is, de kineveztettem püspököknek”

Németh József csanádi püspöki helynök

A szegedi születésű Németh József 42 éven át volt főlszentelt püspök, a csanádi egyházmegye püspöki helynöke. Négy főpásztor: Bonnáz Sándor, Dessewffy Sándor, Csemoch János (később a történelmi Magyarország utolsó hercegprímása) és Glattfelder Gyula mellett szolgált, de soha nem nyert tényleges főpapi méltóságot, megyés püspöki kinevezést. Éppen 37 éve volt püspök, amikor a 37 éves Glattfelder átvette a püspökség kormányzását. (Péter László: *Püspökköszöntő*. In: *Szöregi délutánok*. Bp., 1994. 480–481.) A csanádi papság körében nagyon népszerű volt: segítőkészsége, egyszerűsége, szerénysége, s óriási klasszikus műveltsége, latin nyelvtudása miatt.

Habermann Gusztáv lexikonjában (*Személyi adattár a szegedi polgár-családok történetéhez*. Szeged, 1992. 201.)

olvashatunk Németh József életéről, de az összefoglalásban rengeteg a pontatlanság. Németh József György 1831. április 20-án született Szegeden. Édesapja Németh József, édesanyja Szekula Katalin volt. Keresztzülei: Ivánkóvits Ferenc szűrszabó mester és Baumgartner Katalin. A palánki Szent Dömötör templomban keresztelte meg Tóth Pál, Kreminger György esperesplébános káplánja. Régi szegedi iparoscsaládból származott, rokonai között több céhmester találunk. A kalaposok 1815-ben megalakult céhét 1834-ben Szekula János, 1850-ben Szekula György vezette. Középiskolai tanulmányait a szegedi piarista gimnáziumban végezte, majd a temesvári szeminárium növendéke lett. 1848-ban másodéves teológushallgató volt. (Schem. Csan. 1848. 106.)

A szabadságharc idején — Sary Mihály papneveldei spirituális 1849. április 24-én kelt jelentése szerint — több társával együtt honvédek állt. Életrajzát a szöregi káplánként is tevékenykedő Ambrus József. Az 1848 és 49-ik évi szabadságharcban részt vett római és görög katolikus paphonvédek albuma (Nagyikinda, 1892.) című könyvében is olvashatjuk. Guyon Richárd, majd Vécsey Károly seregében szolgált. Részt vett az 1849. augusztus 9-i temesvári csatában, a szabadságharc utolsó ütközetében, s ott volt a világosi fegyverletételnél is. Az osztrák császári hadseregbe való besorozástól megmenekült, mint szolgálatra alkalmatlant bizonyítalan időre szabadságolták. (Kováts Sándor: *A csanádi papnevelde története 1806–1906*. Temesvár, 1908. 351–354.) Tanulmányait elsőéves kispapként kezdte meg ismét, az 1849/50-i tanévben. (Schem. Csan. 1851. 161.)

1852. november 22-től 1853. november 2-ig a püspöki iroda tollnoka (actuarius) volt. A tollnoki teendőket olyan végzett teológusok látták el, akiket korhiány miatt lehetett főlszentelni. Ha ilyenek nem voltak az egyházmegyében, akkor jól tanuló negyedéveseket kértek meg. Az előadásokat ugyan nem kellett látogatniuk, de kötelesek voltak havonta referálni, fél évente pedig vizsgázni a tananyagból. 1853 novembere és 1854. novem-

ber 19. között püspöki protokollista és levéltáros. 1854. augusztus 24-én szentelte pappá Csajághy Sándor püspök. Rövid ideig segédlelkészként szolgált a Temes megyei Hiedegkúton. 1855. február 26-tól szertartásmester és levéltáros a temesvári egyházmegyei hivatalnál. 1856 januárjától 1857. július 20-ig szentszéki jegyző és előadó. 1857 és 1863 között a papnevelő intézet lelki vezetője, spirituális, majd 1870-ben rektora. (Kováts Sándor: i. m. 511–515.)

Németh József az 1860-as évektől kezdve a püspökség legtekintélyesebb papjai, legfontosabb vezetői közé tartozott, s nagy szerepe volt az egyházmegye kormányzásában. 1863-tól püspöki ceremóniárius (szertartásmester) és szentszéki jegyző. A svájci származású Bonnáz Sándor püspök 1870-ben csanádpalotai plébánossá ne-

vezte ki. Lelkész állását nem foglalta el, mert 1871-ben a csanádi székeskáptalan tagja, kanonok lett. 1871-ben Bonnáz püspök két új kanonoki stallumot szervezett, ezzel nyolc főre emelte a káptalan tagjainak számát. Az új kanonokok javadalmazását azonban nem tudta megfelelően biztosítani, ezért alacsonyabb díjazást nyertek. Őket nevezték Alexandrinus-kanonokoknak.

1874-ben Ferenc József császár és király Isauropolis főlszentelt, címzetes püspökévé (consecratus episcopus) nevezte ki. IX. Pius pápa a kinevezést 1874. január 16-án erősítette meg. Kalocsán szentelték püspökké 1874. április 19-én. 1879. március 13-án a Scopi választott püspöke címet (electus episcopus), később — Martinszky József halála után — a csanádi nagypreposti (praepositus maior) méltóságot nyerte el. 1884-től haláláig megszokás nélkül általános püspöki helynök (vicarius generalis) volt. (Schem. Csan. 1907. 217.) Az egyik korabeli újság írta róla: „Türeletlenebbül senkinél nem várta a közvélemény, hogy megyés püspök legyen, mint Németh Józsefnél. Mégsem lett soha az.” (*Szegedi Napló*, 1916. nov. 13.) Mik voltak az okai, hogy magas állami és egyházi kitüntetései ellenére sem nevezték ki? Az egyik: 1848/49-es szereplése, papnövendékként honvédek állt, s a magyar függetlenségért harcolt. A másik: Tisza Kálmán miniszterelnök személyes ellenzése. Németh József ugyanis helynökként engedte papjainak, hogy — akár a szöszékről is — bírálják a kormányt, s a képviselőválasztásokon ne a kormányzó szabadelvű pártot, hanem az ellenzéki függetlenségeket támogassák.

Az 1880-as években Ferenc József Aradra látogatott. A szervezők eredetileg a fogadó küldöttség élére Haynald Lajos bíborost, kalocsai érseket szánták, de később Németh József mellett döntöttek. Üdvözlő szavaira így válaszolt a király: „Szívesen fogadom a katolikus papság hódolatát, ha politikai élet hulláma- itól távol tartja magát.” Elterjedt volt egy szállóige, amelyet az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszternek tulajdonítottak. Gróf

Apponyi Albert állítólag a következőket mondta Németh József előléptetéséről: „Ha csak egy napra is, de kineveztetem püspököknek.” (*Szegedi Napló*, 1916. nov. 13.) Erős magyar nemzeti érzése és ellenzéki politikai magatartása miatt nem lehetett javadalmazás, tényleges főpásztor. Kortársa, az egykori rókusai plébános, a szintén szegedi születésű, de kormánypárti Ivánkovits János 1896 és 1904 között rosznyói megyés püspökként tevékenykedett. Az iskolaszervező Oltványi Pál prépost neve fölmerült a veszprémi püspöki széke betöltésekor 1887-ben, de a méltóságot báró Hornig Károly (későbbi bíboros) nyerte el. Jászai Géza, belvárosi apátlébános pedig 1910-ben lett Sebenico címzetes püspöke.

Németh püspök 1889 és 1890 között káptalani helynök, majd a püspök helyettese lelki ügyekben, általános ügyhallgató. 1899-ben az uralkodó a Vaskoronarend második osztályával tüntette ki. X. Pius rendeletére, Dessewffy püspök betegsége idején 1905. augusztus 10. és 1908. május 10. között a csanádi egyházmegye apostoli kormányzója (administrator apostolicus). 1908-ban Temesvár szabad királyi város díszpolgárává választották. Elnyerte a Ferenc József-rend nagykeresztjét a csillaggal. Az Apostoli Szentszék pápai trónálló, pápai prelátus és római gróf címet adományozott számára. (Schem. Csan. 1916. 180.) Csernoch János és Glattfelder Gyula főpapsága alatt végig helynök-ként szolgált, s a kettejük közötti intercalaria idején káptalani helynök volt 1908. május 10. és 28. között. 1904-ben, aranymiséjén kitért az ünneplés elől és Máriaradnára zarándokolt. Az egyházmegyei papság javára 7000 forintos alapítványt tett. Végrendeletében vagyonát jótékony célokra, s a püspökség javára ajánlotta föl. 86 éves korában, mint az egyházmegye legidősebb papja hunyt el Temesvárott 1916. november 12-én.

Glattfelder Gyula körlevelet adott ki Makón, megörökítve Németh József érdemeit, vázolván életútját, tevékenységét. „Papi és püspöki ténykedése bensőséges hitet, a szent írtok megértéséből táplálkozó kegyeletet tártak a szemlélő elé. Fiatal és öreg papnak egyaránt például szolgálhatott viselkedése, összeszedett és buzgó magatartása a szertartások és egyházi ténykedések közben.” (Ord. Circ. Csan. 1916. 101–102.) A főpásztor méltatta magyarságszeretét, következetes ellenzéki álláspontját.

„Hazáját nem hangos szóval, hanem tüzes lelkesedéssel, fáradhatatlan tevékenységgel, s ha kellett, fegyverrel szolgált és védte. Meg nem alkuvó magyar érzése közismert volt, s ha miatta félreismertetésben is volt része, ez biztosította számára egész Délmagyarország lelkes tiszteletét és szeretetét.” (Uo.)

A *Szegedi Napló* nekrológiájából. „Klasszikus volt a tudása, s a klasszikus latin nyelvet nálánál tökéletesebben kevesen beszélték. Gyönyörű főpapi alak, férfias arc, imponáló megjelenés. Méltóság és gyermekes szelídség a tekintetében egyaránt. Szónoklatával, amely nem ismerte a frázisokat, el tudta bűvölni hallgatóit. Ritka népszerű volt, papsága bálványozta...” (*Szegedi Napló*, 1916. nov. 13.) Németh püspök lelki üdvéért minden csanádi plébániaegyházban szentmisét mutattak be. A temetést megelőző napon a harangok fél órán át szóltak az összes templomban. Szegeden gyászbölgöt tüztek a városháza tornyára, s gyásztáviratot küldtek a csanádi káptalannak.

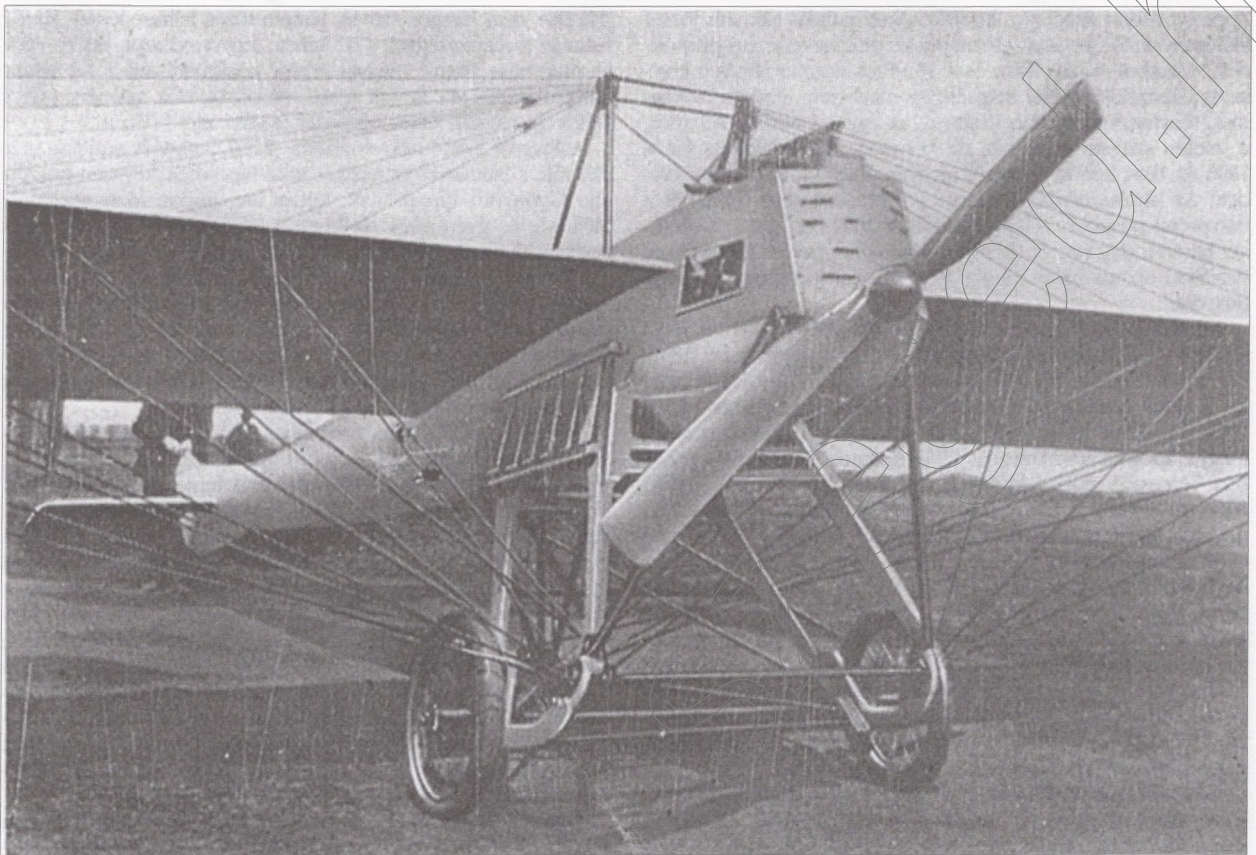
Németh Józsefet 1916. november 10-án helyezték örök nyugalomra a temesvári székesegyház kriptájában. A szertartást és a gyászmisért Glattfelder Gyula végezte. A temetés előtt fél órával Temesvár törvényhatósága, Geml József polgármester vezetésével rendkívüli közgyűlést tartott és jegyzőkönyvben öröközte meg az egykori díszpolgár, egyházi vezető érdemeit, aki 1846 óta volt a város lakója. Szeged közgyűlése is megemlékezett a város magas főpapi méltóságba jutott szülöttéről. A temesvári temetésen a várost Somogyi Szilveszter polgármester és Gaál Endre kultúratanácsnok képviselte. A szegedi esperesi kerület papsága nevében Várbelyi József kanonok, Galler Kristóf pápai kamarás, Zadravecz István alsóvárosi ferences gvardián (később tábori püspök), Brejsach Béla rókusai plébános, Tatarek Béla minorita házfőnök, Szabados István hittanár és Karácsonyi Guidó belvárosi káplán volt jelen. (*Szegedi Napló*, 1916. nov. 16.)

Németh József gyermekkorát, középiskolai éveit Szegeden töltötte, később is gyakran látogatta édesanyját, rokonait. Sokszor járt a városban bémálni, a legtöbb szegedi (és csanádi egyházmegyei) lelkész ő szentelte pappá. 1883-ban tagja volt a királyt fogadó bizottságnak, 1890-ben fölszentelte a restaurált belvárosi templomot.

Miklós Péter

A temesvári gyárvárosi plébániatemplom 1901-ben

A Tóth testvérek továbbfejlesztett gépe

Az első „repülőmozdony” Szögedében

Tóth József 1912-es repülési bemutatója

A repülés (h)őskorában az aviatikusokat rendszerint hőbortos, külön-külön tartották, de leginkább örültek nekik. Ennek az ősrépülő korszaknak volt egyik kiemelkedő tervezője és pilótája Tóth József.

Tóthék – mert testvére, Kálmán is a „megszállottakhoz” tartozott – 1910-ben emelkedtek levegőbe és több száz métert repültek, amit akkoriban már jegyeztek a „légi böjzen”. Később vásároltak használtan egy 30 lóerős Esser típusú német motort és átalakították a gépüket, amit vidéken akartak kipróbálni. A Tóth testvérek repülőgépe volt az első teljesen burkolt héjtörzsű monoplán, de további előremutató konstrukciós megoldásai is voltak (a gép megsemmisült, azonban 1:10 léptékű modellje látható a Közlekedési Múzeumban).

A vidéki bemutatósorozat előtt Tóthéknak épkezláb ötletük támadt: felkérték az akkor igen népszerű ifjúsági lapot, a Zászlónkat, hogy támogassák őket „égen járásukban”. Először a szerkesztőség egyöntetűen elutasította őket, hivatkozva a teljesen üres kasszára meg arra, hogy ha évente van is némi haszon, azon legfeljebb fogpiszkálót vehetnek, de nem motort. A főszerkesztő azonban nagyra értékelte, hogy a bolondos repülés végre nem hat felvonásos drámát akar rásózni a lapjára, ezért belehallgatott a részletekbe is. Tóth Jóska – aki „szalmájára nézve” kicsit hitványka volt, ahogy az idő tájban mondani szokták az aprócsontú emberre – előadta, hogy az ő gépe abban különbözik a rákosmezei hangárokból állóktól, hogy repülni is tud. Arra a logikus kérdésre, hogy akkor miért nem repül? – jött a még logikusabb válasz: mert kellene bele egy motor. A hat-nyolcezer koronába kerülő hajtómű fejébe azt ígérték az aviatikusok, hogy Zászlónk névre keresztelek a gépet és reklámozzák a lapot. Még nem tudni milyen illet szállta meg a felelős kiadót, de azt mondta a redakció vezetője: „Hát jó, pingáltassa rá a gépjére a Zászlónk nevét, azt hiszem, nem lesznek egymáshoz méltatlanok”.

Tóthék a sovány támogatásból egy viharvert ócskavasat tudtak venni, amit csak Rákoson csúfoltak motornak, de azért repült. Először hosszabban, azután körbe és egyre magasabban. Ekkor az idősebb Tóth, a pilóta, olyat szólt, hogy most már a bibliából ismert „csengő ércre és pengő cimbalomra” vágyik. Ez „deszifirozva” annyit jelentett, hogy pénz: és cigány zenés vacsorát szeretne a diadalmas vidéki bemutató után.

Egy ötlet százat csinált, végül kilencvenkilencet elvetve úgy határoztak, hogy 1912. június 30-án a Zászlónk Szegeden fog repülni. Azt gondolták a lapos alföldön nincs mibe ütközni, no meg hadd okuljon arafelől is a magyar és az ott élő diáksereg, akik a lapot olvassák. Mivel a fővárosi újságok harsonaszavú cikkeiben reklámozták a vállalkozást, amikor megérkezett a „szerkezet” és a hét főből álló szerelőgárda Szögedében már várták őket. A kíváncsiság nagy úr, de a gyanakvás sem állt távol a szabad királyi város „pógáraitól”. Amikor a díszes kompánia végigment a Kárász utcán ilyen párbeszéd volt hallható:

– Kik ezök, komám?
– Mán én úgy vélelkszők, hogy alighanem a röpülősök, mer’ nagyon gyengedongájuk az árvák.
– Osztan tényleg röpülnek?
– Majd mög látjuk. Ott lösz komám?
– Én ott!
– Osz, vált-é bilétát?
– A fenét! Ha láti az embör, ingyen is láti. Ha mög nem, akkor lé-kötömi a derekukat, mer’ becsaptak.

Miután a szögedi rendőrkapitányságon leszurkolták az ötven korona engedélyeztetési díjat, lementek repülőstől a tiszaparti sétányra és várták a futárt, aki majd diszebedre hívja Szeged nevében a repülés első helybéli hőseit. Vártak estig, de hiába. Ekkor cseresznyét vettek és elköltötték egy ingyen-padon, mert a Széchenyi téren akkoriban két krajcárban állapították meg egy szék árát a színes cserepekkel betetözött Városházán. A történeti hűség kedvéért megemlítendő még, hogy a jóllakás illúzióját fokozandó a magokat is lenyelték.

Másnap azért a kitűzött időben megjelentek a lóversenyterén, ahova már koradélután özönlött a nép és megállt a teret szegélyező utak szélén. Arra a szíves invitálásra, hogy „méltóztassanak beljebb fáradni” nem mozdult senki, mondván: „jó lösz itt is”. Így azután fizető néző nem volt. Aki mégis beljebb ment, azt a „stáb” – legalábbis megyei alispánoknak kijáró – protokolláris ovációval fogadta, amíg ki nem derült róla, hogy tiszteletjegye van az „ipsének”. Az a számításuk tehát nem vált be, hogy lesz itt pénz, mint kutyán szőr, vagy halon pikkely. Amikor a legjobban számoló

Tóth József első repülőgépe, amivel a szegedi légtérben is szállt

aviatikus összeadta a bevételt: három korona kilencvenhét fillér jött ki neki. Ezt a „summát” azután a jelenlévő városi végrehajtó ellenőrizte. Egy „üpesti” vagyis hamis koronást nagylelkűen visszaadott, a többit pedig zsebre tette „kultúradó” címen és meg is magyarázta: ez az összeg veti meg az alapját a majdan Szegeden emelendő aviatikai szobornak. Sok szép szobra van ugyan a városnak, de ez még várat magára ...

A bemutató repülés azonban viszonylag jól sikeredett, ha nem is közgazdaságilag. Hét óra felé, a lemenő nap vöröslő fényében a magasba emelkedett Tóth József gépe és két hatalmas kört írt le az égen, úgy hatvan-hetven méter magasságban. A potya közönség, szó szerint szájátva bámulta, majd tapsolni méltóztatott. A repülőgép simán leszállt, de többé nem akart a légbe lebbenni. Tóthék próbálkoztak ugyan vele, de a „Zászlónknak” több esze volt: ezért a pénzért nem jár ráadás. A közönség lassan elszéledt, az aviatikusok pedig legyalogoltak a városba újabb cseresznye-bankettre ...

Ezzel az átabotában megszervezett bemutatóval mindenesetre Szeged belépett a hazai repülés-városok sorába, aminek később komolyabb folytatása is lett (lásd: a szegedi reptér, az 1920-as években az itt működő katonai repülés kiképzés, utasszállító repülés, légiposta stb.) Napokig beszédtem a városban a bravúros légi parádé meg a pilóta személye. Abban mindenki megegyezett, hogy „akkurátus egy ember ez a Tóth” és találgatták, hogy: vajon hova való? Rögtön akadt persze egy „madzagszerkezetre járó ruhájú” (ez a „gatyás” korabeli fedőneve) tudálekos magyar, aki rávágta: „Szögedi fiú ez, de talpig. Az anyja kofa vót a marstéren, az apja móg ócskavasas”.

„Mindgyán gondútam hogy kofa gyerőke, mer’ különben nem bírna ki az iszonyatos lármát, amit a mozdonya csinyál” – hagyta jóvá Jóska „családfáját” a másik „bölc” öreg. Pedig hát, Tóthék természetesen nem voltak idevalósiak és nem is volt csörfös kofa a mamájuk meg ócskavasas az atyjuk (ez az utóbbi egyébként jól jöhetett volna a repülőgépek barkácsolásánál). Ösztönös lélektani megfontolásból persze nem mondták el az igazságot az öregeknek, hadd higgyék: van egy földijük, aki „röpünyi tud” ...

Voltak azonban „isten félőbb” szemtanúk is, egyikőjüket érdemes idézni: „Dejszen nem is lösz ennek soha jó vége. Nem engedheti mög a jó Isten, hogy azér’ mer’ a ravasz nímöt mán’ illent is kifundát, hát akkó most ott kasmatoljon a gyarló embör az ü mennybéli lakása tomáca előtt. És még hozzá egy ilyen csenyevész gyerök ...”

Ami Tóth József termetét illeti, azt bizony Szegeden nem állták meg szó nélkül és majdnem többen beszéltek róla, mint „repülőmozdonyáról”. A végén azonban a tárgyilagossabbak azért megjegyezték: „kicsi a bors, de erős” – no, móg szállni is tud ...

A Zászlónk „márkanévű” repülőgépnek és aviatikusainak kalandokkal tarkított alföldi körútja Hódmezővásárhelyen a libalegelőn folytatódott, majd pedig átkutyagoltak (nem repültek, mert, hogy kocsin vitték az „égi mozdonyt”) a hagama szágú Makóra föllépní, pontosabban fölszállni. Az ott történeteket azonban a helybéli krónikásoknak kellene feldenteniök. Biztos megémé a fáradozást és valószínű kikerekednék abból is egy utólagos tudósítás ...

Takács Ferenc

Márton Lajos, a „Zászlónk” rajzolója így örökítette meg a szegedi aviatikus-küldöttséget (középen a „hitványka” Tóth Jóska)

Ősnyelvi bűvöletben

Kakuk Mátyás: Etymologia eclectica

Édes öröm és bús keserűség egyszerre fogott el, amikor kézbe kaptam *Kakuk Mátyás* könyvét. Hogyne örülnék, amikor hajdani évfolyamtársam és jó barátom kötetét olvashatom. (Régtől fogva vallom Mikszáthtal, semmi nem köt úgy össze embereket, mint az iskolapadok emléke. Azóta ugyan tudom, a biliárdasztal is össze tud legalább annyira kötni, de ez más lapra tartozik.) Ő ugyan főiskolára fejelte rá az egyetemet, de diákként együtt nyelvészkedtünk két szép évet. Végre meg is jelent munkálkodásának talán legnagyobb foglalata. Évek óta tudom, hogy dolgozik rajta, többször küldött kóstolót. És hogyne keseregnek, amikor most is azt olvasom, mindjárt az elején, hogy fejében valamely gondolatok más vágányon járnak. Bőséges és baráti levelezésünkben többször elvitatkoztunk már, újabbakkal előhozakodni nehezen tudnék.

Hottentottául van ez így mondva, magyarítanunk kell. Pályánkra készülöben a szófejtés mindkettőnk munkálkodásának kedves ágazata volt. A magam sorsa úgy alakult, hogy félre kellett tennem későbbi időkre – ami föltehetően örökre elmúlt –, kedves barátom pedig, íme, előállhatott egy kötetre való eredetmagyarázattal. Szívemet melengető munkálkodás. Süppedős területe ugyan a nyelvészetnek, alig van két ember, akinek ugyanarra a srófra forog az esze kereke, amikor egy-egy szó gyökereit igyekszik előásni a régmúlt rétegeiből. Többször mondhattam, fontos az a munka, amit végez, nemzettudatunkat élesíti, és ha csak néhány állná meg a helyét a tudomány kémileetlen vitáiban, akkor is méltó az elismerésre. Lehet, hogy közben laposra verik a más nézeteket vallók, de így szokott ez lenni.

Félbe-szerbe hagyott múltam egyáltalán nem jogosít föl arra, hogy a rostát rázzam, a barátság azonban kötelez. Az elismerésre is, meg arra is, hogy legalább azt említsem, amire még képes vagyok.

Megindítóan szép címet adott könyvének: *Etymologia eclectica*. Bár a nyelvészet teljes erőbedobással küzd az idegen kifejezések ellen, szakmai *tolvajnyelvébe* sokszor keverednek latin szavak, ezt azonban fordítanunk is fölösleges. Eklektikus, tehát egymáshoz nem mindig kapcsolódó nézeteken alapuló nyelvhasonlítást, szóeredeztetést jelent. Családjából kitelik az illusztrátor is – lám, megint egy latin szó – *Tünde* lánya Vásárhelyen lett festőművész. Hogyne segített volna apjának!

Tartok tőle, zuhatagként érnek el a vallási tanokban gyökerező vádak. Aki nyilvánosság elé lép nézeteivel, számíthat rá, vagy homlokon csókolják, vagy hókön verik. Bízom benne, nem kell pápábbnak lennem a pápánál. Hadd szántsak eléjük egy barázdát *II. János Pál* szavaira támaszkodva. Emberré válásunkat ugyan isteni gondviselés ajándékának vallja egyik enciklikájában – körlevelében –, de a tudomány eddigi lépegetésére építve elfogadja az evolúciót – a törzsfajlódást – is. Ez pedig azt is jelenti, hogy a teremtés szép bibliai képeit előbb-utóbb kénytelenek vagyunk fölcserélni az egymásból ala-

kulás kegyetlen kínjaival, és gyönyörű következményeivel.

Az az érzésem, a bábeli nyelvzavarodás legendáját is másként kell értenünk. Ha az embertan azt vallja, hogy a földkerekség több pontján termettünk, ráadásul iszonyatosan hosszú idő alatt, netán természeti katasztrófák áldozataként, akkor az egyetlen *ősnyelvet* föltételezni akkora ingovány, el lehet benne akadni. Madarászoktól olvastam, hogy valamelyik hegylánc egyik öblözetében magnetofonra vették valamely madarak vészrikoltását, és azt tapasztalták, akárhányszor játszották vissza, a fajtához tartozók mindig riadtak. Ha azonban ugyanannak a hegyláncnak másik öblözetében hangoskodtak vele, ugyanannak a fajnak az egyedei már a fülük botját se mozdították rá.

Meg se értették. Más volt a *tájszólásuk*?

Magam szívesen ide veszem a tudományt az a megfigyelését is, hogy a költöző golyák egy csoportja térképészeti tájékozódás nélkül is a Boszporusz fölött röptüli át a Földközi tengert, a másik meg *Gibraltárnál*. Ahol legrövidebb az út a víz fölött. A két út választási határán válik ez érdekessé, az utca egyik oldalán fészkelők erre mennek, a másikon lakók pedig arra. Valamilyen *golyái megbeszélésnek* biztosan van köze hozzá, de mi történik, ha nem ugyanazt a nyelvet beszéli az egyik, mint a másik?

A madár nem ember, mondhatja bárki, és természetes igaza is van. De ha rájuk vonatkoztatva igaz, hogyan tételezhetnénk föl, hogy az afrikai ősember ugyanazt a nyelvet használta, amelyiket a jávai vagy a neandervölgyi? Esetleg évmilliók eltolódásával is. Ki közvetítette volna? És minek? Mindegyik más körülmények között élt, másra volt szüksége.

Kakuk Mátyás – ismétlem, jó barátom –, ezzel szemben ezt mondja: *feltevésém szerint minden nyelv alapszókincse levezethető Isten, azaz a lélek, a tűz és a víz hármasságának istenségének koroktól függő megnevezéséből*. Áldott egyszerűség! Alapszókincset említ, de ha a minden nyelvből csak a magyart veszem, akkora leegyszerűsítése a gondolkodó és gondolatait közlő ember észjárásának, hogy bennem azonnal elakad a szekér. Azt föltételezni pedig, hogy annak a bizonyos egyetlen ősnyelvnek tevékeny formálói éppen mi lennénk, netán élharcosai, ahogy sokan hangoztatni szeretik, ezt már ő se vallja. Kéri olvasóit is, ne magyarázzák félre, de tartok tőle, a kajla tanok hirdetői, például a sumerológusok mégis pajzsra emelik, vagy királlyá koronázzák.

Nagy veszedelem lenne.

Bízom benne, nem sértem vele, ha így szólok róla. Maga írja: *Hangsúlyoznom kell azonban, hogy mondandóm csaknem mindenben lényegesen eltér a hivatalos (akadémiai, nyelvészeti tanszéki) szakemberek álláspontjától, ezért előfordulhat, hogy a vizsgán valaki azért bukik meg, mert felhasználja, amit olvasott. A buktatás talán jogos is lenne, hiszen csak a Teremtő tudhatja, hogy feltevésemben mennyi az igazság.*

Nem azt akarom állítani, hogy a szókincs alakulá-

sa így történt, hanem csak annyit, hogy történetet így is. Szeretném, ha magyarázataimat nem elfogadnák, hanem fontolgatnák, újra gondolnák. Szószármaztatásaim során teljesen új utakat járván, bizonyosan vannak tévedéseim.

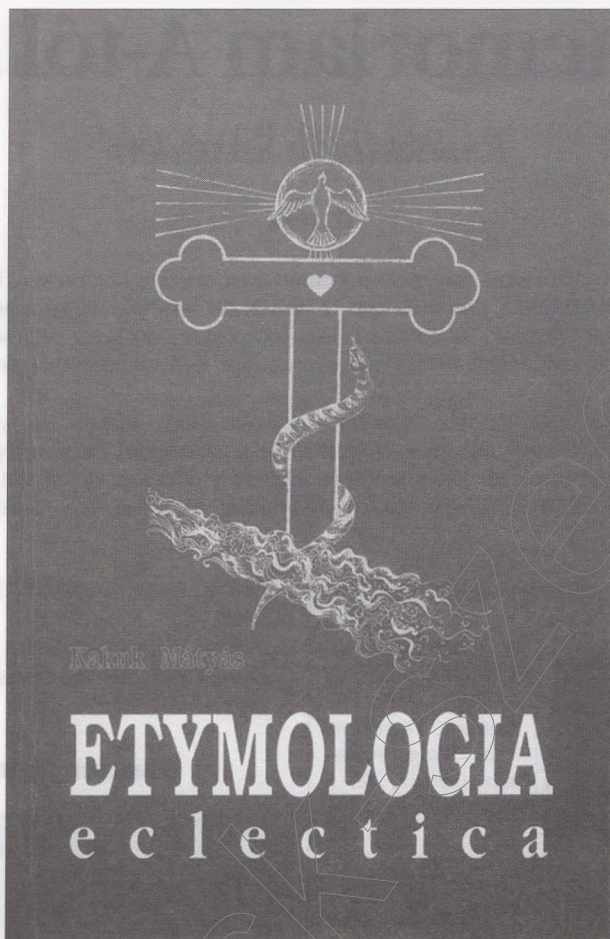
Maradjunk ennyiben mi is. Történetet így is.

Könyvecskéje – szintén maga írja – három nagyobb részből áll. Az elsőben a *bibliai ősnyelv* eredetét igyekszik bizonyítani, a másodikban a magyar és a *szkíta-alán-ország* fontosabb nyelvi és néprajzi párhuzamaira mutat rá, a harmadikat pedig szóról szóra a magyar nyelv *szkíta-alán* kapcsolataira fordítja. Mindenképpen biztatni szeretnék minden érdeklődőt, olvassa el a könyvet, mert akármilyen kivonat a hamisítás látszatát keltheti. Meg kell azonban mondanom, bennem ez az indulás kelt mindjárt föntartásokat, bár menet közben is vallottam, a népvándorlás káoszaiban innen is, onnan is azt vetjük, amit vehettünk. Előállt az a furcsa helyzet, hogy szófejtőink abból a nyelvből eredeztettek legtöbb szavunkat, amelyiket legjobban beszélték. Kakuk Mátyás pedig *jásznak* vallja magát. Igaz, nincsen ember, aki ezen a nyelven megszólalni tudna, de éppen a csillaggal jelzett, a kiköveztetett ősalak segíti át a nehézségeken.

Nem hallgathatom el azt se, hogy hasonlítottam már módszerét a konyhai művészetek mesteréhez is. Ott van előtte a fűszeres polc, vesz egy *gyököt* az egyikből, másikat a másikkól, esetleg a harmadikból és negyedikből is csippent, összeragasztja, és a vándorlási kalantanban egybe főzi. Látványos bravúr, de bennem kérdőjelek sorozatát hozza elő ez is. Mondom, vehettünk gyököket, és beleszorítottuk nyelvünk ragozó rendszerébe, de ez nem fogható az ínyesmester tevékenységéhez. Nyereség lehet viszont, hogy a velünk élő cigányság szókincsére is fölhívja a figyelmet.

Kegyetlenül nehéz munka lehetett ez is, de izgalmas.

Dívat is lett mostanában sorozatban cáfolni a *finnugrászal* eredményeit. Először a *halzsiros rokonság* miatt támadták, most meg azért, mert már elfogadták. Nem nagy lelemény, ha megint azt mondom, vettünk, ahol kaptunk, de az alapokat a mindenkor anyanyelv adta, és ennek a kottájára írtuk át a jövevényeket is. Matyi barátom éppen a lassan-lassan megkövesedő teóriákat támadja nézeteivel. Biztosan lesz, aki hátra köti a sarkát.

Egy példa nem példa, de mutatóban elég. Nyelvészeink *Árpád* nevünket az *árpa* kicsinyítőképzős alakjának mondják, és a törökből eredeztetik. Szerzőnk osztét gyökerűnek mondja, és támogatásul hívja az *Artánd* falunevet. Nem venné észre, hogy abban netán az *áriány* lakik? Igaz, mindkettő ugyanavval a szótaggal kezdődik, de ilyen alapon kismillióval lehetne rokon.

Lépünk vissza az általa említett hármassághoz, az *Isten, azaz a lélek, a tűz és a víz hármas istenségének* koroktól függő megnevezéséhez. Szűköcske ketrecet csinált magának mindjárt. Megint csak egyetlen elgondolkodtató példát citálnék. A *Szentháromság* is ide kerül, és a *Fiú az egykori ember tudatában vízként jelenik meg, s különösen az ész és a vele kapcsolatos tudomány – meg a művészet, tánc – szókinccse „az isteni víz adománya, cselekvése” jelentésben magyarázható*. Tartok tőle, a vallásmagyarázók is tengelyt akasztanak vele.

Ha a tüzet is ide vesszük, még bonyolultabb a helyzet. És ha a lelket, isteni minőségben? Tessék csak elolvasni a szarvas és a szarv etimológiáját. Szerinte ennek is a *nap-isten hírnöke / szentje* a jelentése.

Seregestől talál hasonló példákat bárki a könyvben. Magától értődőket is, elgondolkodtatókat is, és nehezen emészthetőket is. Egyik változat se zárja ki azonban, hogy igazság is legyen benne. De önmagában nem is erősíti. Hogy a *csoda* meg a *suta* is rokonságban lenne? Ráadásul szintén a *Nap-isten alkotása, adománya* értelemben?

Nem nagyon mondja szerzőnk, hogy *így volt*, csak azt, hogy *így is lehetett*. Elismerem, előrehaladott korom is oka lehet, ritkán tudok azonosulni vele, de szívesen elrágódok magyarázatain. Szívesen mondanám akár érdekes olvasmánynak is, a tudomány azonban ritkán rokonítható a kedves olvasmánnyal. Hacsak ki nem derül, hogy szótanilag mindkettő a *nap-isten adománya*, és a *lélek, a víz és tűz hármasságából* ered.

Nyelvészeti ősködök oszlatására íródott a könyv. Lehet, hogy teremti is a ködöt? Magam örömmel emlékezem arra, hogy volt valaha egy szegedi szófejtő iskola, még beszélhettem Mészöly Gedeonnal, egyszer előadását is hallhattam, és tanított Nyíri Antal is. Elévülhetetlen bűnük lenne, hogy ők *finnugrászok* voltak? Mindenestre baráti érdeklődéssel bogarászom Kakuk Mátyás könyvét is.

Horváth Dezső

In memoriam A-tól Z-ig

Emléktáblák Szegeden

II. rész

Sorozatunkban megkíséreljük alfabetikus sorrendben bemutatni a szegedi köztereken, középületekben található szöveges és domborműves emléktáblákat, amelyek ma is helyükön vannak, vagy amelyek már nem láthatók, de létezésükről megbízható adatokat találtunk. Az emléktáblákra fokozottan igaz a megállapítás, hogy elsősorban kordokumentumok, beszédes vallomások az ábrázolt személyről, eseményről, és leginkább magukról az emlékláítókról.

A szegedi emléktáblák számbevétele azzal a szándékkal született, hogy adataik, szövegeik és képeik közreadásával elgondolkottasson mindenkit arról, hogy milyen sokféle törekvést, szándékot, értéket képviselnek. Ez a regiszter segítheti a helytörténeti kutatókat, a városuk története kultúrája iránt érdeklődőket, de az újabb emléktáblák felállításait is. Jó és rossz példákat egyaránt képviselnek a bemutatott emléktáblák, kivitelük, megformálásuk igényessége, avagy az ellenkezője.

Dankó Pista–domborműves emléktábla

József Attila sugárút 43.

Tápai Antal alkotása. Dombormű, anyaga vörösréz lemez, 80 x 120 cm.

Szövege:

A SZEGEDI CIGÁNYSORON A RÉGI HANGÁSZ
UTCÁBAN E HÁZ KÖZELÉBEN SZÜLETETT
1858. JÚN. 14-ÉN DANKÓ PISTA
„A MAGYAR NÓTAKIRÁLY”
HIRDESSE EZ AZ EMLÉKMŰ
A NÉPET SZOLGÁLÓ
MŰVÉSZ HALHATATLANSÁGÁT

A híres dalköltő, cigányprimás születésének centenáriuma készült. 1963-ban az utcát is róla nevezték el. Tápai Antal Dankó Pista alakja mögött jobbról a feleségét mintázta meg, míg a háttérbe vészően titkos kedvesének portréját láthatjuk. Az emlék létesítését Csongor Győző szorgalmazta.

Dankó Pista–emléktábla

a Dankó Pista Emlékeért Alapítvány kezdeményezte.

A 60x45x30 cm-es mészko párnakő: és 54x34 cm-es bronztábla felirata:

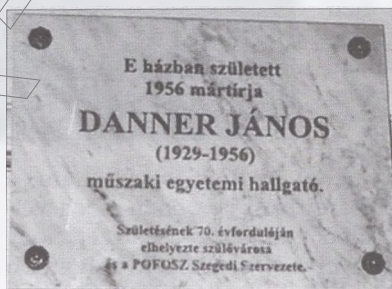
„Húzd rá cigány, te örök, te áldott,
Virulj mindig, dicső nótáfa,
Halhatatlan híred ragyogását
Be ne földelje feledés hava!”

Juhász Gyula

Dankó Pista halálának 100. évfordulójára emlékezve állította

Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,
Dankó Pista Emlékeért Alapítvány
2003. március 29.

Danner János-emléktábla

Tisza Lajos krt.
12.

Elhelyezték
1999-ben, anyaga:
márvány, mérete:
50 x 70 cm.

Szövege:

E házban született
1956 mártírja
DANNER JÁNOS
(1929-1956)

műszaki egyetemi hallgató.
Születésének 70. évfordulóján
elhelyezte szülővárosa
és a POFOSZ Szegedi Szervezete

Délmagyarországi Közművelődési Egyesület – emléktábla

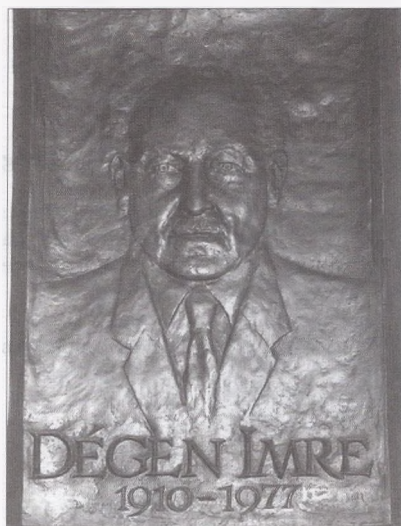
Boldogasszony
sugárút 4.

Elhelyezték
1929-ben, anyaga
márvány, mérete
90 x 90 cm.

Szövege:

Ezt a házat a
Délmagyarországi Közművelődési Egyesület
1903-ban székházul építette.
1927-ben pedig a magyar ifjúság
otthonul engedte át.

Dégen Imre – dombormű

Stefánia 4,
az Alsó-Tiszavi-
deli Környezetvé-
delmi és Vízügyi
Igazgatóság épü-
letében, a bejárati
térben.

Lapis András al-
kotása. Dombor-
mű, anyaga
bronz, mérete 70
x 50 cm
Elhelyezték
1997-ben

Felirata:
DÉGEN IMRE
1910-1977

DÉLMAGYARORSZÁG ELSŐ SZERKESZTŐSÉGE EMLÉKTÁBLA

Jókai u. 4.
Avatták: 1969.
november 19-én,
anyaga mészkő,
mérete: 60 x 90
cm.

Szövege:
1944. november
19-én
ebben a házban
kezdte

meg munkáját ismét a
fasiszták által betiltott
majd felszabadult
DÉLMAGYARORSZÁG.
Szeged, 1969. november 19-én
Megemlékezésül:
Délmagyarország Szerkesztősége Az I. kerületi Tanács
VB.

Deportált szegedi zsidók emléktáblái

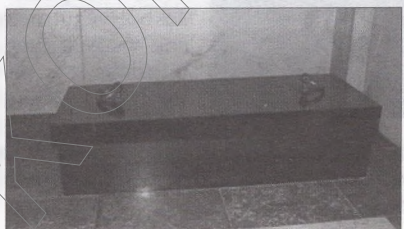

Jósika u. 10, a
szegedi új zsina-
goga előterében,
két oldalt a falon

Avatták: 1947.
szeptember 21-én.

Tervezte: Fenyő
Alajos, készítette:
a Fischerjános és
fia kőfaragó cég.

Szövege:
Mártírjaink
1941-1945
alatta az
áldozatok nevei.

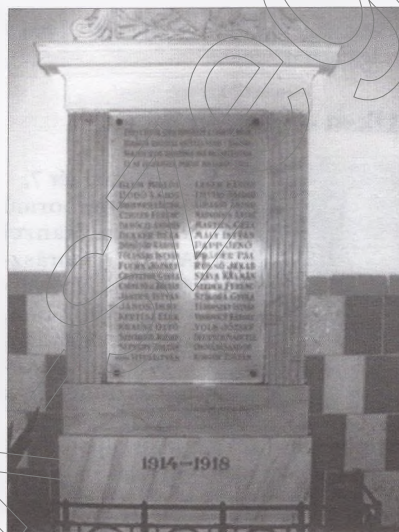
A márványkoporsó versfeliratát Gergely Judit írta:

*Ti vér voltatok Ábrahám fajtájából,
Ezért haltatok vértanúhalált,
Ezért égtetek iszonyú máglyákon,
És hamvatok a szélben szerteszállt.*

*Te jelképes sír foglald magadba
A sok gyermeket és apát, anyát
S mi eljövünk a lelkek csarnokába
Elsírni szívünk sajnó bánatát.*

*A templom előcsarnokában elhelyezett márványoszlop
héber versét Ben Slomo írta.*

Déri – Első világháborús emléktábla

Kálvária tér 7.
(az épület emele-
tén)

Alkotója ismer-
etlen. Készült
1924 körül. Anya-
ga márvány, az
alsó rész 124 x 60
cm, a felső 120 x
26 cm, az emlék-
tábla mérete 133
x 78 cm.

Az oromzaton
akantusz és tölgy-
faág között ke-
resztbefejtett
szurony és gránát
látható. Az emlé-
ket eredetileg az
állami fölsőiparis-

kola Mars téri épületében helyezték el, 1936. novemberé-
ben került mai helyére.

Szövege:
Érett éltük adták honukért a spártai hősök
Bimbózó tavaszul ontotta vérit e harminc,
Nemzeti szent tavaszukat, akik megéritek egykor,
El ne feledjétek megáldani egykor.

1914-1918

Déri – Második világháborús emléktábla

Kálvária tér 7.
(az épület emele-
tén)

Készült 1992-
ben. Anyaga már-
vány, 50 x 70 cm.

Szövege:

EMLEKTÁBLA
A második világ-
háborúban hősi
halált halt iskola-
társaink emlékére.

„Hazádnak rendületlenül
légy híve óh magyar!”
Vörösmarty

Elhelyezték az együtt végzett
iskolátársak.
1992

Déri Miksa Szakközépiskola centenárium emléktábla

Szövege:

Déri Miksa / Ipari Szakközépiskola / 1894 100 1994 / év / az iparoktatás szolgálatára!

Kálvária tér 7.
Elhelyezték
1994-ben, anyaga
márvány, mérete
40 x 60 cm.

A hajdani felső
ipariskola, a mai
Déri Miksa Ipari
Szakközépiskola
épületében találha-
tó az emléktábla.

Déri Miksa – emléktábla

A hajdani felső ipariskola, a mai Déri Miksa Ipari Szak-
középiskola épületében található az emléktábla.

Szövege:

KGM /Déri Miksa Gép- és / Villamosipari / Technikum
/ 1894 75 1969 / év / 1854- 1938 / „A munka, a rend és
a béke, az életünknek lelke ő...”

Kálvária tér 7.
A dombormű
alkotója Stanzel
Antal szobrász-
művész. Elhelyez-
ték 1969-ben,
anyaga márvány,
a bronz dombor-
mű mérete 25 x
20 cm.

Dettre János - emléktábla

1886-1944
ÜGYVÉD

AZ 1918. ÉVI POLGÁRI DEMOKRATIKUS
FORRADALOM SZEGEDI KORMÁNYBIZTOS
FŐISPÁNJA, VÁROSPOLITIKUS ÉS KÖZIRÓ
A HITLERIZMUS ÁLDOZATA.

Takaréktár u. 5
Elhelyezték:
1990-ben, anyaga:
mészkő, mérete:
40 x 60 cm.

Szövege:
E HÁZBAN
LAKOTT
DR. DETTRE
JÁNOS

Dévény István-emléktábla

Szövetség u.
Vízügyi emlékhely
Avatták: 1990-
ben

A n y a g a :
mészkő, mérete:
30 x 40 cm.

Szövege:

DÉVÉNY ISTVÁN
1890-1978
VÍZÉPÍTŐ MÉRNÖK EMLÉKÉRE
MHT 1990

Dinnyés Ferenc-emléktábla

Szentháromság
u. 4.

Elhelyezték:
1968-ban, anyaga
mészkő, mérete
40 x 50 cm.

Szövege:
Ebben a házban
élt és alkotott
DINNYÉS
FERENC
1886-1958
szegedi
festőművész

Dózsa György-emléktábla

Dózsa u. 7.
Elhelyezték
1972-ben, anyaga
műkő, mérete 70
x 100 cm.

Szövege:
Fehér gyolcs-
ban, setét éjben
Ezerötszáz ti-
zennégyben

A kakas épp harmadszor szolt
Dózsa feje Szegeden volt.

Juhász Gyula: Dózsa feje
1971. Dózsa György születésének
500. évfordulóján.

Dózsa György – dombormű

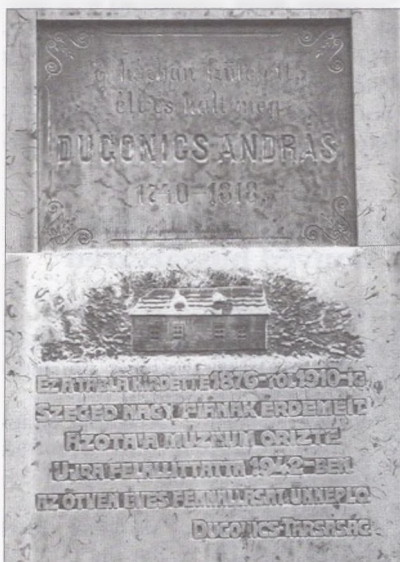
Szent György
tér 7.

Tápai Antal al-
kotása, készült
1957-ben. Dom-
bormű, anyaga
vörösréz lemez,
70 x 50 cm.

Dózsa emléké-
nek megörökíté-
sét számos alka-
lommal kezdemé-
nyezték Szege-
den. A nagysza-
bású elképzelé-
sekből végül nem
sok valósult meg,
mindössze a pa-
rasztvezér szerény
méretű, de hatá-
sos dekorativitásával figyelmet keltő emléke készült el, a
nevét viselő általános iskola kezdeményezésére. Az épület
homlokzatán látható.

Dugonics András szülőháza-emléktábla

I.

Elhelyezték 1876-ban

Dugonics u.,
Osztrovszki u. sar-
kán

Szövege:
E házban született
Élt és halt meg
DUGONICS
ANDRÁS
1710-1818

Alatta a Dugo-
nics Társaság által
elhelyezett
kiegészítő tábla
szövege:

Ez a tábla hir-
dette 1876-1910-
ig

Szeged nagy fiának érdemeit
Azóta a múzeum őrizte.
Újra felállította 1942-ben
Az ötven éves fennállását ünneplő
Dugonics Társaság.

Dugonics András EMLÉKSOROK

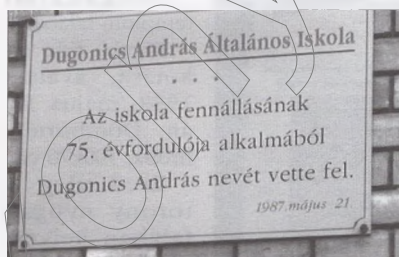
Dugonics u.,
Osztrovszki u.
Készült 1942-
ben, az iskola épí-
téskor.

Szövege
EZEN ISKOLA
HELYÉN
ÁLLOTT AZ A
HÁZ,

A MELYBEN
DUGONICS ANDRÁS
MAGYAR NEMZETI NYELVÜNKNEK
ÖRÖKÉRDEMŰ MŰVELŐJE
IRODALMUNKNAK EGYIK ÚTTÖRŐJE
SZÜLETETT ÉS MEGHALT
1740-1818

Dugonics András szülőháza-emléktábla

III.

Dugonics u.,
Osztrovszki u.
Elhelyezték
1987. május 21-
én, anyaga színe-
zett fém.

Szövege
Dugonics And-
rás iskola
Az iskola fenn-
állásának

75. évfordulója alkalmából
Dugonics András nevét vette fel.

1987. május 21.

Durkó Zsolt-dombormű

Vitéz u. 11.
Lapis András
alkotása. Avatták:
1999. május 10.-
én. Anyaga:
bronz, mérete: 60
x 40 cm.

Durkó Zsolt Er-
kel- és Kossuth-
díjas zeneszerző
volt. Jelentős si-
kereket aratott
Magyar rapszódia
c. alkotásával. A
Magyar Zen-
eművészeti Társa-
ság egyik alapító-
ja, első elnöke.
Oratóriumot írt a
Halotti beszédből,

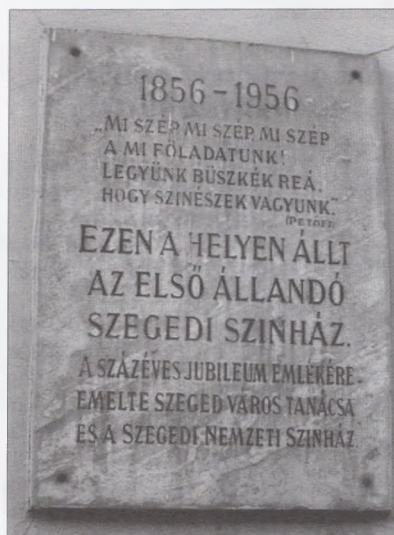
operát Madách Mózes című drámája alapján. Több zong-
raversenyt, hegedűversenyt, kamaraművet komponált. A
szülőháza és egykori lakóhelye homlokzatán elhelyezett
bronz emléktábla születésének 65. évfordulója alkalmából
a Vántus István Társaság.

A tábla szövege:

E házban született
DURKÓ ZSOLT
1904-1997

Kossuth-díjas
zeneszerző
Az egyetemes és magyar
zeneművészet
kiemelkedő alkotóművésze
Állította
Szeged
Megyei Jogú Város
Önkormányzata
1999.

Első állandó szegedi színház-emléktábla

Kelemen u.
Hági étterem
falán.

Elhelyezték
1956-ban, anyaga
mészkő, mérete
80 x 60 cm.

Szövege:
1856-1956
„Mi szép, mi szép,
a mi földadatunk!
Legyünk büszkék
reá,
Hogy színészek
vagyunk.”

Petőfi
EZEN A HELYEN
ÁLLT
AZ ELSŐ
ÁLLANDÓ

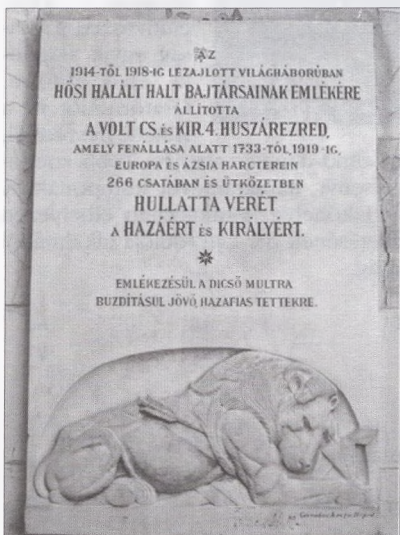
SZEGEDI SZÍNHÁZ
A százéves jubileum emlékére
Emelte Szeged Város Tanácsa
és a Szegedi Nemzeti Színház.

Első kidedóvó-emléktábla

Nádor u. 5.
Elhelyezték 1996-ban, anyaga mészkő, mérete 20 x 30 cm.
Szövege:
Itt nyílt meg Szeged első kisedóvója 1896. június 15-én 1996.

Első világháborús emléktábla – Cs. kir. 4. huszárezred

Kossuth Lajos sugárút, Szent Rókus templom
A Gerenday és fia-cég készítette. Műkő, 100 x 150 cm.

Avatták 1930. március 23-án.

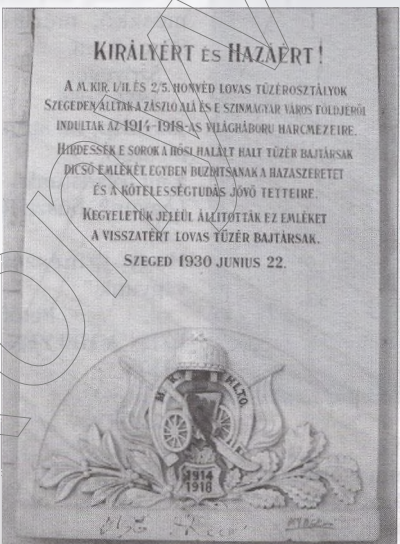
Az emléktábla alján lévő bemélyedésben dombormű van, mely nyíllal átlótt lero-gyott orosziant ábrázol. Alatta porba hullott zászló.

Szövege:

Az / 1914-től 1918-ig lezajlott világháborúban / hősi halált halt bajtársaink emlékére /

Állította / a volt Cs. és Kir. 4. huszárezred, / amely fennállása alatt 1733-tól, 1919-ig, Európa és Ázsia harcerein / 266 csatában és ütközetben hullatta vérét / a hazáért és királyért. / Emlékezésül a dicső múltá / buzdításul jövő, hazafias tetteikre.

Első világháborús emléktábla – 2/5 honvéd lovas tüzérsztály

Szent Rókus templom, bejárat-tól nyugatra

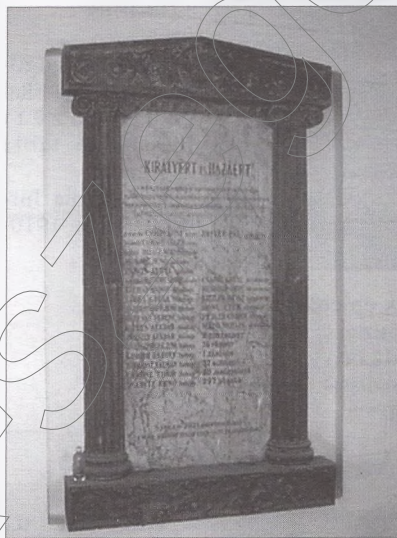
A Fischer János és fia cég készítette. Műkő, 96 x 150 cm. Avatták 1930. június 22-én

A tábla alján dombormű van: címerpajzs évszámokkal (1914-1918), két oldalán lombos tölgyfa-ággal. Egy szeren-csepatkóban két üteg, két, egymást keresztező nyelvű zászló és legfölül a szent korona.

Szövege:

Királyért és Hazáért! / A M. Kir. 1/11 és 2/5 honvéd lovas tüzérsztályok / Szegeden álltak a zászló alá és e szín-magyar város földjéről / indultak az 1914-1918-as világháború harcmezeire. / Hirdessék e sorok a hősi halált halt bajtársak / dicső emlékét, egyben buzdítsanak a hazaszeretet / és a kötelességtudás jövő tetteire. / Kegyeletük jeléül állították az emléket / a visszatért tüzér bajtársak. Szeged, 1932. június 12.

Első világháborús emléktábla – M. Kir. 3. honvéd huszárezred

Huszár u. 1. Magyar Kábelművek épületében

Alkotója ismeretlen. Avatták 1921. október 13-án.

Márvány, "100 x 200 cm.

A szegedi 3. honvéd huszárezred hősi halottainak emlékét az egykori huszárlaktanya jobb oldali lépcsőházában helyezték el. Az ötvenes években szövegét le-

fedték. 1987-ben restaurálták.

Szövege:

KIRÁLYÉRT ÉS HAZÁÉRT!

M. Kir. szegedi 3. honvéd huszárezred tisztí és altisztí kara.

bajtársi kegyeletos érzéssel Istenben vetett hittel, a király és a haza iránt való törhetetlen hűséggel és a dicső magyar fegyvertények hagyományaira rábizatva

állította ezen emléket a hősi halált halt bajtársaknak.

(A tisztíkar hősi halottai név szerint felsorolva)

Szeged, 1921. október hó

M. Kir. 3. honvéd huszárezred tisztí és altisztí kar.

Első világháborús emléktábla – 5. honvéd gyalogezred

Dóm tér (Fogadalmi templom falában)

Margó Ede alkotása, avatták 1932. május 16-án. Dombormű, bronz, 100x70 cm.

Eredetileg a torony nyugati falában helyezték el, innen 1944-ben, a Szent Antal kút megépítésekor

helyezték át mai helyére.

A dombormű rohamra induló honvédekot örökít meg.

Legelöl egy lobogó köpenyű katona fut, mellette egy altiszt géppuskával tüzel. Néhányan már a földre kerültek. Az első háború véres gyalogrohamait megidéző dombormű az ezred hősi halottainak áldozatára emlékeztet. Fölül, a mészkökereten bronz Krisztus relief volt, 1980-ban eltűnt.

Felirata:

M. Kir volt 5. honvéd gyalog ezred / és annak tábori alakulásainak / a világháborúban elesett hősi halottai / emlékeztére 61914-1918.

Alul:

5. Honvéd gyalog ezred / 30. Honvéd gyalog ezred / 302. Honvéd gyalog ezred / 307. Honvéd gyalog ezred / 5. Népfelkelő honvéd gyalog ezred / 3. Menet ezred / 300. Honvéd gyalog ezred / 305. Honvéd gyalog ezred / 306. Honvéd gyalog ezred

Przemysl / Uzsok – Malomrét – Fenyvesvölgy / Drohobycz / Tursko – Cieszkowice Novo – Alexinieć / Toporoutz – Rarancze Czernowitz – Kimploung / Nagyszeben – Predeal – Azuga / Kirubaba Erdélyi Kárpátok Pruth - Focsani Tiráno-Visegrád / Lim-Plevce-Tara / Plava Mit Sisemol Susegana

Első világháborús emléktábla- Szőreg

S Z Ő R E G ,
Hősök tere EMLÉKFAL

Készült 1949-ben

Első világháborús hősök emléktáblája a szőregi csata 100. évfordulójára. Ekkor helyezték át ide a község háza faláról az 1929-ben ott elhelyezett emléktáblát

Első világháborús emléktábla – zsidó katonák

Hajnóczy u. 12.
Zsinagóga

T A R D O S -
TAUSSIG ÁRMIN:
ELSŐ VILÁGHÁBORÚS EMLÉKTÁBLÁK

Elhelyezték 1924. december 21 és 26 között

M á r v á n y ,
e g y e n k é n t
120x210 cm.

A műkö dom-borművön sisak, kard, tölgyfalevél és babér látható. Az első világhábo-

rúban elesett zsidó katonák emlékműve.

Ellenforradalmi emlékmű

Földműves u. 7
Tápai Antal alkotása. Pálffy József polgármester avatta 1937. május 31-én, a szegedi Hősök kapuja felavatásának napján. Dombormű, anyaga bronz.

A volt alsóvárosi népkör épületének falán Horthy szegedi fogadalomtételére emlékeztetett. 1946-ban eltávolították, de a keret ma is látható. A domborműnek fél évszázadig nyoma veszett. A Móra Ferenc Múzeum 2001. novemberében megvásárolta az emlékmű fennmaradt részzeit egy magánszemélytől, aki egy padláson bukkant rá. Tápai Antal centenáriumi emlékkiállításán 2002-ben volt látható. A dom-

borművön felül két angyal látszik, a magyar címet tartják. A három személy portréja Zadravecz János tábori püspököt, Horthy Miklóst, és Vajas Józsefet, az alsóvárosi Népkör elnökét ábrázolja.

Endre Béla-emléktábla

Fekete ház, Somogyi u. 13. (A Kelemen utcai falon)

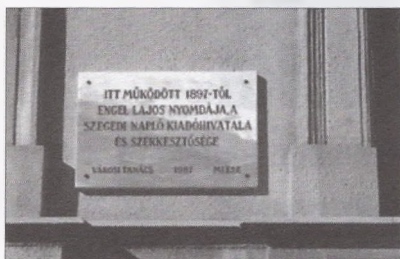
Avatták 1988. augusztus 12-én, anyaga mészko, mérete 25 x 50 cm.

Szövege:

E házban született az alföld festő poétája

ENDRE BÉLA
1870–1928
Halálának 60. évfordulóján
1988. augusztus 12-én

Engel Lajos nyomdája-emléktábla

Szegedi Napló kiadóhivatala
És szerkesztősége
Városi Tanács 1987 MTESZ

Dugonics tér,
Jókai u. sarok
Elhelyezték
1987-ben, anyaga
márvány, mérete
35 x 50 cm.
Szövege:
Itt működött
1897-től
Engel Lajos
nyomdája, a

ERDEI FERENC – DOMBORMŰ

Honvéd tér 5-6.
Lapis András alkotása. Elhelyezték 1985-ben Dombormű, anyaga bronz, átmérője 50 cm. Eltűnt helyéről.

Szövege:
Erdei Ferenc
1910-1971

„Szövetkezeti munkában kezdtem / a pályámat, s előreláthatólag ebben is fejezem be.” Erdei Ferenc

Erdei Ferenc
(1910-1971)

Politikus, író, a Béke utcai fogházban raboskodott.

A szegedi egyetemen tanult részt vett a falukutatók munkájában, a népi mozgalomban és a Márciusi Frontban. A Délmagyarország szerkesztőbizottságának tagja, a Nemzeti Parasztpárt főtitkára. Később több magas állami és tudományos tisztséget töltött be.

Erdey László – emléktábla

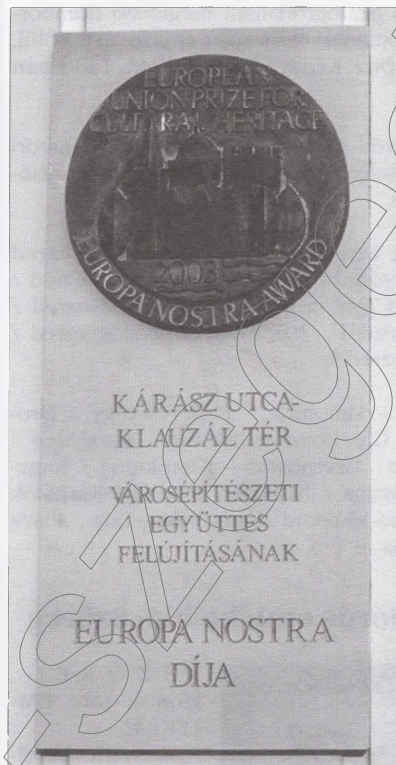

TANÁR, AKADÉMIKUS
SZÜLŐHÁZA
VÁROSI TANÁCS 1985 MTESZ

Szent Miklós u. 3
Avatták: 1985-ben,
anyaga: mészko,
mérete: 50 x 70 cm.

Szövege:
ITT ÁLLT
ERDEY LÁSZLÓ
1910-1970
VEGYÉSZ,
MŰGYETEMI

Európa Nostra díj-emléktáblái

Az emléktáblákat (5 darabot) 2004. májusában helyezték el a Kárász utca és a Klauzál tér egyes épületein.

Felirata:
EUROPEAN
UNION PRIZE
FOR / CULTURAL
HERITAGE / 2003
/ EUROPA
NOSTRA AWARD
(Az Európai
Unio kulturális
örökség díja /
2003 / A MI EU-
RÓPÁNK -DÍJ)

KÁRÁSZ UT-
CA-KALUZÁL TÉR
VÁROSEPÍTÉSZE-
TI EGYÜTTES
FELÚJÍTÁSÁNAK
EUROPA
NOSTRA DÍJA

ÉLELMISZERELLENŐRÖK EMLEKTÁBLÁJA

Bécsi körút 5.

Elhelyezték 1986-ban. Az emléktábla 2004-ben eltűnt helyéről.

Éljen a szabadság!

avagy Dávid Liebeskind csudálatos megvilágosodása

Előszó

Narrátor: 2001 szeptember 11. megrázta Amerikát és a rengés az Alsó-Manhattani epicentrumból igen gyorsan kiterjedt az egész világra. A terrortámadás az új évezred baljós nyitányaként is felfogható, hiszen már tudjuk, hogy ma már bárhol, bármikor és bárki hasonló vérfürdő áldozata lehet. És ha valaki ezt mégis elfelejtene, emlékeztetik rá a drasztikus védekezés okozta nem szűnő egyre újabb kellemetlenségek és a védekezésre folyamatosan – sajnos gyakorta hiába – elköltött egyre növekvő csillagászati összegek.

Amerika egy háborút már elvesztett. Egy generáció bánja, de valahogyan kiheverte. Ám azt, hogy otthon, és szinte akadálytalanul csapják arcul más ügy. Lélektanilag is érthető és magyarázható, hogy a megalázó gaztettet nem csak meg akarja torolni, de érzelmileg is helyére szándékozik tenni. Emlékezéssel és emlékeztetéssel. Az áldozatokra, a hősökre, emlékezni kell. Amerika lenyűgöző erejét és élni akarását pedig ki kell fejezze. Még pedig pontosan ugyanott, ahol a WTC páros tornyai karcolták a felhőket. A Zéró Földön.

Hogy az anyagi kár mekkora volt, nem tudom. Vélhetően kolosszális. Nem tudható az sem, hogy az 1966-ban épített WTC 35 év alatt mennyire amortizálódott. A telek nagy részének tulajdonosa a Kikötő Hatóság. A kisebbik New Jersey. A telek megvan, de odavan a hozzádék. A jelzálog tulajdonosa, *L. Silverstein* ugyanis az általa építtetett két torony béréből fizetett. Melyek azonban leomlottak. O nem melleseleg építész. És elemi érdeke, hogy a telken ismét mihamarabb bérbe adható tornyok emelkedjenek. Eleinte voltak ugyan széplelkek, akik úgy vélték, hogy a romok maradványait meg kell tartani. Örök emlékeztetőül. Mint tették a második világháború után Európában. Több városban is. Ám az ötletet gyorsan elvetették, hisz ez a gesztus nem fejezné ki Amerika a Szabadság ügye melletti ama töretlen elkötelezettségét, ami talpköve alkotmányának is.

Első jelenet

Első kép: Liebeskind, a bős

A 14 hektáros telektömb beépítési tervére viszonylag hamar nemzetközi pályázatot írnak ki. Az első fordulóra 7 tervező 9 tervet ad be, ám nem hoz egyértelmű eredményt. Ezért a második fordulón való részvételre kérik fel hat tervezőt, a zsűriben pedig meghívják *D. Liebeskind* építész, aki már elismert művész. Világra szóló hírnevet szerzett például a berlini zsidó múzeum megrázón jelképes erejű terveinek elkészítésével. A háttérre is kiváló. Szülei túléltek a Holocaust és maga új hazájának elkötelezett polgára. Kitűnő választás tehát.

Ám azonban a pályázatra benyújtja saját tervét. És nyer. A siker óriási. A terv bejárja a világsajtót és Kikötő Hatóság hamarosan megbizsa a beépítési terv elkészítésével. A kritikusok kiemelik, hogy ámbár a zsűri minden benyújtott tervet figyelemre méltónak, sőt érdekesnek talál, ám az első díjas tervhez képest mégis lélekletlennek ítélte. Hiányzik belőlük az az eszméletű üzenet, az átélés ama katarikus élményének lehetősége, amit *Liebeskind* javaslata ígér.

2003 február 20. New York, Winter Garden. A háttérben hatalmas amerikai zászló. Mindenki ott van, aki számít. És 300 sajtótudósító. *Liebeskind* olyan divatos és elegáns, mint egy aktuális kulturális ikon. Tüskés haj, szögletes funky szemüveg, jávor antilop cipő. Leemelik a leplet a modellről. Taps. – A terv magának a zéró teleknek az érzelmi kivetítése – lelkesedik *G. Pataki* kormányzó. Visszaállítja alsó Manhattan jogos helyét a világban – kontrázik *B. Bloomberg* polgármester.

A terv szimbolikája gazdag és sokszólamú. Az emlékhely az egyik összedőlő épület lábnyma, 27 méter mély gödör. Az eredeti alapsík. Üres. 30 méter magasról lezúduló mesterséges vízesés emlékeztet a tragédiára. Fent a hősök parkja állít emléket a mentésben helytállóknak. De az érzelmileg mégis a legmegkapóbb a Fény Ék. A díszter, ami úgy van elhelyezve, hogy szeptember 11.-én reggel itt nincsen árnyék. A telken mintegy csigavonalban öt felhőkarcoló áll. A legmagasabb a Szabadság Torony melynek felső szintjein kertek vannak, s amit egy 100 méter magas aszimmetrikusan kiemelkedő, átört árboc koronáz, mintegy a Szabadság szobor visszhangjaként. Szép terv. Világra gondolat.

Mindenki lelkes és boldog A közönségnek az tetszik, hogy míg a többi terv láthatólag a kiadható irodaszintek területének maximalizációjára figyelt, addig *Liebeskind* őket, az egyszerű embereket szólítja meg. – Az egyetlen dolog, amit ebben a városban nem bocsátanak meg a szenvedély hiánya – mondja *K. Rampe*, a

Fejlesztési Társaság elnöke. – Ez a terv minden biznissal továbbítja azt a szenvedélyt és energiát, ami mindig is a haladás motorja volt. – A művész láthatóan élvezi a hirtelen ráköszöntött népszerűséget, Pataki kormányzó meg abban reménykedik, hogy úberleheteti polgármester elődje – *Giuliani* – teljesítményét.

L. Silverstein öröme azonban nem felhőtlen. Kézdí sejteti, hogy a tervben javasolt kiadható szintek mennyisége nem ígér annyi bevételt, amennyire számított. No meg a biztosító elutasította azt az érvelését, hogy – két torony, két repülőgép, az két kártérítés. – Egy ingatlan egy kár egy kártérítés, ló vissza a biztosító. Így szól a szerződés. – És neki adnak igazat.

Második kép. D. Childs színre lép.

Két hónap sem telt el és már tudta, hogy a dicsfényben sütkérező *Liebeskinddel* aligha fog szót érteni. Bizottságok jöttek, bizottságok menetek és különféle módosítási javaslatokkal kezdtek előállni. Előbb a Hősök parkját kérték a felére csökkenteni, aztán a gödör mélységét követelték 21 m helyett mindössze 12 m-ben meghatározni. A vízesés pedig csendben eltűnt. Mintha soha nem is lett volna a tervben. Mindez magával hozta a Szabadság Torony némi áttervezését is.

Eközben egyes építész szakértők arról kezdenek értekezni, hogy a terv valójában megvalósíthatatlan légvár. Pipafüst. Egy ismert befektető pedig már nyíltan ki is mondja: –hogy az épület miként fog kinézni, ahhoz még a befektetőknek is lesz néhány szava. Valószínű hogy a végleges terv csak szellemében fog hasonlítani a javaslatához. – Végül egy építész tanulmányt publikál, amelyben kimutatja, hogy a Fény Ék tévedés, minthogy az utca túloldalára tervezett irodaház árnyékot vetne a díszterre. Ezért hát semmi akadály annak, hogy a tervezett állomás és tömegközlekedési csomópont északabbra, azaz a díszter közepe tájára kerüljön. Amivel az azt tervező *S. Callarava* is egyetért.

2003 júliusában *Silverstein* emlékeztette a Kikötő Hatóságot, hogy a tervet – mint kiderült – teljesen át kell dolgozni. Az áttervezéssel pedig *D. Childs* építész már meg is bízza.

Második jelenet

Első kép. Jelenetek egy kényszerházasságból

D. Childs annak a *Skidmore, Owings and Merrill* (SOM) mamut tervező cégnek a tanácsadója, amelyik egyike volt a sikertelen pályázóknak. Ámbár maga annak a tervező csapatnak nem volt tagja. Pályafutását 1968-ban kezdte Washington DC-ben, különféle kormányzati munkákkal. Később tervezett szállodákat, irodaházakat. Repülőteret Hongkongban és az amerikai követség épületét Ottawában. Több egyetemen is tanít. Nem senki, de nem is valaki. Megbízható, tapasztalt, testületi építész.

Silverstein a változásról úgy nyilatkozik, hogy a Tornyt *Childs* fogja tervezni, akit azonban *Liebeskind* fog inspirálni. – Nem aggódom, mert kedvelem *Larryt* és ő biztosított arról, hogy minden fontos döntésben részt vehetek – mondja ekkor az utóbbi a faggatózó sajtónak. Ilyen elhatározások pedig sorozatban következnek. Például a tornyt közelebb kellene vinni a pályaudvarhoz, aminek a hegyibe pedig egy további irodaház kellene ültetni, hogy így is növelni lehessen a majdan kiadható szintek területét.

Liebeskind még ellenkezik, de azért kényszeredetten mosolyog. Ám *Nina*, a felesége – aki üzlettársa is – bepöccen. – Megpróbálom támogatni őt valahányszor az érdekeit kell megvédeni – mondja egy interjúban. Keres egy olyan ügyvédet, aki *Pataki* kormányzó hallgatótársa volt a jogon és figyelmeztető levelet írat a Kikötő Hatóságnak és a Fejlesztési Társaságnak. – Ha tovább módosítgatják a tervet, le fogják kézni azt a határidőt, amit a kormányzó kitűzött. – Azt gondolja, megijeszti őket, hisz mindenki tudja, hogy azon kormányzó nem változtat. Minthogy az nagyjából egyezik a Demokrata elnökjelölt választó konvenció időpontjával.

Második kép. Művész a karton dobozban

Mindazonáltal az építész még magabiztos. A maga módján persze. – A terv nem halványult el, sőt fejlődik. Sinen van. Ez a beépítési terv nem olyan, amit mindenkire rá kell erőltetni mint tették a római diktátorok. Nem örküta vagyok. Együtt kell dolgozzak mindenkivel. A terv elég erőteljes kell legyen ahhoz, hogy ellen tudjon állni a tárgyalások minden összetettségének – mondja szűk körben.

Hanem a puska visszafelé sül el. A kormányzó áprilisban bejelenti,

hogy a projekt teljes felelősségét átadta *Silversteinnek*. Már csak azért is mert jelenleg ő az egyetlen, akinek pénze van arra, hogy bármit is építsen. Szóvivője pedig rádúpláz. – Ebben a folyamatban nincs helye sem hibának, sem késlekedésnek. Még kevésbé helyi aggályoknak, felesleges jogi vitáknak. Azaz valaki vagy tagja a tervező teamnek, vagy sem. Az ütemtervet tartatjuk.

Közben a New York Post kideríti, hogy *Liebeskind* 1997-ben kis verses könyvet adott ki. Az újság *Halászás a flaszterről* címen idézi, ami szerint 10 dolláros szavak, zöldségek és a testi funkciókra és a genitáliákra történő szándékosan homályos utalások gyűjteménye. Ugyanakkor a 15 Condé Nast magazinban olyan Audi reklám jelent meg, ami *Liebeskindet* egy karton dobozban pózolva ábrázolja.

Am még ugyanabban a hónapban egy délután leül a két vitaközös építész és hajnalra megszületik a fegyverszünet. *Childs* a tervező, akinek ő a munkatársa. – Végére nem mindegy, hogy egy épült hova kerül. Az elhelyezést megváltoztatja az épület nézeteit, a szélviszonyokat az egész együttes kompozícióját – magyarázza a bizonyítványt.

Harmadik kép. A tervezés azért folytatódik.

A belvárosban puszognak. Hogy a pályázat így, a pályázat úgy. Ha *Liebeskind* tervéből kivonjuk a szimbolikát, nem is nagyon különbözik a többitől. Szeptemberben *J. Seymour* a Kikötő Hatóság ügyvezető igazgatója ki is mondja. – Ahogy a végleges terv kezd kibontakozni, a terület felhasználási lap egyre jobban hasonlít *B. Bell* pályatervére.

2003. december 19. nagy nap. Színhely a Federal Hall National Memorial – az amerikai nemzeti emlékhelyek fenntartója. A végleges tervjavaslatot közel három méter magas csillogó, villogó acryl modell szemlélteti. A Szabadság Toronyról eltűntek *Liebeskind* jellegzetes háromszögletű formái, a tetőkeretek túlnyomó része irodákká szelődött. A torony tetején még ott a jellegzetes, 100 méter magas, aszimmetrikus felkiáltójel, de *Childs* alig szól róla. *K Barwick* – a Városi Művészeti Társaság elnöke – megjegyzi: ahhoz képest, hogy ez kényszerházasság, csodálatosan működik.

A bemutatón jelen van Pataki kormányzó is. Amikor az eredeti és az új tervről faggatják nagyon szófukar. Vagy titokban ő is lovat váltott, vagy már a közelgő Republikánus Konvencióra gondol. Lojális a párthoz. Magában az esztétikai látomások helyett inkább a politikai csata kimenetelén spekulált.

Harmadik jelenet

Első kép. Nem én vagyok a tervező

A sajtó már csak olyan, amilyen. Érdeklí a terv, de legalább ennyire a két építész viszonya is. És főként *Childs* faggatják. Hisz ő a tervező. Meg úgy hírlík, hogy *Liebeskind* nem is vesz részt a tervezési megbeszéléseken. A háttérben marad. Vagy nincs kedve nyilatkozni, vagy már a jövőre gondol. Amikor az NBC szó-műsorában *Childs* kérdezi őt ilyesmit mond. – Minden igazi alkotónak nagyon is eltér a gondolkodása, ha arról van szó miként kell csinálni a dolgokat. Nem is akarnék olyan emberrel együtt dolgozni, aki mindenre csak azt mondja: igen, igen, igen.

Közben lezárul az emlékhelyre kiírt pályázat. *M. Arad* terve a győztes Átgondolt, de a gödör már teljesen be van temetve. S ezzel eltűnt a projektről *Liebeskind* utolsó fémjele is.

Amikor azonban az újságírók a tervről mégis *Liebeskindet* kezdenék faggatni az kifakad. – Elhatárolok tőle magam. Nem én vagyok a tervező.

Második kép. Akkor hát ki itt a kolbász?

A Fejlesztési Társaság elnöke szerint *Liebeskind* a beépítési terv elkészítése során „ragyogó munkát végzett és most arra van szükség, hogy együtt működjen a leendő építészekkel, hogy a majdani épületeknek értelme legyen”.

Egy másik illetékes, amikor arról faggatják, hogy változott-e az eredet terv így válaszok – természetesen igen, de nem ez a lényeg. A lényeg az, hogy *Liebeskind* egy látomással ajándékozott meg minket. Milyen keresztül megengedte számunkra, hogy meglássuk a szeptember 11. sötétjéből kivezető utat. És azt ki tudjuk spekulálni.

Mások úgy vélik, hogy a belvárosi nagygűyk ki kellett volna álljanak *Liebeskind* mellett. – Nos igen, válaszolja egy nevét elhallgató bennfentes, de ez az az eset, amikor az erők nem voltak elég összefogottak. Ehhez olyan kormányzói hatalomra és polgármesteri vagányságra lett volna szükség, amelyik képes az egyes oldalakat összehozni.

F. Bell, az Amerikai Építészeti Intézete (AIA) New-York-i szervezetének elnöke szerint *Liebeskind* tekintélye azért nem hanyatlott el. Természetes, hogy a vázlattervek azt mutatják, hogy az épület miként nézhet ki, a végleges tervek pedig azt kell ábrázolják, hogy ténylegesen milyen lesz.

A tervezés közben már a befejezéséhez közeledik. A határidőt minden áron be kell tartani. Most tehát olyan valakire van szükség, aki ki tudja választani a legjobb vállalkozókat. Nyen ügyekben *Liebeskind* nem túl jártas, *Childs* annál inkább. Az előbb tehát csendesen eltűnik. Fontosabb dolga van. Azokkal a megbízásokkal foglalkozik, melyekkel világsikerét követően elhalmozza. A hongkongi egyetem számára tervez egy 350.000 m²-es multimédia, Svájcba egy bevásárló központot. No és Dublin számára az Előadó Művészetek Központját. Meg talán egy felhőkarcolót is valahol Európában.

Am a Kikötő Hatóság közben megújítja a sajtó a *Liebeskind* ügy fejleményei után szimatoló média nem szűnő zaklatását. Azt kéri, hogy *Childs* állítson végre olyan valakit a fedélzetre, akinek csak az a dolga, hogy kielégítse a kíváncsiságát.

Harmadik kép. Ja kérem, itt mindenért fizetni kell.

Liebeskind sok elfoglaltsága közt sem feledkezik meg a pénzről. A Fejlesztési Társaság már kiegyenlítette a tartozását. Am *Silverstein* lóg ezzel. De mi mennyi? Ez most a kérdés. *Liebeskind* egy 800.000 \$-os számlát küld. Volt munkatársa ezzel szemben csak 125.000 \$-t hajlandó elismerni. Leküste a határidőket és ezért az akkori számláit sem volt képes realizálni. Érvet. A bíróságon találkoznak – így a válasz. Megegyezés nincs a sajtó megint csámcsoghat.

Egy a Óceán tülkő partján magát jártasnak mondó építész megjegyzi: – Európában egészen más a hozzáállás. Ott az építésznek sokkal magasabb tiszteletdíjakat kérnek, mint New-Yorkban. Ott az emberek nem kérdőjelezik meg a költségeiket. Ott ők az istenek...

Negyedik kép. A hős végre szabadon szólhat

– A tervem természetesen módosult. De minden egyes darab, amit hozzáadtak valami jót hozott a tervbe. Valami olyasmit, ami az együttesrel kapcsolatos eredeti gondolatok felerősítése, sőt javítása – mondta. – Én erre a tervre nem mint sajátométra tekintek. Ez a terv New York terv. Az, amelyik éppen a gyakorlatiassága miatt nyert. – Az az igazi művészet, hogy együtt kell dolgozni az üzlettel. Végére piacgazdaságban élünk – teszi hozzá.

Közzjáték

Narrátor: Ha *Liebeskind* reputációja elhalványult, úgy azért a saját túlzott kompromisszum készségét kell okolja. Ámbár az is lehet, hogy éppen elég okos volt ahhoz, hogy idejében felismerje: olyan versenybe nevezett be, ahol semmi esélye a győzelemre. Ámde ha így van, nincs jobb reklám egy világra szóló botránynál. Annál, hogy szüntelen vele foglalkozik a média. Ha ehhez kell egy kis színjáték, hát legyen!

A korábban magát barciasnak mutató építész jól tudja, hogy mennyivel könnyebb valamely rendszeren belül, mint az ellen dolgozni.

Az alapkö le van rakva. Hogy milyen lesz az együttes, milyen a Szabadság Torony? Majd elvállik.

Zárókép

New York 2015

NY Tourist Guide: Részletesen tárgyalja a 2001 szeptemberi 11-i szörnyű tragédiát, és kiemelni a világhírű építész Daniel Liebeskind páratlan érdemeit.

Idegenvezető: A *Freedom Tower* és az alsó *Manhattan* – amit *Hölgyeim és Uraim* itt látnak nem csak a legmagasabb, legnagyobb és legdrágább emlékhely a világon (nem számítva egy pekingit) –, de egyben az amerikai nép életerejének, és a szabadság ügye mellett eltökélt kiállásának ragyogó jelképe is...

A közönség: Szájtátva csodálkozik. Sem szem, sem nadrág szárazon nem marad.

A magosban az alkonyi nap fényében tündöklük a felkiáltó jel. Ami végül 100 méteresből 45 méteresre zsugorodott. No nem azért, mert lealkudtak, hanem mert a torony lett 15 irodaszinttel magasabb.

Lassan besötétedik, lézer sós, villódzó neonfények, óriás kivetítő, dübörgő háttérzene: DMMSPSS (Dolby hyper-mega-magic-sound-plus-scent-surround). És unisex világító Liebeskind trikókat viselő emberek mindenfelé.

Megjegyzés

Ha a történetben szereplő személyek valóságosakra hasonlítanak, ez nem a véletlen műve, hanem szándékos. A történet pedig annyira igaz, amennyire Robin Pogrebin a New York Times 2004 június 20-i számában közölt írás szerzője szavahibéből. (TheIncredible Shrinking Daniel Liebeskind)

Borvendég Béla

Vége a nyárnak – egy kép a szabadtéri albumából.
(Jelenet a Nabuccóból – Fotó: Veréb Simon)

Iniciálé a Somogyi-könyvtár kincseiből

Fotó: Veréb Simon

Borító grafika és előkészítés:

Nyomdamester ReProStudio²
alkotó technológia

2004 OKT 1 -

HU ISSN 0239-1384

04009

9 770239 138003